

અર્પણ

પ્ર. ૧૮૮૨ના ગિયાળામા ગજદોટ-ડાગિયાવાડ હાઈસ્કૂલના
ઉપના વર્ગોમાથી એક ટોળાએ પહેલા આસિસ્ટ્રી માત્ર
(૨૧) ખીસુભાઈ દેમાઈ, બી એ, સિદ્ધાંત ગિદાઈ
(૨૨) હરગોવિંદ બ્યાગ, આદિના ઉત્તેજન અને તાલીમથી

વિકસાવેલી નાટક (સીં)

અને

વત્સલાહરણ નાટક (ગુરુ)

એ બે નાટક ભજવેલા,

તે શિક્ષકગિર્યમિત્રમીઞમાથી જે અતિ યોગ્ય બેનુ અદ્યપિ હયાન છે
તેઓને

અને તે સર્વેમા આજ દાયકાઓથી અનેક ગીતે મોખરે
વળી દેશવિદેશે નામીકિત અનેલી ભાઈઓ

પ્રભાઈકર હસપતરામ પટ્ટણી

શર નામદ, દિવાન આરેમ, દયાદિ, દયાદિ,
એઓને.

એ ૫૫ વર્ષ પુગણ્યા પશુ આખા મીઞના જીવનપ્રમાણમા બની
આવેલ બનાવના નિરમગ્નમા, એ આખા મીઞમા મૌથી નહાનો આ કરો

બલપતરાય કલ્યાણુરાય દોકેર

આ અનુવાદ અને મનનિકા અર્પણ કરવાની રજા લે છે.

[ઇ. સ. ૧૯૩૬]

સંપાદકીય

૨૫૦ ગ્રેાં બવર્ધનગમ્ય કૃાં હાકોરે તેમની આ અનુવાદકૃતિનુ તેની મનનિકા-ટીકા સહિત પ્રકાશન કરવાની જાહેરાત છેક ઈ. સ ૧૯૩૫માં 'એવિયેટ નવજુવાની'મા તથા ત્યાર પછીના 'ત્રિવિધ વ્યાખ્યાનો ગુરુ' (ઈ સ ૧૯૪૮) સુધીનાં એમના કેટલાંક પ્રકાશનોમા કરી હતી, પણ દુર્ભાગ્યે એ કૃતિનું 'પ્રકાશનકાર્ય' એમના જીવનકાલ દરમિયાન થઈ શક્યું નહિ. આજે જ્યારે આ કૃતિ પ્રકાશિત થાય છે ત્યારે તેના સંપાદન વિશે જે શબ્દ કહેવાનુ પ્રસ્તુત લેખીએ છીએ

આ કૃતિની વડોદરા મુનિવર્સિટી લાયબ્રેરીમાની ગ્રેાં હાકોની હસ્તપ્રતમા તેના અનુવાદભાગના વિવિધ પૃષ્ઠો પર પાદટીપમા નીચે પ્રમાણે તારીખો લેવા મળે છે .

અંકક્રમીક હસ્તપ્રતમાનો પૃષ્ઠીક તારીખ

૨	૨૬	૭-૬-૩૬
૨	૪૫	૮-૬-૩૬ (અંકનુ છેલ્લુ પાન)
૩	૪૭	૯-૬-૩૬
૩	૬૧	૧૨-૬-૩૬
૩	૬૪	૧૩-૬-૩૬ (અંકનુ છેલ્લુ પાન)
રવિવાર કૃષ્ણત્રયોદશી, અધિક બાદપદ પ્રાત કાળે સવારે આટલેથી છોડ્યુ છે		
૪	૮૧	૨૧-૬-૩૬ (અંકનુ છેલ્લુ પાન)
૫	૧૦૦	૨૩-૬-૩૬ (અંકનુ છેલ્લુ પાન)

અનુવાદની હસ્તપ્રતમા લખાયેલી આ તારીખો ઉપરાંત તેના મુખપૃષ્ઠ પણ એક તારીખ લખેલી છે અને તે છે ૧૦ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૩૬ની. ૧૫, આ કૃતિના પ્રકાશનની જાહેરાત ગ્રેાં હાકોરે ઈ સ ૧૯૩૫ના

કઠી હતી, પણ તેની હસ્તપ્રત તો ઈ. સ. ૧૯૩૬ માં લખેલી મળે છે. ઈ. સ. ૧૯૩૫ની જાહેરાત જોના ઉપર્યુક્ત તારીખો પહેલાના સમયમાં પણ ગ્રેાં હકોરે આ અનુવાદ અંગેનું લેખનકાર્ય કયું હતું. તે વાતને મમર્થન આપતું એક વાક્ય ઉપલબ્ધ હસ્તપ્રતના મુખપૃષ્ઠ પર છે : “આ પહેલાની તમામ તારીખોવાળાં તમામ ક્રખાણુ ૨૬, ૨૩-૬-૩૬. હવે મનનિકા લખતા જે કિંચિત્ ફરે સુધરે તેટલો જ ફર પડશે”*

ઉપર્યુક્ત હસ્તપ્રતની સાથે તેમાંના માત્ર પ્રથમ અંકની ખીજ એક, તેનાથી થ વડુ સાફ નકલ વડોદરા યુનિવર્સિટી લાયબ્રેરીમાં છે. ગ્રેાં હકોરે આ નકલ કદાચ તેમના ઉપર ઉદ્વિગ્બિત વાક્યમાં આવતા નિર્દેશ પ્રમાણે મનનિકા લખતી વખતે, ઉક્ત હસ્તપ્રતમાં પાઠ્યથી થણે સ્થળે ચેન્મીયથી દાખલ કરેલા સુધારાઓને આપરી લઈને ઉતારી દરો, અને એમ જ પ્રત્યેક અંકની અવગત નકલ બનાવીને આખા અનુવાદની સંપૂર્ણ નકલ ઉતારવાની તેમની દરજા હતો પણ એ ની ગતિયુ હોય તેમ લાગતું નથી.

આખા અનુવાદની નકલમાંના પહેલા અંકની અને તે અંકની પછીની ઉક્ત સાફ નકલની લેખનપદ્ધતિમાં મામૂની તફાવત છે. પ્રથમ અંકની ઉક્ત નકલમાં પાત્રોના નામ તેમના સંદિપ્ત રૂપમાં પાત્રોની ઉક્તિઓના આરંભમાં મૂકેલા છે, ત્યારે ઉક્ત સર્ગીય હસ્તપ્રતમાં તે નામો પાત્રોની ઉક્તિઓને મથાળે વચ્ચેના ભાગમાં મૂકેલા છે ખીન્ને

* આપુ જ સમર્થન અન્ય સ્થળેથી પણ મળી રહે છે ઈ. સ. ૧૯૨૫માં પ્રથમ વળા પ્રકટ થયેલા ગ્રેાં હકોરના પુસ્તક “કવિનાસિદ્ધાન્ત”માં તેમણે અન્ય એ અનુવાદકોએ નિકર્મોર્ચશીયના પ્રથમમાં અંકના જેવેથી જ મુવીના મ્દોમના કરેલા ભાષાંતર માધ ને મ્દોમોનુ ધોને કરેલું બાષાંતર પણ લાયકાતે તુલનાર્થે આપ્યું છે. ‘કવિનાસિદ્ધાન્ત’માં તેમણે પાતાના એ અંકમાંના બીજ અને ત્રીજ સિવાયના બાકીના આદં મ્દોમો આપેલા છે. તેમાં છઠ્ઠો મ્દોમક અંક આર્યામાં છે, ત્યારે અઢી એ મ્દોમક ઉપલબ્ધમાં મૂકયો છે ત્યાં અને આઢી મ્દોમક મ્દોમોના પાઠની તુલના કરતા જન્ને રાજાનુચેા તથા પર્વિઓઆના રાજાની બાજનામાં થોડો તફાવત માધમ પડે છે.

નોંધપાત્ર ફગ્ગ એ છે કે પ્રથમીકની નકનગા મોઢા કમીક દેવનાગર
નિષિમા મૂકેના છે, ત્યારે મૂળ હસ્તપ્રતમા તે કમીક મુજરાતી નિષિમા જ
લખેના છે અને મોઢાના કમીક પ્રથમીકની અગ નકનને અનુસરીને
દેવનાગરીમા જ રાખ્યા છે કારણ કે પ્રાં હકારે તે માટેના તેમને
આગ્રહ તેમની એ નકનના પહેના પાન પર પાદગીપમા વ્યક્ત કર્યો છે,
પાત્રોના નામ અને સર્ગ દસ્તપ્રતને અનુસરીને તેમની ઉક્તિએને
મથાગે વચ્ચેના બાગમા, તેમના સંક્ષિપ્ત રૂપમા નહીં પણ આખા જ
છૂન અક્ષરોમા મૂક્યા છે કારણ કે મુદ્રણદષ્ટિએ તે વડુ આકર્ષક વાગે
તેમ છે બાકીમા, અહીં પહેનો અંક અને પ્રથમીકની અગ નકન પ્રમાણે
લીધો છે અને પત્રીના અંકો સર્ગ દસ્તપ્રતને અનુસરીને લીધા છે

પ્રાપ્ત મનનિકાને પાગલિના ઉપધુક્ત સુધારા મુજબ તૈયાર કરેલી
હે આ મનનિકાના માન બીજુ અને નીજુ એમ બે જ પ્રકરણ છે
અને એ ગીતે તે અપૂર્ણ છે બીજા પ્રકરણમા પ્રથમ અંકના અને
ત્રીજા પ્રકરણમા દ્વિતીય અંકના મનનગીકા આપેના છે પણ માનિમાનુ
પહેલુ પ્રકરણ અને બીજા પત્રીના અંકના મનનગીમાના પ્રકરણો
પ્રાપ્ત થયા નથી, કદાચ પ્રાં હકારથી આ બાકીના અંકો પરના
પ્રકરણો લખવાનું બન્યું નહીં હોય પણ પ્રથમ એ છે કે
મનનિકાના પહેના પ્રકરણમા કયો વિષય ચર્ચવાની તેમની યોજના
હશે ? કાવિદાસના હજનમ્બન, તેના સમયાદિ વિશે તેમણે 'માપરિમા-
મિમિત્ર' નાટક ૥ અનુવા ની મનનગીમામા વિગતે લખ્યું એટલે તે
અહીં અનાવરણ હવું 'વિક્રમેવર્ણી' નાટકના અનુવાદ માટે આધારમૂળ
રહેને કૃત્તિપાત્ર ગણેલી સૈમ્બન વાગનાઓ આદિ વિશે અનુવાદો
આદિમા મૂકેલા પોતાના 'નિવેદન માં ફેટતુંકે જગદી રિતાપા કરેલ
એટલે અનુલિત કૃતિ વિશેની બીજી ફેટથીક પ્રસ્તુત નયો મનનિકાના
પ્રકરણમા કરવાનું તેમણે પાડું હસ, પરંતુ એ બાગ પણ
લખાવો હોય એવી કલ્પ ૥ થાય છે

આ અનુવાદની સળીંગ નમ્મમા પ્રો૦ હાંપિરે પ્રત્યેક પાન પર જે તે પાન પરના પાંચના પાંચ-તરો, શબ્દના અર્થો, શ્લોકછંદોના નામ વગેરેની તોષ પાઠ્યપદ્યો મ્મી છે પેના ઝીકની અનગ સાદ નમ્મમા તેમણે પ્રોકના ઈંદોનામ પાઠ્યપને બદલે શ્લોકને મથાગે ઘઈ લીધા છે અને અમે પાપુ એ જ પ્રમાણે પ્રોકાને મથાગે છંદોનામ રામેના છે વળી, મનનિકા લખતી વખતે પહેલા અને બીજા ઝીકની પાઠ્યપોનો સમાવેશ પ્રો૦ હાંપિરે તે માનિશમા મ્મી લીધો હતો અને તે પાઠ્યપોને પડી છેડા નાખી હતી, એને અમે એ પાઠ્યપો અનુસાર સાથે લીધી નથી, પરંતુ બાળીના નજીક જોનાની મનનિકા નહીં લખાઈ હોવાથી એ ઝીકની પાઠ્યપો મનનિકામાં અમાનિષ્ટ ઘઈ ગઈ નથી અને તેમને અનુવાદ છેડા પછી નથી નાખી તે પાઠ્યપો અનુસાર ભાગમાં જ પા ટીપોરે યથાસ્થાને ગણી ઉપયોગમાં લીધી છે

પ્રો૦ હાંપિર અનુસાર મા ડાઈ નો ધિમિતમા એમદ શા નું મ્મ્યાન પાને મનનિકામાં મ્મ્યા મ્મ્યા અમ્મ ધિમિતમા મ્મ્યા મ્મ્યાના અર્થના મ્મ્યા અથવા અમ્મ ઉ નેરોના નિશ્ચિત હૈર્જના સ્થાન પાઠ્યપો તમનુ ઉગેરજી કરી લેવાના હેતુસર કારા રાખ્યા છે, એના જે જે સ્થાનોમાં અમે પૂર્તિ મ્મી છે ત્યાં અમે એ પૂર્તિને મોગ મ્મસમા મ્મી છે

અનુવાદની સળીંગ હસ્તપ્રતના એ પાન પર નજીક એ નામ—
‘વૃત્તો અને ઈંદોના માપ માટે જુવો મનનિકા છંદે પરિમિષ્ટ —દર્શાવે છે કે માતરિમિમિત્ત ॥ અનુવાદની જેમ અદો પગ મનનિકાને ઝીંતે કેના પરિમિષ્ટો આપવાનો પ્રો૦ હાંપિરનો આ ભ દત્તો, પણ પછી તે તૈપાર થતા દોષ એમ નાજતુ નથી

અર્પણ, પ્રોકાચ્ચિ પાઠ્યપાટી અને નિવેલનું સાદ લખાણ પણ અનુવાદની હસ્તપ્રત માયે છે મ્મ્યા તૈપાર મ્મ્યા અનુસાર ના નામ હૈર્જ ઉપર તેમ જ હસ્તપ્રતમાં બધે ઈ મ ૧૬૩૬ની સાલ

નોંધાયેલી છે તેથી અર્પણપત્રની નીચે પાત્ર એ સાચ અને મળી છે. એમાં ઉમેરેખાયેલી સદગત વ્યક્તિઓને એ અર્પણ ક્યારે થયું તેનો તાત્કાલે એથી ખ્યાલ આપજો

‘શાકુન્તલ’નો અનુવાદ પ્રોફેસર ડીકે.ઈ.એ. ૧૯૦૬માં (પ્રથમાવલિ) અને ‘માયવિકામિમિત્ર’નો અનુવાદ ઈ.એ. ૧૯૩૩ માં પ્રકટ કર્યો હતો. ‘મેાવિયેટ નરહુવાની’માં ઈ.એ. ૧૯૩૫માં તેમણે પટેલી વાગે જાહેરાત કર્યા પછી ત્રેનીસ પર્વના પાત્રા ગાળા પછી આ ‘વિક્રમેશ્વરી’ પ્રસિદ્ધ થતા કાનિહામના નાટકોની તેમણે કરેલી અનુવાદપત્રીનું પ્રકાશન પૂરું થાય છે

નિવેદન

આ નાટકનો રસ અને એની કથા નવનુસાનોને મોદ પમાટે એવા છે એની લાખા પશુ અર્થબાળે કે ખચિત નહીં ને ખુબીદાગ સરવતાનાગી હોત તેમા વાનિય સ્વરૂપીજનના નૃત્ય વગેરે આકર્ષક ગુણો ઉભરાઇ જાય છે એની ગ્યાથી અને -પાપ- વેદાપ્રિયતા ગ્રામેની આક્રિષ્ટિએની તેમ હિંદના ધણા ભાગમા દત્ત મળી આપતી એની દશવિધિપ્રિય પ્રતોની મોગી નીખ્યાથી પણ હોગી આવે છે આની અગ્ર નેજાની લોકપ્રિય કૃતિ મદાકવિ કાનિદાસનો પશ્ચિમ વાહના નાદિય પ્રેમીઓ પ્રથમપ્રેરી વાચવા પ્રારંભ એ પશુ કુદગતી છે એને પોતાની બાસમા એના ગમે તેટલા અનુવાદ થઈ ગયા હોય, નોપણ જેમ (જાત) જગનદગીતા, ધમપદ, નીનિગનદ કે ધૈત્યતેજનો* નમ આનો ય એક નવો અનુવાદ બહાર પાડના કોઈએ જગ પણુ ખેંચાવાની જરૂર નથી અને આ અનુવાદ તો - કાનિદાસના મીનત જે નાજકાના મહાન અનુવાદોની માફક જ - મૂલ મેરૂત નાજકે નાચરા અને લણુવા ચાહતા ગુજગતીઓને ય ઉપયોગી થઈ પડે એની (મનના લગી મનનુ પ્રતિમિય પાડાની) ખાસ નેમથી લખાયો છે

મૂલ નાટકની રીકર પીડુરૂગ પેનિની (જોગમે સંસ્કૃત મીમીસ, ભારકર રામચંદ્ર આર્નેએ મેંગોપ્રિતવર્ધિત આકૃતિ, ૧૯૦૧) અને મોદેશ્વ ગમચંદ્ર કોગેની (૧૯૩૨) સુપ્રતિષ્ઠિત આકૃતિઓ ઉપગત બીજી એક સામાન્ય અભ્યાસીએ જોવાની જરૂર નથી મે જૂનામા જૂનીથી માટીને આજ નગીની લગભજ બધી આકૃતિઓ તપાસી છે, રણુચાગ અનિરિગન

* બીજી ભાષાના દાખલા લઈએ તો જેમ અરેબિયન નાઇટ્સ શેકસ્પીયર, નેન ક્રિપ્સોટ ૨ હોમરનો —

તો ટકકતા હાંખીરિયન પુસ્તકાલયથી ખાસ મેળવેથી, તથાપિ એ મંદીની યાદી આપવાની પણ જરૂર નથી બ્રહ્મ સ્થાનો કે કિવંચ પાઠોની સંખ્યા આ નાટકમાં ઝાઝી છે જ નહીં આ અનુવાદમાં પૈડિત કે કાગેને સંમત નહોં એના જે જૂજ પા' સંગ્રહા છે, કે કેટલેક સ્થળે એ પા' ગણેના છે, તે દરેક માટે સારી જૂની પ્રતોના આધાર તપાસીને નિર્ણય કરેયો કે માનવિકાન્નિમિત્રના મ્હારા અનુવાદ સાથે આપેલી તેમ આ સાથે પણ મનનિડા નામે વ્યાખ્યા જોડું છું, તેથી વાચકોને માન શબ્દાર્થ ઉપનાત યજુ વધારે સમજાવા પામશે એવી આશા છે. શકુન્તલા નાટકના મ્હાના અનુવાદની આતી આવૃત્તિ કેટલાક સમયથી ખપી ગયેની છે, તેની પણ હવે બહાર પાડવાની—છેવટની નિર્ણાયક—આવૃત્તિમાં મનનિડા વ્યાખ્યા (જીવીરા તો) આપીને આ મોટા કાર્યની પૂર્ણાવૃત્તિ કરવા છંદુ છું

સ્વ. ગ્રો. બલચંદ્રરાય ક. ઠાકોરનાં પુસ્તકો

૧ બલકાર	૫-૦-૦
૨ બલકાર-નિવૃણ	૧-૮-૦
૩ દર્શનિયુ	૧-૪-૦
૪ માનવિકામિમિત્ર	૨-૮-૦
૫ ઔમાનાનભાર્ગ-ઔમનો વિચારમિનાર, ઔમના આગયો, મન્ત્રપો ઔમને બાનસાપો	૨-૦-૦
૬ લક્ષ્મી બ્રહ્મચર્ય અથવા સંયોગે નિયોગ-મધ્યયુગની નાટિકા	૦-૮-૦
૭ પ્રતિદાસદિગ્દર્શન	૦-૮-૦
૮ ધ્યોતેરમે—શ્રી કિશનસિંહ આનંદસંપાતિ - નવીન કવિતા વિશે - વ્યાખ્યાનો	૩-૮-૦
૧૦ સોરિયેટ નવજુનાની	૧ ૧૨-૦
૧૧ કવિતારિક્ષણ	૨-૪-૦
૧૨ ગોપીહૃદય	૨-૪-૦
૧૩ વિવિધ - વ્યાખ્યાનો • ગુરુ ૭ પહેનો	૧-૧૨ ૦
૧૪ વિવિધ વ્યાખ્યાનો ગુરુ ૭ જીએ	૧ ૧૨ ૦
૧૫ વિવિધ વ્યાખ્યાનો ગુરુ ૭ ત્રીને	૪-૦-૦
૧૬ આપણી કવિતાસમૃદ્ધિ	૩-૦-૦
૧૭ નિરુત્તમા	૨-૦-૦
૧૮ વિક્રમચરિત્ર રાસ	૨-૦-૦
૧૯ વિક્રમોર્વશી	૧ ૧૨ ૦

પ્રાપ્તિમાન

પ્રાચ્ય વિદ્યામન્દિર, વડોદરા

અનુક્રમ

સંપાદકીય	...	...	...	...
નિવેદન	...	...	...	...
પાત્રો	...	...	...	... ૨
મીંગલાચરણ	...	...	...	... ૩-૪
ઘીક ૧લો	...	...	...	... ૫-૧૬
ઘીક ૨લો	...	...	...	... ૧૭-૪૩
ઘીક ૩લો	..	...	...	... ૪૪-૬૫
ઘીક ૪લો	...	...	...	... ૬૬-૮૬
ઘીક ૫લો	...	...	...	... ૮૭-૧૦૭
શ્લોકસૂચિ	...	...	...	... ૧૦૮-૧૧૦
મનનિકા	...	...	...	... ૧૧૧-૧૪૪
પ્રકરણ ૨મું	...	...	...	૧૧૧-૧૨૬
પ્રકરણ ૩મું	...	..	...	..૧૨૭-૧૪૪

મહાકવિ કાવિદાસ-વિરચિત

વિક્રમોર્વશી નાટક

પાત્રો

રાજા પુરુષોત્તમ
કુમાર આયુ
દેવર્ષિ નાગ
ગંધર્વ ચિત્રમ્થ
વિદ્યપદ માણવક
ભરત મુનિના બે શિષ્ય
સૂત, કૃષ્ણકી અને ગાન્ધારી
બીજાં પરિજન

અપ્સરા ઉર્વશી
રાણી ઔશીનરી
અવન ઋષિના આશ્રમની તાપસ
ઉર્વશીસખી ચિત્રવેખા
ઔશીનરીનાગી નિપુણિકા
અપ્સરાઓ રૂબા મેનકા સદૃશ્યા
રાણીના પરિજન

સૂચિત પાત્રો—૬૬, બળ મુનિ, વનેશ્વર મુનિ, કેશી દાનવ,
દેવદૂત, વૈનાયિક

નાટક બનવાનો સમય :
અતિ પ્રાચીન કાલ

નાટકના બનાવોનાં સ્થળ . ઈતરિક્ષ, પુરુષોત્તમની રાજધાની
ત્રિગામ્યમુનાસંગમ તીરે આવેલી પ્રતિષ્ઠાન નગરીમાં રાજાના મહેલ,
ઉપવાદિ, ત્રિગામ્યમુનાસંગમ તીરે, અને ગંધમાદન આદિ પર્વતો
અને વનોપવનો

વિક્રમોર્વશી

મંગલાચરણ

સ્થાન : રંગભૂમિ

સમય : નાટકારંભનો

સાદૃશ્યપિતૃતિત જ્ઞાત

- ૧ ધૌ ભૂવ્યાપિ વદિ, કહો ઉપનિષત, તે એક, તે સ્થાણ, તે સંબોધાય યથાર્થ 'ધૃતિર' પદે (કે અન્ય ના યોગ્ય જે); યોગધ્યાન વડે સુસુષ્ણુ નિજમાં અનુવેષતા તેહને. તે છે ભક્તિ દંદે સુલભ્ય. ખરેખર તે એવ સૌ આપને. ?

નાદીને અર્પે

- ૨ સૂત્ર પાર
બસ, વધુ વિગતાર જાને.
(નેત્ર્ય મળી જોઇ) માગિ, જન આમ આવજો.

૧૬

(આવનો) આજો છુ.

સૂત્ર પાર

- ૪ મારિય, આત્ર શિષ્ટ શ્રોતામીડો આગતા નાટકકારોના પ્રયોગો. તો પ્રણીય વાર જોયેના, તો આજ એમનું રિજન વિખેમોર્વશી નામે નવા જ નાટક વડે યોજુ છુ. સૌ નરોત્તે તદ્દમે ચેતાવો. ને કે કોઇ પોતપોતાના સ્વાર્થમાં કનો પ્રમાદ ન કરે

ઉદ્દેશ્યોનો સંખ્યાક્રમ ગુજરાતી આકાશ વડે, અને તેમ મનનિકામાં, સ્ત્રોતોનો સંસ્કૃત આકાશ વડે, અને સ્ત્રોતોમાં પંક્તિઓ, અનુક્રમ પ્રમાણે (અ), (આ), (ઇ), (ઈ), એ પ્રમાણે.

૫

ન દ

આના !

નય છે.

૬

સૂચકાર

દરમિયાન સબ્ય મહાશયોને પ્રાર્થુ છું :

આર્થા ઉદ

(સમ્રાજામ)

દાસગણે ઔદાર્યે,
શુભ વસ્તુ નાયક માનમાં અથવા,
એકચિત્ત મુજુશી જી
રથના આ કાલિદાસતણી.

૨

૭

(પડા પાછળથી) રહો ! રહો રે જે કાઈ હો દેવોના
પક્ષના, જે કાઈ ઈનસ્તિ સંચરના સમર્થ !

૮

સૂચકાર

(કાન માંડતો) અરે, સબ્યોને આરી વિતાપના થનામાં જ
હાંચા આકાશમાંથી આ ફરરીઓના જેવો કિસકિયાદ સંભળાય છે,
તે શું વારુ ?

(કાલુમાં) સમજ્યો સમજ્યો :

વસંતનિલક ક્ષન

નારાયણારુજનમેલ વરાસરા જે,
સેવી ધનેશ વળતી અલકાયડી જે,
તેને હરી અધવચે મુરશાનુ કાએ,
— આકંદિ રક્ષણ ચહે સખિસાથ તેનો.

૩

નય છે.

અથ ગાંઠ ૧લો

સ્થાન : આકાશ

સમય : મધ્યાહ્ન પોલાનો પ્રદર

આકાશમાર્ગે અપ્સરાઓ પ્રવેશે છે.

૬

અ ૧૨૪ રા

મ્લો ! મ્લો રે જે કોઈ હો કેવેના પહાના, જે કોઈ ગગનચારી !
પડેા ઉપડયા વિના પ્રવેશે છે સ્વારસ રાગ અને સારંગી

૧૦

રા ગ

રાંન પડો ભવતીઓ ! 'દ' છ' પુગ્ગવા, સૂર્ય આરાધીને આસ્થો
આવુ છું, તો આવો પાસે, અને જણાવો જે ત્લમે રક્ષા મારો
છે શી, વળી ઢોનાથી !

૧૧

૨° ભા

અમુરના ઉદ્ધત અત્યાચારથી

૧૨

૧° ભા

ઉદ્ધત અમુરના અત્યાચારે ત્લમાડું શૂ મગાડ્યૂ વારુ !

૧૩

૨° ભા

સામળિયે મહારાજ અમારી પ્રિયસખી ઉડેશી, સ્વર્ગેનું
બૂપણ, શ્રીના પણ રૂપગર્વનો હિતાગ, વળી અતિતપસ્વી સામે જે ધ્રીંદ્રનું
પણ સુકુમાર અજ્ઞ, તે અમાગી મોમનમા અનકાપુત્રીથી પાછી
આવતી 'તી, ત્યા હિંગુપુરવાળી કેશી માનવે એકાએક
અધગત્ય કેખા દષ્ટ તેને અને બીજી ચિત્રમેખાને ઝડપી લીધી,
અને બેયને બળતેરે જકડી લઈને નાકો

૧૪

રા ગ

એ નીચ કહ દિગ્ધમા બાગ્યો ને જણાવ્યો !

૧૫

સી અ ૫૨૨

ઐશાની !

૧૬

સા ભ

તો ત્હામાં પડો, આ ઊપડયો પાળળ, ત્હમરી સખીએને
પાછી આણુવા.

૧૭

સૌ

(સહર્ષ) સોમપૌત્રને એ જ ઉચિત.

૧૮

સા ભ

જનતીએને પાછો કયાં આવીને મળું ?

૧૯

સૌ

આ હિમકૂટ શિખરે.

૨૦

સા ભ

મૂન, ઘોડા મારી મૂકો ઈશાનમાં !

૨૧

સૌ ભ

હા !

તેમ કહે છે

૨૨

સા ભ

વાહ, અશ્વવેગ, વાહ ! આ જડપે આગળ નીકળેલા ગરડાને
પણ પકડી શકિએ, તો એ હિંદનરકરના શા બાર છે ! અદો આ

સાહુર્ણવિનિરિત જત

ગોટગોટ ઉડી રહ્યા રથમુખે ફેણ થતા મેઘના,
આરામદય રચાય આવલિ નવી ચક્રો ધુમે એહવાંઃ
ઊંચાં ચામર ચિત્ર શાં અચલ આ શોભીત વાહશિરે,
ને આખા રિચર ફેડથી અનિલગી એહાય ખુદસો દેવજ ! ૪

અથ છે રવાદ સાભ અને સારથી

૨૩

૨^૦ ભા

બહેનો, રાજર્ષિ તો અદ્યથ પશુ થઈ ગયા ચાનો આપણે થ
જશુવેય ઢેખાણે પેચલી જઈએ

૨૪

ગી

ચાલો

સૌ શિવર ઉતરવાન નિરપર કરી ઘોડા વારે ૫^૦ભ છે

૨૫

૨^૦ ભા

એ રાજર્ષિ આપગી આ હેયાગૂળ કહાડી નકરો ખગ જે ૨

૨૬

મે ન કા

સખિ, અચૂક ! અલે^૦ક પશુ ગણુમોદયા મીડાના એમને જ
સન્માન દુષ્કર્ષને મર્ત્યલોકથી ખાસ વેડારી હરોનના મેનાપતિપદે
નીમે છે

૨૭

૨^૦ ભા

આમા પશુ વિજય મેળવો !

૨૮

મે ન કા

(ઘોડી જ વારમા) અનિયો, ફિકરચિંતા તપન છો !
હુવો, પેવો ઝગડા લગિયુનીલનામે એમનો એમહત્ત રથ
દેખાયો ને ગૂ !

આવી દ્વાથે તો એ પાટો ના જ વગ

સૌ કુલ રાત્રન નિરજરી જની નજર ખાડી રહે છે રખાસ રાત્ર અને
સૌ પ્રવરો છે, ચિત્તદેખાએ દેકવી રાજેયો હિવરી ખૂ જ પ નેને રખા
પડી છે

૨૯

ચિત્ર વેળા

સ્વગ્ધ યા, પ્રિય સખિ, સ્વગ્ધ યા !

૩૦

રાજા

મુંદરિ, સ્વગ્ધ યા !

વંશસ્થ જ્ઞાત

મુરારિકેરે લાય, લીરુ, ના રહ્યો,
મહુદ્રસત્તા ત્રણ લોક રક્ષતી;
ઉઘાડ ને આ તુજ દીર્ઘ નેન તો,
નિશા વહે જેમ મુખન પદિની.

૩૧

ધિય સે ખા

અરેરે, દગ મૂર્ઝા નથી વળતી. તો હ ખરી તે પત્ન
આ આમોન્દ્યામે જ જણાય છે.

૩૨

રાજા

ખતી તામેથી છે જનુ અપિ !

આર્થ હ દ

દક્ષિ ધે કુલકોમલ ઉર
નવ કમ્પાન્દોલન તજતું એવું,
જો ને આ સ્વર્થદન—
સેધ ઉછગતો સ્તનો વચ્ચે.

૩૩

ધિય સે ખા

ઉર્વશી ! સ્વગ્ધ યા મ્હેન : આ નો મું તું મ્હે
અખરા જ ન દો એવું જાતી જણ છે.

જની મ્હેન બોલવા મેં છે.

૩૪

રાજા

(અ.૧) ધિયતેન. ૧૧૬ : ત્વમી ક્રિયમખી હ તમ
આત્મી જણ છે ખરી. મ્હેન.

મંદાકાંતા જુલ

અંધારાંધી શશિ ઉગમતાં રાત્રિ માંડે મુકાવા,
રાત્રે બવાળા હુતવહુતણી જેમ નિર્વૃમ થાવા,
ગંગા કાંઠાપતનમળ કાપી ફરીતે મુકાવા,
ગાઠાં મૂર્છાતમથકિ ત્યજે રૂપસી મુકા થાવા. ૭

૩૫

ચિત્રલેખા

મખિ ઉવંચિ, નચિન યા; એ મુવા દેવચતુષોને તો
હગારી કદાબા.

૩૬

ઉર્વશી

(બાબ ઉગાડી) શું દિવ્યપ્રભાવે સર્વગ્નીં મહેન્દ્રે ?

૩૭

ચિત્રલેખા

મહેન્દ્રે નદી, મહેન્દ્રતુષ્ય અમર્થ આ ગર્ભર્થિ પુરુષવાઓ.

૩૮

ઉર્વશી

(બેઠી થઈ વીક બેમની રાગને નિદાળી સ્થાને સ્વગન)
પાડ ક્યોં એ ગદ્યમાંએ !

૩૯

રાજા

(ઉંઠે જોઈ સ્વગત) મર્દાં નાનાયજુને અળાવવા મયની
અપ્સરાઓ નેતી જંવામાથી આને પ્રકટ થતી જોના વાન, કહે
છે, એની કાંનિએ સજ્જાઈ ગયેલી, ને ઉચિત જ. પશુ આ
રૂપરૂપનો અંનાગ કોઈ પણ તાપમે સર્જેલો શી રીતે મનાય વારુ ?

સાદુલભિગિત જન

આને સર્જક તો સ્વર્ગ મુમુદસ બ્યોત્સનેગ હેા ચંદ્રમા,
ગૃગારપ્રતિમા 'ય પુષ્પચાર હેા, વા પુષ્પધાતા મધુ :
—હૂંધો વેદમર્દો. નિર્જીતર મર્દો, રૂપે ઓધાનો મુનિ
આ રૂપાકર મોહમૂર્તિ હવિત્રી એ જૈદ ક્યાંથી રાત્રે ! ૮

સખિ ચિત્રવેણ, આપણો સખિમણ અત્યારે કેવીક દયામાં
— ક્યાં દમે ?

બપમુક્તિદાતા મદાગજ જાણે.

(ઉને જોઈ રહેતો) બચનિ, અર્ધન માહત્યાકુળ છે :

તુંને અકરુમાત જ એક વાર લે
જુલે અને દષ્ટિ કૃતાર્થ છે મળે;
હું પડી તે થ તું માલ, સુંદરિ,
ન તો તું રૂઢમુખી સખીજન !

(ગમન) બોલે બોલે અભીગત દપરે છે :— અપા
સિદ્ધી મળ્યા ત્રે એમાં મી નાણા !

(પ્રકટ) મારે તો મદારે દેવું એમને કપારે મ ? એમ
ઉતારતું થઈ રહું છે

(રોડારે દેખાડતો)

પડી રૂઢમિખર પર
મખિયો તુજ મુખ રહી નિદાગી એ,
દિગુરુ નવને સારો
રૂઢ એકમા મદગુપ્તો.

૪૫

ચિત્ર લે ખા

અલિ, તું શું જોયા કરે છે ?

૪૬

ઉર્ધ્વ રા

(રાત્રીને જ જોઈ મંદી) દુઃખસમજાવી આંખ માંડીને
જોઈ મંદીમાં ધગતો જ નથી

૪૭

ચિત્ર લે ખા

(સામિત્રાય) કોણ વારુ ?

૪૮

ઉર્ધ્વ રા

(નજર ફેરવી નાખી) આ સ્તો આપણે સખીગણુ.

૪૯

ઉર્ધ્વ રા

(સદર્શ) મખિયો જુવો જુવો ! ભગવાન ચીંટ અને
વિશાખા એવા આ રાજર્ષિ ત્રિપસખીપુત્રા ઉર્ધ્વેશીચિત્રલેખા
સહિત આવી પહોંચ્યા.

૫૦

એ ન કા

આપણને તો ખેતડી ત્રિપવરતુ સાંપડી; આ ત્રિપસખીઓ
પાછી મગી, અને રાજર્ષિ પીડે મ હેમક્ષેમ આવ્યા.

૫૧

સહ જ ન્યા

ખઈ ગ્તો, દાર્દરને ઘટવા ભારે કંઠુ.

૫૨

રાજા

આ આગ્રુ એ સિખર; ચાત, રચને ઉતારો.

તેમ કરે છે.

૫૩

સ્તુત

આત્મા !

૫૪

સાબ

(અચચકે જોયે અચકાના આચકાનું નિરૂપ્ય કરતો, મગન)
ધન્ય ! આ વચનું અનરૂપ્ય તો મને રૂપ્ય !

આપાં ૭૦૬

ચરહિછાજો અંમે
અંમે પરસતાં નિતમિત્રની કેડે
ઝેમાંચ અનુભવતો,
નવીકરે શા મનોદગમના.

૧૧

૫૫

૩૪૧ શા

(મદમા ગપડી' રાખાતી) ખસ અપિ, ખમ જરે

૫૬

ચિ મ તે ખા

(મરિમન) જન્મા જ નથી '

૫૭

૨ જા

નામો સંખિપો, નાજાંતો આરકાર ૬૦૫

જો જા આવી જામ હ

૫૮

૨૨ જા

મૂન, નવો ગિલ કરે એટલે

અનુક્રમ ૩૪

તત્તમને મખીકરે ફરી આનુર આ બળે:
સનારાગીનલી સાધે કાનુમો બેલી ૫૫૫.

૧૩

જો નેમ જો હ

} ૫૯

અખરકાદા

સિદ્ધવેન મદાર જતે અખિ નવન '

૬૦

રાજા

તમ સૌને ય સખીમેળાપનાં !

૬૧

ઉર્જા

(હાથ ઝાલી ઉતરતાં) આવો આવો સખિનો, ખૂંપ બેઠિયે' !
તકમને ફરી જોવા પાગીશ એવી આશા જ ન્હોતી.

સૌ. ઉતરે છે.

૬૨

૨^૦ જા

મહારાજ, આપનું પૃથ્વીપાસન મો કલ્પ ક્ષીઆને !

૬૩

સૂત

આયુષ્મન, અર્પિત વેગે આચતા કેટલા ય રથોનો નિર્ધોન
પૂર્વમાંથી ધર્યો આવે છે.

અનુકુપ જીવ

ને આ સ્વર્ગથકી દોઈ શાસનો હેમ અંગદે
હોનરે કૂટની ટાચે, વીજળીધર મેઘ શા. ૬૩

૬૪

અર્જુન રાજા

(જોધને) અહો, ચિત્રરથ !

ચિ. પ્રવેશ છે.

૬૫

ચિત્ર હે આ

(રાજાને સમહુમાન) મહેન્દ્રને પણ ઉપકારવશ કરવાનું
સમર્થ આપના વિક્રમની બદલી થાય !

૬૬

રાજા

અહો, ગૌધર્વરાજ ! (રથમાંથી ક્તરીને) પ્રિય મિત્ર,
પધારિયે.

હાથ મેળવે છે.

૭૨

ઉર્વશી

(ચિત્રબને જ) મહિ ચિત્રવેખે, ગજગિતા અનુમદ તમે છું, અને એમની સંમુખ આ જીભ તો ઉપડે એમ તથી બાગવું. તું જ મહારી વાચા બન, બહેન

૭૩

ચિત્રલેખા

(રાજા કને આવી) મહારાજ, ઉર્વશી કીનવે છે, ' રજા થો તો આપની સુકાર્તિને મહારી પ્રિયમણી હોય એમ મહારી સાથે મુશ્વેક લેતી જાઉં. '

૭૪

રાજા

સિવાવો : પણ ફરી સળંગે ખરા

ગર્જિત અને અપ્પરાધો આકાશોદયનનું નિરપણ કરે છે.

૭૫

ઉર્વશી

(ઉડતી અટકી) અગ આ મહારો એકાન્નિહાર તતાડાળે ભરાયો ચિત્રલેખે, જગ છોડવ તો

૭૬

ચિત્રલેખા

(એની દૃષ્ટિવેષ્ટા બેધ સશ્મિત) ગાંઠ પડી ગઈ છે ને શું ? ન છુટે એની જ ! વારુ, પેરે પેરે છોડવૂ છું.

તેવી કિયાતું નિરપણ કરે છે.

૭૭

ઉર્વશી

(સશ્મિત) - હા, બહેનિ, આ તારો બોલ રખે બૂલી જતી.

૭૮

રાજા

(સ્વગત) :

માન્યભારિણી

ગમતૂ મુજ સાધતી, કલે, તું
ફણુ મોહુ કરિને પ્રિયાપયાણુ :

કરિને નિરખાવિ તેં મૃગાશ્રી

મુખ દાણી દગ વાળિ જોતિ હૂંને.

૧૬

૬ વિ. ૨૪ બોલ્યા મહિ રે

૭૬

સૂત

આયુષ્મન,

ઉપજનિ હુત

મુરેશના નરેકરે દાનવોને

દર્ધ કુખાદી સરણોદધીમાં

વાયવ્ય આતીર ફરી તદમાગે

ભાર્યે સરે લેખ હરે ફર્ણી દ્ર.

૧૭

૮૦

શબ્દ

તો રથ પામે આણો, રમ્તે પડિશે

મન તેમ હૈ છે સખ સખદ વાનુ વિપવુ રૈ ॥ ૬ હસ ન દિવસરે
પાતુ જોડે સવિજાત મીની ખલજ ભારત પાલ ॥

(આકાશ મમી જ જોમ રહેને) મન પલુ ને ને, રેતી
તો દુર્પત વરતુ માટે લગની લનાડે છે ।

ઉપજનિ હુત

જતી હુદી મધ્યમ વિશ્વપ્રાપ્ત

મરીરથી ઝેનરે અપ્સરા આ

ખેંચળ વાધે. - નભ ગાત્રમી

મૃણાલ છેદી ગિમ મું પરાણે.

૧૮

તો ભવ ઇ

અથ ઝીંક રળે

પ્રવેશક

“થન એક ગજમદનનુ
ચોગાન

સમય સમયે રાત્ર ગજકાપોથી
પગ્વારે ત્યા વગીતો

૧

બિહુલક

(પ્રવેશીને) અહોહો ! જો રાત્ર ગજમાનને પેગથી મીઠાઈ
ગોળી ભેટ પામેયો જો ગજેમ, નેમ મદાગજની આ ગુપ્ત
દબીકતથી ફારી જ પડુ છું રે ! બીડ દોષ એવે ઠેકાણે તો
આ છબડી ઝાની જ ન રહે ! તો પોને ગાપીસનથી પગ્વારે તેજી
વાર આ વિમાનપરિચંદ્ર મોના વિજળ ચોગાનમા જ ગોધાત
એમતી રાદ જોડું.

આગ મારતો મારતો અંતે જોર છે.
ચેગ નિપુલિકા પ્રવેરો છે.

૨

દાસી

દેરી કાશીપુત્રીએ મહને ફરમાવ્યું, “ નિપુલિકે, આર્યપુત્ર
મૂળોપધ્યાનથી પધાર્યા છે ત્યારના જાણે મૂતમૂત મની ગયા નાગે
છે. તો એમના ગોશિયા આર્ય માણુવક કનેથી પોતાની આ
અપમતાને પતો મેળવ જોડું ’

એ ભટજીને કેમ કરી પહોંચી વળાય !

અથવા મુકાન ખડ ઉપર એમનિયા ટકે તેજી જ એના
પેટમા વાત ટકે તો ચાન, એને ગોધી જ કહાડુ (પરિક્રમતી
એને આપેથી જોઈ જાય છે) વાહ, ગેયો એ દેખાય, જાણે
નપુ રાદડ !

(પામે પટ્ટાચી) ઓત્તાગી ! આજે તો વગી ભટ્ટો કંઈ
ગુપચુપ બેઠો છે ને ?

પાપ ને અત્યારે જ ! — આર્ય, વન્ન !

૩

વિક્ર ૧૭

ભવનિ, અસ્તિ ! (સ્વગત) આ યુવ્વતી મેટકીને લેના
જ પેલી નુરન વાન તો કુદ્ ! કુદ્ ! એમ ઈંદર કૂદા માંડી !
(પ્રકટ) નિપુભિરે, નૃપચંદ્રીતનો સ્વાધ્યાય પાઠ્યો મુકીને
અ પારમા કૃણી તર્ક !

૪

દાસી

મામાદેવના કુક્રમણી કની જ નો આરી છં આર્યને જ
બોળનાં

૫

વિક્ર ૧૮

પોને મદને કઈ કુમારે છે ?

૬

દાસી

દાન્નો બાસાદેવ દેવરાવે જ, “ ત્વમે તો અદા વ મદાસ’
જ માબુમ, મદને કુમી ને અપગ્નિ આપસ આરી પડે અને
ત્વમે બેપન્ના ગદો એમ બને જ નહીં. ”

૭

વિક્ર ૧૯

(કુસાકને અગ્નિ દેખાવ સાથે) શ, મિય વપસ્થતી
રેતિનં પ્રતિજ્ઞા કર્યુ શઙ્ગ, મધું જ વારુ ?

૮

દાસી

જન-પૂં આમ જ રી રી રાખીના ત્રિપદાં વગી મા’ છે
તેના જ નામથી પોને જ માદેવને બોલાવ્યા

ચિદ્રૂપક

(સ્વગત) ત્યો, આ તો પોતે જ ભડ વેરી દીધી ને શું ! તો પડી ગા માનુ મ્હારે આઘણે આ શુધી માધને તિગ નાખવાના ક'ણુ તપ વેઢ્યા ? (પ્રકટ) આયિ, શું વધયે જ દેરીને હિવંશી કહીને બોલાવ્યા ? અરે, એ આખરા નજરે પડી છે ને ત્યારથી ચેવા જ્યેવા પોને દેરીને જ શું મ્હને ય તે કહ કહ પીતાડે છે, દાન્યપિનેાની કશી દાગી ફાસતી જ નથી

દાસી

(સ્વગત) દાગ, મધો ય પત્તો મળી ગયો

(પ્રકટ) તો, આર્થ, બાને આપના તર્થી કશુ કહેવડાવરો ને ?

ચિદ્રૂપક

દેવીને મ્હાગી વિજાપના જણાવજે જે વધરખને આ જાઝરા પાઝળ લાગ્યા છે ત્યારથી પાઝ વાળના મધી રહો છુ, અને દેરીના ફર્યાન પણ ફં પડી જ કંગીસ ! — સમજી ને !

દાસી

વાર, આર્થ, એમ જ કહીન, નમસ્કાર

અથ છે

ને પશ્યમા વૈનાસિક

દેવશ્રીનો જથ !

મંદાકાંતા ગ્રા

શ્યોકેરાં તમતિમિર સૌ દર્શને છેદવાને
રાજા સૂર્ય પ્રખલ મરખા; ઉઘમે ચે મમાણા;

ધોલો લ્યોતિષ્પતિ પસ ગિરે લ્યોમને, દેવ, તું જે
મધ્યાહ્નને બેનળુ ઘડિ, નિજનનંદછંદે વિરામે. ૧

૧૪

ચિદ્રુપક

(સાનગીને) ગજકાજથી પગવાગીને વપસ્ય આમ જ પધારે
હે, તો કાજર થઇ જાઉં

અથ ઇ

હવિ પ્રવચક

સ્થાન : પ્રમદવન

સમય : ઉપસા પ્રવેશકથી ચાતુ
લગભગ મધ્યાહ્ન આસપાસ
મુધીને

પ્રવેશે છે કામાગુર રાત્ર અને વિફળ,

૧૫

રાત્ર

આર્ષાં ૭^૦૮

સાક્ષાત્ ઘટાં જ એ મુજ
ઉર ઉરુભવા ઉતરિ ગર્ભ ગાઝી;
મન્મથશર આનિરુદ્ધે
સરી પ્રથમ કોતરી રાહો.

૨

૧૧

વિદૂષક

(શ્વગન) ખીચારાં કાશીરાજપુત્રીના ય હાસ રતો !

૧૭

રાત્ર

(વિને જોઇ) કેમ મુપ્તિ-માસ જળાઓ છ ને ?

૧૮

વિદૂષક

(સખેદ શ્વગત) ફર્યો ! ફર્યો ! પેલી કુચ્છી ચેટી
મદને છેતરી ગઇ. નહીં તો વપસ્થ આમ પૂજે જ નહીં ને !

૧૯

રાત્ર

(ઝેમાદને) કેમ જોલતો નથી !

૨૦

વિદૂષક

અરે, આ રાં- ઝળને એવા તો તંગ આધ્યા છ, લદમને
ય જવાજ ફેવા તુર્ત છતતી નથી !

૨૧

રાજા

ઉત્તમ. હવે કહે જોડે, વિનોદવિસામા માટે શું કરીશું ?

૨૨

વિક્રમ ૫૩

આસો ને સ્મોડે !

૨૩

રાજા

અરે - ત્યાં વળી કેમ ?

૨૪

વિક્રમ ૫૩

ત્યાં પૈયવિધ ખાનપાનના ભાતખાતના સંભાર સાથે સુયોગ થઈ ગયા હશે ને, તે સૌ જોવામાં અન્તરની વિક્ષણના ક્યાંય વિસારે પડી જશે !

૨૫

રાજા

(સંસ્મિત) એ ત્હારી મનગમતી ચીજો, એટલે તું ત્યાં આનન્દે પશુ ખરો. પશુ મ્હારી છટ વસ્તુ તો અત્યંત દુર્લભ રહી, તેનું કેમ ?

૨૬

વિક્રમ ૫૩

ભવતી ઉર્વશીએ લહમને દીધા છે તો ખરા ને !

૨૭

રાજા

તેથી ?

૨૮

વિક્રમ ૫૩

તો તો એ લહમાગ જોવાને મેની દુર્લભ.

૨૯

રાજા

એ તો ત્હારો પદપાન જ થાય છે.

૩૦

વિક્રમ ૫૩

અરે, લહમે પાગ આવું આવું ખોળે છે, ને મ્હારી

જિજ્ઞાસાને કેટલાજણી વધારી જો છે. શું હું જેવો બેડોળતામાં
એકો છું તેમ ઉર્વશી સુન્દરતામાં હશે ?

૩૧

રાજા

માણુવક, તને તે શું કહેવું ! એનું તો અંગેર્ધંગ
અવલુંનીય ! તોપણ દ્રુપદામાં સાંભળ.

૩૨

વિદુષક

હ, એકચિત્તે !

૩૩

રાજા

આર્થ ૭^{મું}

ભૂપણ સૌગંધ ભૂપણ,
સંસ્કારોત્તમં ય સંસ્કરણ જાણે,
સખે, ઉપમાન સહલે
વર વધુ અનુપમ લજવતું એ.

૩

૩૪

વિદુષક

એટલે જ દિવ્યરસાભિવાદી આપ ચાલકવત થઇ બેઠા છે.
વારુ, તે અત્યારે ફણી તરફ નીકળ્યા ?

૩૫

રાજા

કામાર્તનો આચારો એકાન્ત, તે, સખે, આગળ યા, જાણું
પ્રમદવનમાં.

૩૬

વિદુષક

(રવગત) અરે નસીબ ! (પ્રકટ) આમ પદાર્થે આમ !
(બીને પરિક્રમે છે તે પછી) આ પ્રમદવને જ જાણે આગળ
મોકલ્યો હોય એવો દક્ષિણ વાયુ આપ અતિથિને આતકાર દિયે છે.

૩૭

રાજા

(પવનની ઝેણઝેણ અરજોકનો) આ વાયુ નાયક લેખે
પણ અરે જ દક્ષિણ :

આપની ગદાથી વસ્તુનો યોગ ઝટ મેળવી આપીને આપને સુખદ થઈ પડશે.

૪૩

૨૧ બ

આભિજ્ઞવચન માથે ચડાવું છું.

બીજે આગળ વધે છે.

૪૪

૨૨ બ ૫ ૬

નિહાળિયે વચચ આ વસન્તપદરામણી સૂચવતો અમલ-
વનનો બહાર.

૪૫

૨૩ બ

હા, એ તો જલ્દે જલ્દે ઝડપ થઈ જાય છે.

શાસ્ત્રજિજીવિત વૃત્ત

મેંદીરકા નખામ શાં કુરબકો બે બાજુ નીલાં લસે,
રક્તાશોકકળીસમૂહ વળિ સો જાણે હવાં ફાટશે !
જૂલે મહોરકળીય પીતપુટ આ રહોરશાખાબરે,
-મુગ્ધાની મુપતીતણી ક્ષય દશા મધ્યે મધુકી કુલે ! ૭

૪૬

૨૪ બ ૫ ૬

(આગળ વધનાં) અને આ આગ્યો મણિગિજામણિત
એટાવાળો વાસન્તી લતાનો મીઠપ, જેમાં આમ તેમ ધ્રુમતા
અમરોએ પારેલાં કુલની જેવી બિંબાત થઈ નહીં છે, તે એવા
અલીકરણે મીઠપ પોતે જાણે આપતુ આગત કરવાને આગુર હોય
એવું જાણે છે. એની હોસ પૂરો, વચચ.

૪૭

૨૫ બ

બહે, જે ત્હાગી મુગિ ને જ ત્હાગી

બ ને મ'લખા બેગે છે

૪૮

વિક્રમ ૪૭

અરી નિરંત્રે બેઠા બેઠા આ જનાઓના લાગિને લેખાનાં
લેખનોએ ઉર્વશી-અમનીને જરા દગરી પડ્યા છો.

૪૯

૨૧ બ

(સનિઃખાસ)

આપાં ૭૯

ફૂલ ફૂલ ભરેલ, નાજુક
ડાળે ડાળે, લતા લલિત આ સૌ;
પણ દગ દિવ્ય છુતિભય
એ રૂપે મોહુ' તે મોહુ' !

માટે તું જ કાઠ એવો ઉપાધ જનાવ જેથી મને ૧૪
પ્રાપ્ત થઇ ગય.

૫૦

વિક્રમ ૪૮

(દગરી પડે) અદસ્થાકામી હૃદયનો વેલ, તેણે ઉર્વશીને
મળના આપનો દુઃ - ને ય મીઠું !

૫૧

૨૧ બ

ના કે, મોદકદષ્ટિ કાપસિદ્ધિનો રસનો મેળવે જ.

૫૨

વિક્રમ ૪૯

પાડુ, મેલુ પુઃ પરંતુ જગા વિષયને મરી મદારી એકા-
મનામાં ક્રેમ ન પાડે.

વિખાલગામી કુની મરે તે.૫ એમ મેલું હ.

૫૩

૨૧ બ

(રૂ.૫ મળત નિર્મળે અમર)

કુનવિષ્ણુનિવ રૂ.૫

મુક્ત એ મહાસુન્દરુમુખી નથી,
[રમર] તથાપિ મરે જાવ આ રમર !

નિકટ હોય શું ઇષ્ટસમાગમ
ઉરમુખાર્દ અને સહસા સહી !

૯

આશાઓ બેસે છે

મનપમે પ્રવેગે છે ઉર્વરા અને નિયતેઆ.

૫૪ ચિત્ર લે આ

અલિ ઉર્ગિ, આમ કયુ કલા વિના જ ક્યાં ચાલી ?

૫૫ ઉર્વરા

(મનજવર નિરૂપતી) સખિ, ત્યાં હેમકૃતી ઉડતા લતાડાગે
એકાવસિ બસાયો ને હું કાલ્યુ થોળી 'તી ત્યારે તું મને હસી
પણ હતી, અને આમારે પાછુ પૂછે શું ?

૫૬ ચિત્ર લે આ

એ શું તું એ રાજર્ગિ પુરવા કને જવા નીકળી છે ?

૫૭ ઉર્વરા

હા બહેન, સાજમરગદ છાડીને ત્યાં જ જાઉં છું.

૫૮ ચિત્ર લે આ

તો તારી આગળ કોને મોકલ્યું છે ?

૫૯ ઉર્વરા

હૃદયને.

૬૦ ચિત્ર લે આ

હૂંડે ક્યેજો જરા વિચાર તો ખરી !

૬૧ ઉર્વરા

મન જ ન્યા ઘણેલો છે, ત્યાં વળી વિચારવાનું શું !

૬૨ ચિત્ર લે આ

અલિ, તૂ તો મને બોલતી જ બંધ કરે છે.

૧૩

ઉર્વશી

તો આગળ થઈ નિર્વિદને જઈ શકિયે એટલી નગ્ન રાખ.

૧૪

ચિત્ર લેખા

અખિ, નચિંત થા. જે ને ભગવાન દેવગુરુએ અપગણિતા નામે સિખાનન્ધનવિદ્યા ઉપદેશીને આપણુ મૌને અસુરવર્ગની ધાસ્તીમાથી મુક્ત કર્યાં છે

૧૫

ઉર્વશી

ખરી વાત, આ એક જ રહ લીધેલ હેરે મદને કંઈ સાબધૂં નહીં.

૧૬

ચિત્ર લેખા

(સિદ્ધોના માર્ગમા પ્રવેશીને) અખિ, જે જે ગેયુ એ રાજર્ષિનું ભવન, ભગવતી ભાગીરથી અને ધમુનાના સંગમના અતિ પવિત્ર જલમા લખે ગોનાનું મુખ નિહાળી જ રહેયું એ પ્રતિદાન નગરીનું મોચિગ્ના

૧૭

ઉર્વશી

(સડર્ગ નિહાળતી) લખે ખીધું રવગં જ.

(સનિતક) અખિ, આ દરે એ દુખિસારના ધ્યાનુ રાજર્ષિ

૧૮

ચિત્ર લેખા

નન્દનનના એક અંગ જેવા જ આ પ્રભવનમાં ઉતરના જાણી શકીશુ

જન દારે ॥

(નાનને જેની સદર્ગ) અખિ, આ પાગલા જ ઉમેરા મંદ જેવા એ કૌમુદીય ત્હાગી વાટ જુને

૧૯

ઉર્વશી

(નિહાળી મ્હી) અરિ, ખેલા જેવેલા નેથી જે મદાનજ અપારે સિંગ પ્રોતિક દેખાય છે.

૭૦

ચિત્ર લેખા

ખડું. તો ચાલ પામે જઈએ.

૭૧

ઉર્વશી

પણ પ્રથમ જરા સંધારપો અદ્ય રહીને પામેથી જ એ આમ એકાન્તે પોતાના વયસ્ય સાથે શી ખાનગી ગોઠી કરી રહ્યા છે, તે તો કંઈ સામગ્રીશું ને ?

૭૨

ચિત્ર લેખા

હીં, તું કહે તેમ.

ખાન એ પ્રખલે છેક પામે જઈ અવશ્ય રહે છે.

૭૩

ચિદ્વંશ

સામગ્રી. હે વયસ્ય, મને જડી આગ્યો છે એ દુર્લભ પ્રભુપિતીના અમાગમનો હિપાય !

સાલ પોતાની જ લગનીમા સામગ્રી નથી.

૭૪

ઉર્વશી

એવી વળી કંઈ સ્ત્રી હશે જે આવનો પ્રયુષ્ઠ તો લેખામાં નહીં એટલી બધી શુભાની !

૭૫

ચિત્ર લેખા

અરે માનવ જાતિની જ હો. એમ જાને જે ?

૭૬

ઉર્વશી

દિવ્ય પ્રભાવે તો શું ને શું જિવામાં આવે, એમ અચકું છું.

૭૭

ચિદ્વંશ

(ફરીને, મોટેથી) હે વયસ્ય, કહી ગ્યો છું કે મને હિપાય જડી આગ્યો છે

૭૮

ચિત્ર

તો કહે જોડ

૭૬

ચિદ્રૂપક

આપ નિદ્રાનું મેવન કરો એટલે જાગે મમાગમ થાય;
અથવા ભવની ઉર્વશીને ચિત્રદ્રુપકે આલેખી તે છળીને બોલા કરો.

૮૦

ઉર્વશી

(મહર્ષિ સ્વગન) અરે મદારા પોચટ હૃદય ! હવે તો
જરા સ્વસ્થ થઇશ ને !

૮૧

રાજા

(સતિ શ્વાસ) એ એકે ખપ નદી લાગે.

હરિગ્ધ્ર વ્રત

પળ પળ રહે સાલી હૃદયે શરો કુસુમેયુના,
તંહિ નિદર હા ! કેવી કેવાં સમાગમસંભ્રુતાં !
વળી મુવદનાકેરી પૂરી ઉતારું છળી ન બધાં
ગમ ઉછળતાં આંખો રેલે, - ભુસે અધુરી જ ત્યાં ! ૧૦

૮૨

ચિત્રલેખા

સખિ, સાંભળ જ કે !

૮૩

ઉર્વશી

હા, પરંતુ હૃદય એટલે ધગતું નથી.

૮૪

ચિદ્રૂપક

મહારી ગતાગમ તો એટલી જ.

૮૫

રાજા

(અત્યંત ઉદ્વેગે)

પૃથ્વી વ્રત

નહીં જ કળતી હશે અસહ દોહાલી પ્રીત આ,
કળીત પદવા કશી અગર અર્ચની દિવ્યને !

અસહ્ય લગની વિદાયક લલે હવે દેવ તે
પ્રિયામલનહોંસ મહારિ રઝળાવિને રાચતો ! ૧૧

૮૧ પિ ૨ લે ખા

લે, આ પણ સાતજુ ને ।

૮૭ ઉ ૧ શા

અરેરે ! મહને છેક આરી ગણે છે । વળી આમની આગળ
જતી થઈને મહારા સાચા હાથ જણાવવા થ અમપડી તો અસમર્થ
છુ તોપણ મુરમુખબ ગડિતએ બૂર્જપત્ર ઉપજાવીને એમને ઉત્તર
તો વાળું એમ થાય છે

૮૮ પિ ૨ લે ખા

બલે

હવે લગવાનું વિરખણ કરી બૂર્જપત્ર ફેંકે છે.

૮૯ પિ ૬ થક

(જોમતે) આશર્થ ! આશર્થ ! અહો, વયન્ય, આ સાપની
કાચગી જેવું આપણા પગ આગળ જરૂં આરી પડ્યું ?

૯૦ રા ભા

(તપાસીને) આ તો છે બૂર્જપત્ર ઉપર કંઈક લખેલું

૯૧ પિ ૬ થક

(એકદમ) અરે, આટલામા અદૃષ્ટ રહેલ ભવની ઉર્દશીએ
આપના વિવખ સાબજીને નાખેલા પોનાના સમાનાનુરાગના એ
અક્ષર તો નહીં હોય ?

૯૨ રા ભા

માનસીના મનોન્ય ! એને અસંભવની મર્ધાના જ નહીં !
(ઉપાડી વાચી લઈને સદર્શ) અરે, વયન્ય, તારી કદપના તો
સાચી ને શું !

૬૩

વિદૂષક

આપ સુપ્રસન્ન થાવ પળુ એમાં ગું લખ્યું છે તે કૃપા
કરીને મંબળાવો

૬૪

ઉર્વશી

આર્ય, તું પળુ અમરતુર નાગર માયો,

૬૫

રાજા

સાંભળી વચસ્ય

વાચે ૩

અમરતુર ગીતિ ૭૦૬

સ્વામ. અમળણી મુજને
તમ મમ રનેહી ગણો છા બે,
હોઈ તેહવી હું તો,
પારિજાતશૈરયા અહ
વળિ નન્દનની સહરો
રેન રેન મુજ શરીર તાવે કાં ?

૧૨

૬૬

ઉર્વશી

હવે શું કહેશે વારુ ?

૬૭

ચિત્રલેખા

ઐયે ઐયે કમવનાસ જેતુ (રામીયજયુ) થઈ ગયું, ને
જ કહી આપે છે

૬૮

વિદૂષક

(મોલ્યામ) અહો, ધન્ય ઘડી ! બૂખ્યો હોડિં અને ગોર
લેખે દિલિખા સહ પ્રસાદ મળતાં મ્હને જેટલી શાતા વળી જામ
તેવું જ આ આપને જની ગયું ને શું !

૬૬

૨૧ ભ

અંતે ગાતા વળી એટલું જ કેમ ?

વચનતિલક વૃત્ત

મીઠી સમાનરતિદર્શક ગીતિ પત્રે
આલેખિને નિજ દશા જણવી પ્રિયાએ,
તે તેા, સખે, પરસ એ મદિરેશ્વરના
ઉત્પન્ન આ વદનને વદને મહામી. ૧૨

૧૦૦

ઉર્વશી

હવે જ જાણું છું કે અન્યોન્ય પ્રાપ્તિ મમતોલ છે.

૧૦૧

૨૧ ભ

વયસ્થ, આગળીની બીનાસે અલસે ફેલાય, તું જ બહાવીના
આ હરતાકર ઝાંઝી રાખ.

૧૦૨

વિક્રમક

(લખને) બવતી ઉર્વશી આમ આપના મનોરથતરુને કુલ
એસાડી ફળને નિષેધે એમ કદાપિ બને વળી ?

૧૦૩

ઉર્વશી

મખિ, એમની પાસે જતાં થકકતા આ હૃદયને તૈયાર કર
છું ત્યા તું છી જાણે એમને મદારા વતી જે ઉચિત હોય તે
કહેલી ચા.

૧૦૪

વિગ્નસેખા

(અધારપટમાર્થી પ્રકટ યજ્ઞસન્મખ આવીને) મદારાજનો જય !

૧૦૫

૨૧ ભ

(અર્ધા મમદુમાન) પધારો, બવતિ. (ગોળકં બોલને) બંદે

અનુક્રમ વ્રત

જોયો મંગમ તે દષ્ટિ ન દેડે દેખતાં તલને
ચમુનાને વિના ગંગાઃ અડવી તું મખી વિના. ૧૪

૧૦૧

અિ ૨ લે ખા

૫૭ નિયમ કે કે પ્રથમ દેખાય મેઘમાયા, વીજળી તેની

૫૮

૧૦૭

અિ ૬ ૫ ૬

(૨-૪૫૫) શુ. આ ત્યારે ઉર્વશી ન્હોત, તે ભવતીની ન્હોતી
સહચરી જ ?

૧૦૮

અિ ૩ લે ખા

મહારાજ, ઉર્વશી આપને સપ્રણામ વિનંતિ કરે છે,

૧૦૯

૨૧ ૭૫

—શી આજ્ઞા ફરમાવે છે ?

૧૧૦

અિ ૩ લે ખા

—કે ત્યારે અસુરની આક્રમણ મહારાજે જ મહને ઉગારી
હતી, તે પ્રસંગથી જ તદ્દમારા દર્શન નિમિત્તે વળગી પડેલો મદન
મહને એટલો સતાવે છે કે ફગીને તુમે જ મહારી દયા જણો.

૧૧૧

૨૧ ૭૫

ભદ્ર,

વસંતતિલક વ્રત

તું વાણિ મયિ અમૃતસુક ઉર્વશીને;
પર્યાસુકે ક્રમિ શુ આ જન એહ માટે ?
વ્યાપી રહ્યો મદનતાપ અતીવ બેમાં :
સંતપ્ત એડ ઉભયાર્ધ, યથા વૃહાર.

૧૧૨

ચિત્રલેખા

(હિં પાસે જઈ તેને) સખિ, આવ નો. તારા પ્રીતમ ઉપર મળા તારાથી મેં ફૂર ખોડેલો જોખને છું તો એમની ફૂલી ખતીને તારી કને આવી છું.

૧૧૩

ઉર્વશી

(અંવારપટ તણને પ્રકટ થતી) અરે જોડલામાં જ તું મળે તજ ■ કે ?

૧૧૪

ચિત્રલેખા

કોણ કોને તજે છે, તેનું પારખું મુહૂર્તમાં જ થઈ જશે. અલિ બહાવરી, સખાઆર સંભાર.

૧૧૫

ઉર્વશી

(ગમન કને આવતી સસજ્જ) મહારાજનો જય !

૧૧૬

રાજા

(સદર્પ) સુન્દરિ,

અનુકુપ વ્રત

જય છત્તં ખરો આજે જયોઆર મુણી જ આ મુખે, જેણે ન એ શખડો ભણ્યા ઇન્દ્રેતરે કદિ. ૧૬

હાથે માહીને આસને બેસાડે છે.

૧૧૭

પિદૂપક

ભવતિ, આપ જ્યાંથી આવો છો તે રાજ્યમાં કેવું થ અંવેગ હશે ! રાજાનો પ્રિય વયસ્ય બ્રાહ્મણને પણ નમસ્કાર નહીં !

હિં સત્તિવ વિન્ને વંદન કરે છે.

સ્વસ્તિ, બવતિ !

૧૧૮

આકાશચારી દેવદૂત

(નેપથ્યમાંથી અવાજ) ચિત્રલેખે, ઉર્વશીને કહિયે—સત્વ !

માલ્યભારિણી વ્રત

મૂર્તિશ્રી ભરતે તહમે ભાણાવ્યાં
રસ આઠે મય નાટ્ય ભાસ્ય, તેનો
મરનેશ હવે સભા સમક્ષ
ઝટ મુઝછે છ પ્રયોગ, અપ્સરાઓ !

૧૭

સૌ માળણી રહે છે. ૭. વિવાહ નિષેધ છે.

૧૧૬

ધિ ત્ર લે ખા

પ્રિય મણિ, દેવદત્તનો સંદેશ તો તે' માંખણે; મદાગજની
ગત મેળવી લે

૧૧૭

ઉર્વશી

(સનિઃશ્રામ) અરે, મદાગી વાચા જ ગીવાઈ મધ !

૧૧૮

ધિ ત્ર લે ખા

મદારાજ, અપ્સરા તો દેવદાસી. ઉર્વશી અપરાધમાં, ન
આવે માટે મુગ્ધલોકમાં દાજર ચાલ જવાને તહમારી રજા છુટ્ટો છે.

૧૧૯

સાભ

(પ્રયત્ને બોલી શકતો) મહેન્દ્રની આજુ પહો તહમે
અવગણો એવી મદાગી મુઝછા હોય જ નહીં, કિન્તુ રખે અમને
બુલી જતા !

ભય છે વિચારદુઃખ નિરૂપની ઉ. મળી સાથે.

(સનિઃશ્રામ) સખે, આંખોની સાર્થકતા જ મડી નહીં !

૧૨૦

ધિ ત્ર લે ખા

(બુર્જપત્ર દેખાડવા છુટ્ટો) અરે આ રત્નું —

(એટલાથી જ અટકી પડીને સ્વભાવ) અરરર ! ઉર્વશીનું
અમન્દારિક ડપ જોવામાં એ ફાતક દાઘમાંથી પડી મધું તેનું થ
ભાન રહ્યું નહીં.

૧૨૪ સંભ

ભાઈ, તું શું કહેવા ઇચ્છે છે ?

૧૨૫ વિદુષક

રખે ને તમને હતાશું થઈ જતા ! એ બધાની ભાવે
તમારામાં એટલો તો જાણી ગયો છે, કે તે ઘટવા પામે એમ
ખતે જ નથી.

૧૨૬ સંભ

‘ મ્હારું દિલ જાણે એવી જ ધારણા રહી રહ્યું છે.

અત્યુત્તર ૭૬

કાયા તો અન્યવશ, તે સ્વર્ત્ર ઉર હું વિષે
મુઠી ન્યાસ ગઈ બહાલી શું સ્તનામ્ધાસિતો વડે. ૧૮

૧૨૭ વિદુષક

(સ્વગત) આ પેલું ભૂજાંખન પોતે સંભારે, એમ પળે પળે
મ્હારું હૃદય ધ્રુવ રહ્યું છે.

૧૨૮ સંભ

હવે દષ્ટિ ધાણે ગયમે ! (સામન્ના) અરે, માલો નો,
મિત્ર, પેલું ભૂજાંખન !

૧૨૯ વિદુષક

(સવિધાદ) અરે, દેખાતું જ નથી ને ! મું ઉત્તરીને માગે
એ પણ ગયું, હે !

૧૩૦ સંભ

મૂર્ખ નફરો નહીં તો ! અરે સોધા, માધી કદાહે !

૧૩૧ વિદુષક

(હસીને) અહીં હસે ? આણી ગમ ગયું ! આ પામે ? પેલું
હસે ?

એમ જાણવિધ નામના અને બીજા વિચિત્ર યાજ્ઞ કરતો એને શોધવાડ
નિરૂપણ કરે છે.

પ્રવેશે છે સપ્તરિષ્ઠ દેવી કાશીસજ્જુની આશીનરી.

૧૩૨

દેવી

અધિ નિપુણિકે, સાચે જ તે આર્યપુત્રને અને આર્ય
માણુવકને લનાશૃદ્ધમાં પેસના દીક્ષ ?

૧૩૩

દાસી

બળ્યું બા, ક્યારેય ત્હમારી પાસે અમથૂ બોલી છું ?

૧૩૪

દેવી

તો લતા વાસે લપાઇ એમની ખાનગી ગોઠડી સાંભળીય,
જેથી ત્હારી ખાતમીમાના સાર્યાબૂદા જણાઇ આવશે.

૧૩૫

દાસી

આમ્હા !

બળે પરિક્રમે છે.

૧૩૬

દેવી

અનિ, જો તો પેથું ચીરના ચીથરા જેનું દક્ષિણ વાયુ
આ મમ ઉરાડે છે, શું છે એ ?

૧૩૭

દાસી

(ધાત્રીને જોઇ) એના ઉપર તો, બા, આ મથળું રૂપું
તેમ! અઢરો લખેલા લામે છે, તે એ તો ભૂજર્પન છે. વાહ,
આત્રીને વળગ્યું એ તો ત્હમારા જ નૃપુરને મોગરે.

(ઉપાડી લઇ) વાયુ કે બા !

૧૩૮

દેવી

પહેલી મનમા વાચી જો ને અનુચિત નથી હોય તો પત્રી
સાલળીય.

૧૩૬

દાસી

બા સાહેબ, આ તો પેલી ઉડતી વાપકા જેવું જ કપક લાગે છે કદાચ સ્વામી ઉપર ઉતરીનું આ પદ પણ હોય. આપણે હાથ આપ્યું તે તો આર્થ માણુરકની ગફલતે જ.

૧૪૦

દેવી

તો તો બે સંભળાવ બેડ

(રાજાએ વાચ્યું તે ઉપર આરી ગયેલું પદ ફરી ધ્યાય છે.) (સાબળી રહેના એકદમ) ચાપ, અલિ, એ અપ્સરાના આશકને આ જ બેડ સાથે મળિયે.

જે સત્તાવદમા મચે છે : લપાઇને ઉભા રહે છે

૧૪૧

ધિ દુ. ૧૩

વચસ્મ, પવને ઉડતું પેત્ર કીડાટેકરીના દાળ ઉપર એ મૂં દેખાય છે જુવો તો !

૧૪૨

રાજા

(ઉઠીને) હે વસન્તસખા દક્ષિણાનિવ ! હે ભગવન્ !

સાદૃશ્યરિપિગિત કૃત

સૈભાર્યું રજ પુષ્પ પુષ્પ મધુએ તે ગીધ કાળે હન;
વહાલીનૂ મણ્યાક્ષરી પદ લખ્યું બતે કૃત્ય કાં હર ?
વાનાં કે કંઈ એહવાં બનિ રહે હૃદય કામીતણાં,
જાણે તે ન છું શું સ્વર્ગ પન્થિયે, હે અંજનાવદલ ? ૧૨

૧૪૩

દાસી

બા, આની જ ગાથ આની રચી છે !

૧૪૪

દેવી

(ચૂપ સ્વર સાંભળી કરતી, ડાકી દેવાનીને) એમ જ.

૪૫

ચિદ્રુપક

અહો, આ રહ્યું ! — અગેરે ! કેસરી કાથવાળા મોગપિચ્છી
છેતરાયોને થું ?

૪૬

રાબ

અગે મહારાં કમનસીમ !

૪૭

દેવી

(એકદમ ડત્તી થઇ) આર્યપુત્ર, એમાં એટલા દનારા શાને
જે ? એ બૃજપુત્ર તો આ રહ્યું !

૪૮

રાબ

(ચોક્કસને સ્વમત) શુ દેવી આવી ગયાં ! (પ્રકટ) પધારો,
રેવિ.

૪૯

ચિદ્રુપક

(સ્વમત) આ પધરામણી નો આજ આકરી !

૫૦

રાબ

(વિચિત્રે જ) મિત્ર, આનો કળે રસતો ?

૫૧

ચિદ્રુપક

(રાબને જ) મુદામાલ માથે અહિયા જવા જાય નેને ગળી
મને જોયો ?

૫૨

રાબ

રેવિ, અમે આને નંદાના માથાના, બીજા જ માથાના
સામે લા દના.

૫૩

દેવી

આજનું સૌજન્ય રૂપાણે મો ને હિત નો

૫૪

ચિદ્રુપક

રેવિ, અમિત, કૃતારને એમાં એક ખાલખાલ આરોગ્યનો
જે (પનમોજ રમવા માટે)

૧૫૪

દેવી

નિપુણિકે, બ્રાહ્મણે પોતાના વયસ્થની બહાર તો ખાસ્તી કરી !

૧૫૬

પિદ પદ

અરે એમ શાને કહો છો ? પિતાય પણ ખાનપાનથી તલાડો પડે છે.

૧૫૭

રાજા

મૂખ, , પસણે મ્હને યુનેશ્વર ઠોકી એસણ છ !

૧૫૮

દેવી

આપ યુનેશ્વર હો જ નહીં. આમાં યુને તો મ્હારો જ, જે આપને દીડી થ ગમતી નથી, તથાપિ અહીં આંખ સામે ખોડાઈ ગઈ છું. આ ચાલી !

કોપાવેશમાં નીકળે છે.

૧૫૯

રાજા

(પાછળ જતો)

આવી છ દ

યુનેશ્વર છું પૂરે,
રૂપ શમાવી પ્રસન્ન થા, દેવી;
કુંદ્ર કરે માસિકને
કિંકર તે ક્યાંધિ નિર્દોષ ?

૨૦

૧૬૦

દેવી

(સ્વગત) આ આમના પ્રણિપાતથી રાજરાજ થઈ જાવું એવી છીજરી હું નથી; જોકે માનના આવેશમાં આ અવગણું છું, તે આગળ ઉપર મ્હને સાવચાનું જ.

રાજાને તરબોળને મપરિવાર ચાલી નાથ છે.

૧૬૧

ચિદ્ર ૫૭

ભવતી તો ગયાં, ચોમાસાની નદી જેવાં અપ્રસન્ન જ વહી
ગયાં. હોં દહે દહે.

૧૬૨

રાજ

(હારીને) વચરથ, આ એમણે કઈ અનુચિત નથી કહ્યું.

અપરવાચ ૭૦૬

મહુસ મહુસ ઘોસ જુહડા
પુરત લહે લસના અકામિના :
ફૂતક મણિ તણા મુર્દગને
ઉપસક તાલિક પારખી સિધે.

૨૧

૧૬૩

ચિદ્ર ૫૭

અર આ તો બન્યું તે આપને ઉપદ્રુ અનુકૂળ પડે.
આખ આરી દોષ તેજે દીરાની મામી જ્યોત રહેવાય જ નહીં.

૧૬૪

રાજ

ના ના, ચપલ, હાથ આપું ઉર્મીમય બની મધુ જે
તથાપિ દેવી મ્હારે તો એવા ને એવા સુમાન્વ છે. જોઈ સાથે
આ વળ, કે એમણે આ પ્રજિપાત મજાકાપેં નહીં, એટલે કે
એમની માથે ત્હાણાં તો મખીય.

૧૬૫

ચિદ્ર ૫૭

ત્હાણું દિમ બને, જગજગતું પાની બને, મોટા ભેં, કાપે
તમ કળે, - જલુ અલી તો જુલે જુલે પેટમા જવારે સાગ ને
દે, આ આજ્ઞાને જુલે આરી તો નથી નાજરો ને : માપે
આંગ, આનમોજનની જે તા કપારેનીય થઈ મ.

૧૧૧

રાત્ર

(ભયે ભેદ) ખરે જ મધ્યાહ્ન થઇ ગયો.

શાહુલપિકીરિત વૃત્ત

તાપે કાયર થે કલાપિ ચિરમે કયારા મહીં શીતલ,
પ્રાપ્તી તાનિ કલેરખ્યાલિ અક્ષિ થે લેઈત તે ઠંડકે,
કારંડો સરનારિ ઉજ્જુ તનિને સેવી રહુ પેકજ,
કીડાપિ'જરમાં રહે - સલિલ રે ! પાણી અરેરે ! ' શુક. ૨૨

સી ભય છે.

ઈતિ ઐક રત્ને

અથ ઝંક ડભે

પ્રવેશક

૧થલ : મુનિશ્રીનો આગ્રમ

સમય : ૧લા ઝંક પછીનો -

સૂર્યોદય પહેલાંની ઘટિકા

પ્રવેશો ઘ (૧) ગાલવ (૨) પલ્લવ નામે ભરતમુનિના શિષ્યો

પહેલો શિષ્ય

બાઈ પલ્લવ, હન્દસદને સિધાવતાં ગુરુજીએ આસનાદિ તહેને સેપેલાં, મહેને તો આ વેદિનાં કર્તવ્યકર્મો માટે પાછળ રાખેલો. એટલે પૂછું છું, ગુરુજીના નાટ્યપ્રયોગે દિવ્ય પરિષદ પ્રસન્ન થઈ હતી ખરી ?

બીજો શિષ્ય

બાઈ, પ્રસન્નતાની તો શી ખબર ? એ સારદાપ્રણીત 'લક્ષ્મીરવધૈવર'માંના રમે રમે તત્કીન તો સાગતી'તી; પણ —

પહેલો શિષ્ય

પણ ત્હારે કંઈક કોઈ જણાવવાનાં છે, એમ કે ?

બીજો શિષ્ય

હા, માલવ, ઉર્વશીના બોલમાં ચૂક આવી મરે

પહેલો શિષ્ય

ગી ?

બીજો શિષ્ય

ઉર્વશી થઈતી લક્ષ્મી, અને મેનકા, વારુણી. ત્યાં વારુણી લક્ષ્મીને પૂછે છે, " સખિ, સમાજ ત્રીલોક્યના પુરુષરત્નો, લોકપાત્રો, અને રીઝવે પોતે બહીં એકત્રિન છે, તે જગ્યામાંથી ત્હારું દિવ્ય કોના ઉપર મેરિ છે વારુ ? "

- ૭ પહેલો શિષ્ય
- ૮ પછી ? બાળે શિષ્ય
- ત્યાં જવાનું હતો 'પુરુષોત્તમ', પણ ઉર્વશીની છબી
મોજાઈ ગઈ — 'પુરુષ'.
- ૯ પહેલો શિષ્ય
- ઉદિયો દેવાધીન ! ગુરુજી એના ઉપર ન ક્રોધ ?
- ૧૦ બાળે શિષ્ય
- અરે એમણે તો નેને ગાય છંદ લીધો. પણ હિંદે વળી
અનુમતિ કર્યો
- ૧૧ પહેલો શિષ્ય
- એટલે ?
- ૧૨ બાળે શિષ્ય
- ગુરુજીનો શાપ આ, — "તેં મહારી કેળવણી કલ્પિત કરી,
તો જા પડ જાણેકે !" પણ નાટકાન્તે શર્મિષ્ઠી નીચું ધાતી
રહેલી ઉર્વશીને મહેન્દ કહે, "નેના ઉપર તું મોહી પડી છે.
તે રાજર્ષિ છે સમરાંગણોમાં મહારા સલામ, એટલે આ નિમિત્તે
તેનું પ્રિય પણ સાધવું કર્તવ્ય ગણું છું. તો જા તું એ ત્હારા
પ્રીતિપાત્ર પુરુષાને આશરે, એની સહચરી થઈ રહેજે, એ
રાજર્ષિ તેં પ્રસન્ન થોતાના સંતાનનું સુખ જીવે ત્યાં જાગી."
- ૧૩ પહેલો શિષ્ય
- હવેના નાના દિવસે ગોળાની મત્તાને જોવાને એવો
તોડ કર્યો.
- ૧૪ બાળે શિષ્ય
- (મુર્યોદય જોઈને) આ કથાવાર્તામાં ગુરુજીની સ્થાનવેળાય
થઈ ગઈ : માલ જાણર થઈ જઈએ એમની મેરાયાકરીમાં.

જાન્ય ૧૯૫૬

ઈન્દ્રિય મેલે

સ્થળ : ગાંધીના મહિદર્શ નામે	સમય : પ્રવેશમાંના સંવાદ
મહેલ આગળ તેની	પછીનો— સંધ્યાકાળનો
અગાસીએ જવાનો રસ્તો	અને તે પછી એક
અને તે પછી તે	પ્રદર લગીનો
અગામી	

૧૫ ૬૦ સુ ણી

મંદારાજાના ઘર

આહુ છે સૌ ચડતી વયમાં ખૂબ પૂંછ હમાવા
ને વાર્ધક્યે કુલભર મુતે ભાળવી થાસ ખાવા;
સેવા નારીપુર તાજી, આહો દુઃખ ! કારા ગરિષ્ઠા,
— દોડે શક્તિ-ઘટ, ત્યમ અરે હ્યાં વધારે પ્રતિષ્ઠા ! ૧

(પરિક્ષનો) મતદીક્ષિત કાશીરાજપુત્રી ફરમાવે છે, " મેં
માન મુકી દધને મદારાજને વિનંતિ તો નિપુણિકાને કપારની
મોકલીને કરી રાખી છે, તોપણ પાછા ત્દમે પોતાને વિતાપના
કરો. " એટલે મદારાજની માર્થસિધ્ધા થઇ રહેવામા હોય ત્યાં જ
હાજર થઇ જાઉં.

(એ ડગલાં વધી ચોતરું વેતો) મહેલાનોમાં સાર્થકામ
ખરે જ સોદામણો બની રહે છે : જુવો આ —

શાહુદાપિત્રિત જન

ઇતરતંભ ચટી મયૂ નિંદરે, જાણે ઘડેલા જગ્યા !
ગોટ ગોટ મુગધિ ક્રુપ વડલી જામે, કષોતો નર્યા !
રાણીવાસ વડારણા નિયત મો કાર્ય દિમે ઘૂમતી,
હ્યાં ત્યાં મેગલદીપિકા પ્રકટતી, પૂજનકૂંડા વેરતી. ૨

(પડના પાઠળથી પ્રકાશ આવતો દેખી) અદો, પેને
આમ જ પધારે છે.

પ્રખિતામા વૃત્ત

પરિજનનનિતાસમૂહમધ્યે.

કરદૃત દીપક-ભાસ-શોભિ પંથે

નિવરત, દિસતા સપત્ત ગિરિ શા

કુસકુસશોભિ કલ્પેરવૃન્દવીંદ્યા.

૩

તો દેવની નજર પડે એમ અહીં જ યોમી ગદ જોડે.

પ્રવેગે છે કપાત નિરિક્ષ પસ્વાદચાત્ર શબ્દ, અને વિદુષક.

૧૬

૨૧ ભ

(સ્વમત)

આર્થ ૭^{મું}

કર્તવ્યે વ્યથ વિસર્ગી

યથાતથા સહિ સિધ્ધી દિવસવેળા;

વજ્રવિનોદ અતિસંખ્યા

શાન્તિપ્રદરે વશે કયાંથી !

૪

૧૭

૩^{મું} શુ ણી

૧

દેવશ્રીને! જય. દેવ, દેવીની વિજ્ઞાપના છે, “મહિદમ્બ”ની
અગાસી ચિદ્દર્શન માટે હિતમ સ્થાનક, ત્યાં ચિદ્રોહિંગી સંયોગની
ધરી લગી આપ યજુ બ્રહ્મવાનના દર્શનમાં મદને સાથ આપવા
કૃપા કરજો.”

૧૮

૨૧ ભ

દેવીને કહિયે “ જેમ તમે ગણ. ”

૧૯

૩^{મું} શુ ણી

છ !

૨૦

૨૧ બ

વયસ્થ, દેવીનો આ ઉપક્રમ ગ્રં ત્રતની ખાતર જ દશે ?

૨૧

વિક્ર ૫૩ -

ત્રતનું નિમિત્તે ખરું; પણ આપનો પ્રણિપાત ન ગમુકાર્યા
ગદસ પછી બવતીને વિમાસણ થતાં પોતાને એ દોષ ઘોષ
નાખવાનો પણ એમનો હેતુ ખરો.

૨૨

૨૧ બ

ઉગિન કહે છે :

આર્યા ૭૦૬

તિરસ્કરી પ્રણિપાતો

પસ્તઘ પછિ માનિની બળે મનમાં;

અનુનયતાં પ્રિય તોપણ

લજવાતી અંતરે છાની.

તો આગળ થા, મણિહર્મની અગાસીએ જઈએ.

૨૩

વિક્ર ૫૪

આમ, દેવ ! આ સીધાકાળે રમણીય મણિહર્મ અને આ
આર્યા એનાં ગંગાતરંગાનુકારી શોભાવાળાં સ્ફટિક-મિથાનિર્મિત
પગથિયાં.

૨૪

૨૧ બ

૨૧૬ પહેલો

સો સીધી યજમાન નિજનું કરે છે.

પ્રત્યેક પદ્ય નિષ્કલેષે વિશેષણ મણિયે તો પડિત છે તે તે અર્થ
— અનુનયતાં પ્રિય પૂરો જાણી નો વ લખાયે.

૨૫

વિદૂષક

(લોહને) અહો, ચંદ્રોદય થવામા છે ને ! આ પૂર્વ દિશા
તો જુવો, અંધાર પાતળું પડી જતા સમુજ્જવનમુખી થતી
આવે છે

૨૬

રાજા

કૃતવિવંખિત રૂપ

ઉદયગૌડ નિગૂઢ રાશાંકના
તિમિરજાલ વિખેરિ દિવે કંગા;
અલકજાલ સમેટત મુન્દ્રની
હરત લોચન દીપ્તમુખી દિશા. ૬

૨૭

વિદૂષક

અને જુવો લોહ લો, આ દિવેનો ગજા જાગ્યો પણ,
તોજો ખેડિત લાડુ જ

૨૮

રાજા

(હમી પડી) ખાઉધરાને જ્યા ને ત્યા ખાવાની જ વાત
(મપ્રજ્યામ) ભગવન્ નિસાકર !

આસ્થભારિણી જૂલ

શ્વિભાં સય પામતો અમાસે,
વિષુધો ને પિતૃ તર્પતો મુધાએ,
નિશિ જામત છેદતો તમેને,
પ્રણમૂં હે શિવમૌલિરત્ન તૂને ! ૭

૨૯

વિદૂષક

વયગ્ય, એ આપના પિતામહ ફ આત્મિયુમુખે હવે રજા
આપે છે કે આસન અહો. ત્દમે મિત્રને એટલે ફ પણ
નિરાતે એમું.

૪

૩૦

૨૧ જા

(બેગી પરિજનને) ચાંદની નીકળી તેમાં હવે આ દીવીઓ
જાળી પડે છે: તલમે મૌ વિરમો.

૩૧

૪ રિ જ ન

૭૭ !

ચાંદી ભય ૭

૩૨

૨૧ જા

નયન્ય, દેવી આગરે દશ મુર્તિ પડી, ત્યાં આ એકાન્તમાં
તલને મ્હાગા હાથ જળાતું.

૩૩

વિક્ર ૪૬

આપોઆપ દેખાઇ આવે છે. પણ એ ભવતીનો એટ-
એટલે પ્રેમ જેતા આશાને આશરે ધીરજ રાખી શકાય

૩૪

૨૧ જા

ખરું તોપણ મનની આનુરત્તા ય વધી ગઇ છે.

આર્યા ૭૦૬

સરિતાપટ ગૌસાના

વિક્ર સંકુલે શતમુખ ગતિ કરેતો,

મનમિજ પણ વિધ્નોએ

રુખસિત થતો ગતગણે સાલે.

૮

૩૫

વિક્ર ૪૬

આપનાં અંગીંગ કીણુ થયાં જતાં સવિશેષ તેજ મારે છે,
તે ઉપગ્રી ધાડું છુ કે પ્રિયાસમાગમની કાળે હવે આવી લાગી છે.

૩૬

૨૧ જા

(સકુન થયાનું નિરૂપણ કરતો)

અનુક્ર ૩૧

આશામધુર બોલે તું, ભારે પીડ હરે મુજ;
તેમ આ જમણા હાથ રુપન્દે ઉમેદ ઊચરે. ૯

૩૭

ચિહ્ન ૫૩

અરે આમણું વચન, મિથ્યા જવાબ જ નહીં !

રાત્ર આસા નિષ્પત્તો બેસે છે.

પ્રવેશો છે અભિસારિકાવેશો ઉર્વશી, અને ચિંત, આકાશમાર્ગ.

૩૮

ઉર્વશી

(પોતાની જાતને વેદ્ય ગણતી) સખિ, ગમે છે કે તને આ મદાગે અભિસારિકાવેશ, આમણું ન જેવા અને સાડી આમમાની.

૩૯

ચિત્ર લેખા

એને પૂરતો વખાણવાને બોન જ જણતા નથી અને થઇ આવે છે કે હું જ અધારે પુરવા હોઉં તો કેવું !

૪૦

ઉર્વશી

સખિ, મનની જ આણુ તને મળી હોય એમ મને એકદમ એ મુદ્દામીને આવામે લઇ જા.

૪૧

ચિત્ર લેખા

અરે આ બીજા કૈલાસશિખર જેવા ત્વાગ પ્રીતમતા ભવન આગળ આવી પહોંચ્યા.

૪૨

ઉર્વશી

તો દિવ્ય દૃષ્ટિએ જાણી પણ લે, ખરેખર, એ મદારો ચિત્ત-ચાર છે કયા અને કરે છે શું ?

૪૩

ચિત્ર લેખા

(સ્વગત) જરા બનાવું તો ખરી. (પ્રકટ) એ તો પ્રિયાનો મનોરથસમાગમ મુખે અનુભવાય એવા એકાન્તસ્થાને તે બોગરી રવા છે.

ઉર્વશી દનારા બને છે

(સરિખત) અરે બોળી, મનોરથસમાગમ ત્હારો જ, બીજી કોઈની વાત જ કેવી !

૪૪

ઉર્વશી

(સોઝડોસ) આ પોચા હૃદયને સંદેહમાં પડતાં વાર જ સાગતી નથી.

૪૫

ચિત્રલેખા

(લોહને) આ મિરાતો એ ગજર્ગિ મણિહર્યે, પામે એમનો મિત્ર જ છે, આપ, મણિયે

જાતે કતરે છે

૪૬

રાજા

વધરથ, ગન વધતી વધતી મદનપીડા ય વધારતી જાય છે.

૪૭

ઉર્વશી

આ અગ્રદ વચને હૃદય પાછું ટુંકે છે. તો ઘટેમ ગદે જ નહીં ત્યાં મુખી ઐનારપટે જ આમની મિત્રગોહરી માંખણિયે

૪૮

ચિત્રલેખા

બંધે

૪૯

ચિદ્રુપક

આ મુધાગ્ર ગંદકરો મેવો ને.

૫૦

રાજા

એ કશા ય ઉપચાર આટઆટની ખીડમાં લાગુ ન પડે

હરિજી હન

મુમનશાયનીયે ના તાજૂ, પ્રકુણ ન કોમુદી,
ન દિ મજિશસાકા ઐગીએ, રએ ન મુકાબની,
જયરે શમવવા તે દિવ્યાંગી સમર્થ બને, કથવા —

૧૧

ઉર્વશી

(વચ્ચે જઈ) બીજી કેણુ વળી ?

૧૨

રાજા

—ગુપ્ત હજીની મીઠી વહાડી તણી રસગોઠડી. ૧૦

૧૩

ઉર્વશી

હાશ, આ હૃદયે મદને તરછોડીને અહીં ભરાઈ એકું તેનું
ફળ અપારે મળે છે.

૧૪

ચિદુષક

હાશતો, મદને પણ ત્યારે હરિણીનું સ્વાસ્થિ આમિષાન્ન
નથી મળતું ત્યારે તેના સ્વાદસીકી તને આશામાં ને આશામાં
રાતું છું.

૧૫

રાજા

પણ એ તો તને ખાતું મ મળે છે.

૧૬

ચિદુષક

હામને પણ ભરતી અવિસીએ આવી મળવાનાં.

૧૭

રાજા

મદને તો એમ જ થયા કરે છે કે —

૧૮

ચિત્રલેખા

અપિ લોભિયણુ, સાબળા, સાબળી લે !

સ્તોક ૧૦ — બીજી પંક્તિના અર્થ આમ પણ થાય — મુકટ પણ ના અંગે
અંગે, ન હાર મણીવણા

આપણે પદમાં હરિણીઆસને બાદે “હિખરિણી રસાવંશ” પાઠ
માટે પ્રસાદવામાં આવેલો છે, મીઠું જેન મધેજ ગ્રાસલે પાછા ગ્રાસલે તો
મધા પાંડુ આહારવિષયક નવી મેદા અને સુષો ને મળેલો જ રહી,
ને સૌકાનેના પંક્તિનાની બે લાપચાલાઈ છે

૫૬

ચિત્ર ૫૭

શું વળી ?

૧૦

રાજા

અનુક્રમ વૃત્ત

આ ખલે અડક્યો એનો, રથના ગતિર્લગમાં,
મુલાગી અંગ એ એક, સાર રૂપ બિન્ન બધા. ૧૧

૧૧

ચિત્ર લેખ

દશ ધ કેમ વિદિત કરે ?

૧૨

ઉર્વશી

(સમીપ ધમી જઈ, સનિઃશ્વાસ) અગ્નિ, આ મનુષ્ય
આવી ઉર્વી, નોપણ મદારાજ તો એવા ને એવા !

૧૩

ચિત્ર લેખ

અને બદાવરી ! અધારપટ તો તેં ફર કર્યો નથી !

૧૪

(ને પશ્ય માં)

જહિનિ, આમ પધારો આમ !

સૌ માલણી રહે છે : ૧૦ ચિંતિત બિન્ન નિરપે છે.

૧૫

ચિત્ર ૫૮

વયસ્ય રે, કેવી પધાર્યાં, હવે જોડે જોડે સંભાળિતે,

૧૬

રાજા

તું પણ આમનચેષ્ટાદિએ સન્ધ્ય જની જન.

૧૭

ઉર્વશી

સખિ, આપણે શું કરીશું ?

૧૮

ચિત્ર લેખ

ગણરા નહીં, આપણે અદ્ય્ય હિરે મદારાણી વળી
નતોપવાસવેશે છે, અહીં લાણું નહીં રોકાય.

મનેસે છે પૂજા સામગ્રીવાળા પરિવાર સાથે કેવી.

૬૬

દેવી

(ચંદ્રને જોઇ રહેતી) નિપુણિકે, આ શેઠિણીયોગે ભગવાન
નરસિંહપતિ વિશેષ જાણી રહ્યા છે.

૭૭

દાસી

ભટ્ટિનીસનાં સન્નેડે સવિગ્ન જાએ જ.

હો આમળ આવે છે.

૭૯

વિદુષક

(રાજાને જ) અહો, મદને સ્વસ્તિપ્રસાદ આપવાના તેથી,
કે વ્રતનિમિત્તે આપ ઉપરના રાધથી નિમુક્ત થોતાની ય પ્રણિ-
પાતઅવગણના ધોષ નાખવા ઉત્તમ છે તેથી, મમે તેમ તોપણ
અત્યારે એમના દર્શન આપો રે એવા છે

૮૨

નંદા

(નિંને સસ્મિત) કિને વાત બેસતી આવે છે, પણ
મહારી નજઆ તો ત્હમારી બીજી વાત આવે છે

વંશસ્થ જ્ઞ

સદૈત સાકી, વિરસાં જ ભૂષણે,
ના કેશમા દર્શ શિયાય મંડનો;
વ્રતે ત્યજયા પદ્મિપ્ર માન સર્વથા.
પ્રસન્ન કાયા ય જ્ઞાપાય હું પરે.

૧૨

૭૩

દેવી

(આવી પહોંચીને) આર્ષપુત્રનો જન્મ !

૭૪

દાસી બે

ભર્તાનો જન્મ !

૭૫

વિદુષક

કન્યાણુ, ભરતિ !

૭૧

૨૧ જ

પધારે, દેવિ.

હાથે સાહી આસને બેસાડે છે.

૭૨

ઉર્વશી

અસિ, આમને દેવી કહે છે તે યથાચોગ્ય કહે છે; કાન્તિ-
પ્રભાવમાં ઇન્દ્રાણીથી ડગીરે ઓછાં નથી.

૭૩

ધિત્તલેખા

વાહ, અદેખાઈ નામે નહીં એનું ઓતી.

૭૪

દેવી

મહાગ આ ખાસ વનની સમાપ્તિમા આર્ષપુત્રનો પુરસ્કાર
જરૂરી છે, તો અકાગી હાજગી મુદ્દત્ત માત્ર સફી જગી.

૮૦

૨૧ જ

અરે જં હાજગી નો લઘારી કૃપા છે તેમા સદેવાનું શું !

૮૧

ધિ ૬૫૩

અને આપા સ્વસ્તિપ્રસાદ સફી જવાના અનુભવ નો ફરી-
ફરીને મળો !

૮૨

૨૧ જ

આ દેવીના વનનું નામ ?

રાજી વસતી મામે કુલે બે

૮૩

હાથી

સ્વામિ, વનનું નામ ત્રિપાનુપ્રમાદન.

૮૪

૨૧ જ

અરે !

વંશસ્થ વૃત્ત

મૃણાલકુંળી તુજ માત્રયદિ આ
નકામ, કલ્યાણિ, શું શોધતી ત્રતે ?
પ્રસાદ તારો અભિલાષ બેહુને
અરે શું તે દાસ જ તે પ્રસાદયો ! ૧૩

૮૫ ઉર્વશી

અહો આમ તો આ મોટાં માન આપે છે !

૮૬ ચિમલેખા

રે ભોળી, પ્રિયપાત્ર બીજું કરે ત્યારે તો રમિક નાથોકાનું
દામિણ્ય રહેલાં પાત્ર ઉપર ઉભરાઈ જાય !

૮૭ દેવી

આર્યપુત્ર અવારે આમ પ્રીતિવચન કહે છે, તેમ આ
મનનો મહિમા છે.

૮૮ પિદ્મવક્ર

વધસ્થ, મુગા જ રહેજો તમને, મીઠા વચનને પ્રીતિવચને ઉત્તર
ન દેનાય.

૮૯ દેવી

છોડીએ, પૂજાપો આણો, અગામીમા બિરાજી રહેશા આ
ચન્દ્રકિરણોને પૂજું.

૯૦ દાસીએ

(એકે એકે આપે છે) આ કૂલ ! આ પત્ર ! આ હથ !
આ જળ ! આ પંચામૃત ! આ ગીધ ! આ આરતી ! આ
નૈવેદ્ય !

ચળાવિધિ પૂર્ણ કરે છે

ભાવણ દેવી નિચન પ્રીતિમ કુંડલીને લાવિશી છે તે અહીં (એકે
એક ન જાણણીએ પણ) પૂરતી સખનાયી દાખલ કરા છે

૬૧

દેવી

નિપુણિકે, આ પ્રસાદના લાડુ, આર્થ આર્થભાણુવકને.

૬૨

દાસી

૭૭. બરજી, આ લ્યો ત્વમે.

૬૩

ચિદ્રથક

(અતિપ્રમત્ત — રાણીને) સ્વસ્તિ ! સ્વસ્તિ ! આપના
પ્રતોપવાસ બાહુ બાહુ ફળમે !

૬૪

દેવી

આર્થપુત્ર, પધારિયે.

૬૫

દાસી

(અમીપ જાણે) ફરમાવિયે.

૬૬

દેવી

(રાગની પૂન કરી આરતી ઉનારી મગ્નગામ) દે
દિવ્યમ્બની ઠેદિગ્ધિરોદિગ્ધિપતિ, આપને સાક્ષી રાણીને આર્થ-
પુત્રની મુપ્રસન્નતા હાજે પ્રતિજ્ઞા કરે છુ.

આજથી જે કોઈ જીને આર્થપુત્ર માદમે, જે પોતે
આર્થપુત્રનો સમાગમ આદતી દમે, તે સ્ત્રીની સાથે જ પમ્પ સંવદન
વર્તેન ગાખીશ.

૬૭

કર્ણશી

આ હાને ઉદેશીને તે ન જાણનાં પમ્પ એથી મહામે
અન્નગામ પિપામપ્રસન્ન બની રહે છે.

૬૮

અચલેઆ

સખિ, આ સમુદાર પતિવ્રતાની અનુગામ્ય ન્દારે પ્રમથા.
તે નિર્મિત બની મમ્પ

વિદુષક

(નાનને જ) માણી હાથથી સગ્રી જના ખસિયાણો
માણી મન વાતે છે, ' ચાલો, એટલું પુણ્ય જલ્યો ', તેમ !
(પ્રવૃત્ત) શુ મહારાજ આપને એટલા જવા પ્રિય !

દેવી

અરે સાણા, જુવો છે ને આ મહારી નાતના સમગ્ર
શુખને ભોગે પણ આર્યપુત્રના મુખસ્વામ્યનો માર્ગ મોકળો કર
છું, તો ય હજી એમ ચ પૂજા છે !

મન

આર્યો છ દ

કુલ સત્તા જ તહુમારી,
અવર કરે ઘો, નિજ કરે ત્રા રાખા :
દાસ નથી પણ, ધણી,
નિરખો છો બહેનથી તેવો. ૧૩

દેવી

હમ, સાચું, જ હો તે હો આ પ્રિયાનુપ્રમાદન નાતની માધના
નાખનિખ પાન ઉતરી ગાડીઓ, ચાના, જોશું

જવા કરે છે.

દાન

પ્રિય, જના ય નાજ યાહિ એમ નથી, ને આમ જ
છોડીને આત્મા જગા નો

દેવી

આર્યપુત્ર, આ જ્ઞાન કદાપિ નતબિમના દોષમા આવી નથી
સપરિવાર આણી જાય છે.

૧૦૫

રાજા

અવિ, રાજર્ષિને આ રાણી બહાવી છે, તથાપિ આ હૃદયે
પાછું વળાય એમ નથી

૧૦૬

ચિત્ર લે આ

વાહ રે ! એમ નિરાગ જ પાછા વળી જવાનું તો કેામ
ન કરે !

૧૦૭

રાજા

(આસને પાડે આની) વયસ્ય, દેવી હજી આટનામા
જ હશે કે ?

૧૦૮

વિદુષક

કરારે કદી નાખે જે મનમા દોષ તે . અતિરોગીને અસાધ્ય
ગણી વૈદ્ય પડતો મુકે તેમ જાવતી પણ આપને.

૧૦૯

રાજા

અને આ ક્ષણે જો ઉર્વશી —

૧૧૦

ઉર્વશી

— કૃતાર્થ જની જાય !

૧૧૧

રાજા

શાર્દૂલપિત્રીદિત ૭^૦૬

હૂપી નૂપુરકિંકિણી જ મયલે આ રંજિતાયે મુકા,
કે વાંસેયિ કરામ્બુજે દબાવિ દે આ માહરાં લોચન;
આવી છેક અહીં અગાસિ લગિ ને ત્રીડાખજે ઘાસતી,
તે બહાની મુજ પાર્થમાં કળખજે આણે સખીયાવૃદી. ૧૫

૧૧૨

ઉર્વશી

સખિ, આ એમનો કેડ પૂરો પાડુ

પાછા જ રાખનાં નેચ કાળે છે, ચિત્ર વિન્ને કસારો કરે છે.

૧૧૩

૨૧ જા

(સ્પર્શસુખ નિરૂપી) વયસ્થ, આ તો એ જ નારાયણોત્તુ-
જન્મેલી વરોડું.

૧૧૪

ચિદ્દેવક

અરો, સાચી જાણી ગયા ?

૧૧૫

૨૧ જા

એમાં તે શું ?

આચાર્ય ઇન્દ્ર

અંગ અર્નગવિજ્ઞાપક

મુખશીતલ નવ બને પરસ અન્યે;

હિનકરધી ન, મુઘાકર—

કરે જ તાજૂં અને કૃમુદ.

૧૬

૧૧૬

૬૪૧ શી

(હાથ ઉપાડી ત્રાહ જરા આગે થોળીને) મહારાજનો જય !

૧૧૭

૨૧ જા

પધારો મુન્દરિ.

એકાક્ષર બેમાટે છે.

૧૧૮

ચિત્ત લેખા

વયસ્થ, રાખી તો ખરા !

૧૧૯

૨૧ જા

હા, આ પામે આવી ગયું મ્હારું સુખ !

૧૨૦

૬૪૧ શી

સખિ, મહારાજ નો મ્હને દેવીએ મેળી દીધા, એમ
એમની જ જાણી, તે આ સ્તીરસ્પર્શનો હાથ મારો તો હજી
હું, રમે મ્હને આજ્ઞા દેતી.

૧૨૧

વિદુષક

ગ ! સાત પાનાના જ અર્ધો છે ?

૧૨૨

રાજા

આર્થા ૭૦૬

દેવીએ કે દીધા

એ અધિકારે જ એ પરસતી તું

તો વન શા અધિકારે

ગે હા, હરિ દીધ હર પેલુ ?

૧૦૩

અનલેખા

વધરથ, આ મ્હારી સખી કને બધાર ઉતર કશું જ નથી
પણ જરા સાબળિયે મ્હારી એક માગતી.

૧૨૪

રાજા

પૂરેપૂરી

૧૨૫

અનલેખા

મનુ ઉતરે મીઠમતી સૂર્યસેવાની પાળી મ્હારી છે, તો આ
મ્હારી પ્રિયમળી અર્ગસંભારણે ન દિગ્ગાથ, એટલી એની કાળજી
આપને માથે.

૧૨૬

વિદુષક

સ્વર્ગમા તે સાબળા જેવું મનુ પળે શું છે જે — ત્યા
ખાતે નદી, પાતે નદી, ત્યા તો આખનો મટકારો ૫ નદી એવું
મ અમરન જ છવરાતુ ને !

૧૨૭

રાજા

સેનના ૭૦૬

લોકોત્તર મુખધામ બૂધાવાય જ સ્વર્ગ શે ?

ત્યજું નારી તમામ — અન્યાનો ન પૂરવા. ૧૬

૧૨૮ ચિત્ત લેખા

પાડ લહાગે ! જે જ્ઞેન, હવે જની ન જોનમ અને
મ્હને પ્રીતી હ

૧૨૯ ઉર્વશી

(ચિન્ને બેટતા ગદ્ગદ) જ્ઞેન, મ્હને સીમગી નહીં, રા !

૧૩૦ ચિત્ત લેખા

(મઝિમ) અંતે જ્ઞેન, વધ-વની મોમન મળી ગઈ છે,
ને તૂ જ અમને ન સીમગી ને !

સાજને પ્રણામ કરી ભય છે.

૧૩૧ મિત્ર પદ

આપના મનોન્ય મિત્ર થયા તેના વવામણા !

૧૩૨ -૧ જી

મ્હાગી તેા મિલિસર્જન આ એકમા .

વસંતવિજય વ્રત

સામ્રાજ્ય ખેડ નવ કેરું ન એક છે
સામન્તચક્ર — મણિપાદ — નમસ્કૃતીનું
આહુ જ લેણું જમ મોહક દારુ આપૂ,
— આ નૃપુરાનુમરણે જ પુરે કૃતાર્થ ! ૬૭.

૧૩૩ ઉર્વશી

આથી પ્રિયતમ હું તે થ કહી શકું ?

૧૩૪ -૨ જી

(ઉર્વશીને ઉદાસને) ઇન્દ આવી મળતા બધું જ કેડ
મોમમં દિવરે ને !

વસંતતિથક વૃષ

લાગે મુશીત અવ ચીદ્રકરો ય તેહ,
 દેતા પ્રમોદ અવ કામશરો ય તેહ;
 જે જે મહને અતિ હૃદ્ પ્રતિકૂલ, બહાસિ,
 તે સર્વ હું મુજ થતાં પરમાનુકૂલ.

૨૦

૧૩૫

ઉર્વશી

આર્યપુત્ર, આપને વિરહપીડા લાંબી વેદવી પડી તે
 કમૂઝ બહારી.

૧૩૬

રાજા

ના રે ના.

અનુક્રમ વૃષ

દુઃખ માથે પમાતાં જે મુખ તે મહસ મીઠડાં :
 તપતા બપોરઝાળે, તે રીઝે તરુછાયધી.

૨૧

૧૩૭

વિદુષક

ભવતિ, વચસ્ય, આગલી ગતની ચાંદની પૂરેપૂરી માળી.
 દવે પ્રવેગા નિગવાગે.

૧૩૮

રાજા

નેા આ લહારી સખીને માર્ગ દેખાડ.

૧૩૯

વિદુષક

પમાગિયે બરનો, આમ.

હી પતિમે છે.

૧૪૦

રાજા

મુન્દગિ, દવે એક જ માગળી.

૧૪૧

હવે શા

શી વારુ ?

૧૪૨

રા જી

પુત્રિપતામા ૭૦૬

વિરહસમયની નિશા વહી છે
શતગુણિતા અન્યાપ્તકામતાવે;
અય તુજ પડખું નિશા જ એને
શતગુણિતા સુખશીતલા વહાવે !

૨૨

સૌ ભય છે.

પતિ અંકે ઉભે

અથ ઝાંક ઝથો

પ્રવેશક

અથ . અન્તગિદા

સમય : ઝાંક ૩ની સમાપ્તિ પત્રીના
કેાઈ સૂર્યોદય પેતાનો

પ્રવેશ છે સહજાવા અને ચિન્તાનુર ચિત્તેખા

૧

અ પસ ન

(ચિન્તે નેદને) જ્ઞેન, આ ત્હાડ મુખ કરમાતા શતપત
જેવું નિસ્તેજ કેમ ? દેવ બેચેન છે ? કહે ને જ્ઞેન આ ત્હાડી
નાનિનુ કાન્હા, કે ત્હારા કુખની ભાગિયણ બની ગકું.

૨

ચિ ન લે ખા

સખિ, આપણે અધ્ધરાઓ ભગવાન સૂર્યનું ઉપગ્રાહ વાગ
પ્રમાણે કાગિયે ઝિયે નેમા આ ફેરે મ્હારો છવ ઉર્વશી રિના કઈ
જાયો ને જાયો રચા કડે—

૩

અ પસ રા

તમ બેનો નેદ મી જાણે છે

૪

ચિ ન લે ખા

— એટલે દાસ એના જા સમાચાર એટી જિતામાએ ખાત
ધગીતે જોડ પુ. ત્યા તો મ્હાડી નજરે વારે અશુભ બનાવ
દેખાયો

૫

અ પસ રા

જો, જ્ઞેન ?

ચિત્ર લે ખા

ઉર્વશી અને એના રનિસદાથ એ રાજર્ષિ ગાન્ધ્યુગ મૈત્રીગોત્રે
ખાળની ગન્ધમાન રનમા ચા પા ગયા

અર્થ ૨૧

એવા મૈદર પ્રેમોમા બોગસિદાર તે જ સાચા પછી ?

ચિત્ર લે ખા

પછી ત્યા એક વેળા મન્દાકિનીના બાપમા કાઠ ઉપરતી
નામે વિદ્યાધરકન્યા રેતીના દિનપર્વદ વાટ વડતી ખેતી રહી હતી,
તેના ઉપરથી રાજર્ષિની દષ્ટિ ખમે નહો, એવું જોરામા આવના
તો ઉર્વશીને ઝાઝ ચડી

અર્થ ૨૧

ધના કાળ ! અતિપ્રેમ અપ્રેમો થ ખરો રતો, અને તેમા
૨ગો ઉર્વશીની પ્રકૃતિ ! પછી ?

ચિત્ર લે ખા

ભત્તીએ ધણી થ મનારી, તે હસુ ન ગણાયું, વળા
શુદુછના ચાપે બાન જૂનેતી, બગવાન કાર્તિકેયે બાધેતી
મર્પાદા પા સાબરી નહો, અને એ તો બીજાતે વર્ત્ત્ત ક્રમા
વનમા પેતી પેસતામા તો ત્યા મીમાડે નાગ્યો આવેતી છે
તેમાની જ એક બની ગય !

અર્થ ૨૧

અપ્રેમોસ ! આતુ નામ જ વિધિની બનિશરી ! આર
આરડો રનેદ ! નેમાથી જ એમએ આવો અનર્થ ! વારુ, પછી
એ રાજર્ષિના શા દાન ?

૧૨

અથ લેખ

અરે જો, એ જ વનમાં રાગદિવસ બાથડે છે અ
ઉર્વશીને માટે ફાંફાં મારી રહ્યા છે. વળી તેમાં દવે તો સુખ
માણસને પણ હિત્તુક બનાવતી આ વર્ષાઋતુ બેઠે છે, તે
એમને શું ને શું થીતાડશે !

૧૩

અથ લેખ

તોપણ, જો, આકળી ન થા. મહારી તો ખાતરી છે :
એવડી ત્રિશિષ્ટ વ્યક્તિઓને લાંબો કાળ સહેવાનું હોતું જ નથી.
કાંઈ ને કાંઈ એમના ઉપર અનુમદ કરશે, અને એ જીને પાછા
મળશે જ. આશો, જો, સૂર્યોદયને વાર નથી તો સેવાકર્તવ્યમાં
લાગી જાશે.

અથ લે.

શનિ [પ્રવેશક]

સ્થાન : અન્ધમાદન વન

સમય : વર્ષાઋતુ

મરેલે છે લેશચેષ્ટાદિને ઉન્નત કેખાને પુણ્ય.

૧૪

૨૧ જા

(આકાશ બણી નજરે, સરોવ) એઈ રાશસ ! દુરાત્મા !
ઉભો રહે ઉભો ! મહાગી પ્રિયનમાને ઉઘાડીને કથા બાઝ્યો !
વાહ રે ઉદ્ધત ! પર્વતસિખરેથી ડૂલો ગગનમા અને મહારા
ઉપર બાણો વર્ષાવ છ !

(ધડી પછી સચિનક)

હરિજી જન

જલધર નવો શ્રીજી આ તો. ન સમમ ઉદ્ધત;
નથિ ધનુ ચડાવેલું, આ તો મહાધનુ ઈંદ્રવ;
અસહ પડતી, - આ તો વૃષ્ટી, ન બાણપરંપરા;
અહ ! કનકરેખા આ વિષુત, ન રે મુજ ઉર્વશી ! ૧

(દુ ખે મૂક બની જઈ પછી વળી પિચારતો) અરે એ
સુંદરી કથા ગઈ હશે ?

શાહુસપિહીરિત જન

કોપેલી ગુ રહે અઠીઠ વિભવે ? લાંબુ ન એ કોપતી;
ભીડી ગે મુરલોક શૂં ? ન હિ નહીં, છું ચિત્ત એને વસ્ત્રો;
હૂં ભીલે ગુ હરણ ? એ પણ નહીં, દૈત્યે ન દો એહવો;
તો એ દૃષ્ટિપથે ન કયાંય દિસતી એ તે ચમત્કાર શો ? ૨

(નજર ચારે દિશામા ફેરવી, સનિ આસ) અરે દેવ !
સદ્ભાગ્ય પરવારે ત્યા દુ ખ પર દુ ખ આની જ પડે .

માતૃભાવિણી દિવસ

અભ્યુચિન્તવિયા મુદોદ્દાસા આ
દયિતાદીધ વિયોગમાં દુરયો છું,
ત્યહિં આ કપરી જ આદરે છે
નવમેષો નિજ નિત્ય સીજિ લીલા.

(હસી પડીને) પણ હા ! હા ! હા ! ચિતની આ
વધતી જતી અગનનો ઉપાય કરવામાં ખડો બેદરકાર ! મુનિઓ
પણ સ્ત્રીકારે છે કે ' કાલનું કારણ રાગ ' : તો મુદારે રાગ-
શામન શાને ન છોડું જે આ વર્ષાકાલે પાઝા જવું ?

(બીજે નરેજે ચડી) ના કે છવ : અહીં અત્યારે રાગની
પદવીના તમામ વિશેષ ચિહ્નોપચાર આ વર્ષાઋતુ જ મળે ધરી
મ્હી છે. શુભે —

મંદાકાંતા વ્રત

આ સોનેરી છત મુજ શિરે અઝ્ર વિદ્યુતસળીનાં,
વાયુ વૃત્તો નિચુલ તરુનાં વીજતાં ચામરે આ;
વર્ષાખિલ્યાં ગલ ગજવતા મોરે બન્દીજનો આ;
ધારાસક્તી નજરે ધરતા શંક આ સંધવીઓ. ૪

(ઉલટો તર્કે સ્મરતા) ઠીક ઠીક હવે, એ બધા કામે
વખાણ્યે શું સીઝનાનું ! ચાલ છવ ત્રિયાની મોઢ માટે આ
પનને જ ખૂંદી વળું.

(નજર સામે કંઈક જોઈને સદર્પ) વાહ, મોઢ આપરતામાં
ઉત્તરને મળી આવે છે :

આર્યા ૭^૦૬

આ લોડેળ નવીના
લાલ તસર સજળ દોડલે બાણે
આણે સ્મૃતિમાં દિવિતા
કૃપિતાનાં નેણ ઉલરાતાં.

(કેટલીક વારે) મિયા આ રખે ગઈ કોય તો તેની
નિશાની હોય વાડુ ?

મસૌતતિજક હુલ

આ રેત ચોતરફ છે વરસાદીની,
ચાલી આહીં ક્યહિં થ હોય નિતગિયની જો;
જોડી છુપાઈ પગલી કુડિમાંહિ એડી
લાલી વડે દગ હરે અજતાતણી તો.

(પરિક્રમના બોધને સદર્પ) મળી, મળી, એ રાખમા
રાખમા આ જ રહે ગયેની એમ દરાવની એક નિશાની તો મળી

વૈશરથ હુલ

ગર્જત આંસૂ મહિ ફેગ ઓપડેના
શુક્રદરશ્યામ ધરન્ત જુદિ તે
સ્તનોચ્ચથી આ પડયું વસ્ત્ર સાંપડે,
- સરોવનાં તા ડગલાં પડે સમાં.

લાવ, ઉપાડી વડે

(ઉપાડવા જતા એ વસ્તુ બગેમગ ઓળખાઈ એટલે)

અરેરે ! આ તો છે જોયમાં જ નવા તલુનાં ધાર્યાં, ઇન્દ્રગોપ
કીડાવાળાં.

(દીર્ઘ નિઃશ્વાસ પછી થોડી વારે) પ્રિયાર્તા સમાચારે
આ નિર્જન વનમાં ક્યાંથી મેળવવા ?

(નજરે ચડતાં) વરસાદે તાજી કરેલી આ ડુંગરાળ
ભોંયની મોટી સિંધા ઉપર ચડીને આ —

આર્વા ૭૦૬

જોઇ રહ્યો ઘનવૃન્દો
સાંખો ભંકિમ પ્રસારતો કંઠ,
મહુલવત શિખા ઝડીમાં,
ગજવત કેકાવળ કસાપી. ૮

(પાસે જઈ) સારું, એને પૂછીશ.

અનુક્રુપ ૬૮

નીલમીષ, સમુદ્રમીષા વનિતાને અહીં વને
સ્વેતાપીંગ, અપીંગા જે દીઠી, દૃષ્ટ્ય દીઠ તો. ૯

શું ? જવાબ દેતો નથી ને નાચવા મીડી પડે છે ! એને
તે આટલો બધો દરખ શાથી હશે ? (વિચારતી ગડ બેસતાં)
હા રતો, સમગ્રી ગયો.

માલિની ૬૯

હયિત અદિઠ થાતાં આ થયો બેહરીફ
લઘુલહરહિલોળે ચક્રચકાવે કસાપ :
ખુશ ખુશ બનતો આ એમ, — જે પુષ્પખીચી

રતિભુદિ સટશોભા હોત હાં ઉર્વશીની,
 કણુ પણુ ટકતે શું એહનેા રૂપગર્વ ? ૧૦
 એટલે એ પાગડી વિપત્તિએ હરખાતાને ન જ પૂછવું.

(પરિક્રમના બીજે સ્થાને આવીને) આ દેખાઇ સામેના
 જૈનપ્રકાશ કોયન, ઉન્હાજો જતા મતનાથી બનેલી એ બાઇ વેખી-
 જાતમા પીડિતા, રસચતુર એને જ પ્રાર્થુ.

હે બનતિ,

વસંતસિન્ધુ રૂપ

હૂતી તહને મદનની મદનાર્ત કહેતા;
 ને માનિની ગણિ જતી તુજ કૂજનાએ;
 તો કૂકળપ જપતી અયિ ! એહને હા
 કે દોર ઝંઝ મુજને નિકટ પ્રિયાની. ૧૧

શૂ કહે છે બનતી ? મ્હાડ આપ્યાપણુ હાન તો ય મ્હને
 જાડીને રીઠ આવી ગઇ ? — એમ બાની પૂછે છે ? સાલજો
 આયે !

વિધાનીની જ દ

નવ વાંક જરાય કોઇ દી
 સમ ખાવા, - પણુ તો ય એ રીડી;
 રમણુ પ્રભુતા બજાનતી
 નિજ છન્દે વચકાય મુન્દગી. ૧૨

(આરામા મેસે છે, નન ચાક ફરીથી મોને છે, પડી
 કોનન પ્રતિ જોડ નીને) અરે આ તો મ્હને કો, પણુ ન
 આપતા પોતાની જ પ્રવૃત્તિમા મચી રહે છે "

માયિની કૃત

પરદુખ થઈ મોઢૂ તો ય સૌ ટાકું કહેતૂ;
 વિપદવશ અમહારી ના ગતે આ વિનંતી;
 ફળ ગળાયતું તાજુ રાજગળથૂનું એ તો
 અધર સમ મહાન્ધા ચરચરે છે નુખેધી. ૧૩

(જરા વારે ઉઘીને) બલે એ એની એનો કંઈ તો
 પ્રિયાના જેવો જ મીઠુ છે ને ! — એના ઉપર કોપ ન હોય

(પરિક્ષે છે) ચાન છન, આગળ (કાન માકતો)
 ખેલો દક્ષિણ તરફ કંઈક સંભળાય છે પ્રિયાની યનનીના સાથી
 માઝગુકાર જેવું ત્યાં જાડું

(તેમ કઠીને) જા ! જા !

અનુક્રમ ૭૯

દિગ્માઝા મધત્રી ભાળી રાજહૂમે સમુત્સુક
 જવા માનમ ફૂજે આ, ન્હોય એ નૃપુરંનિ. ૧૪

તો આ ચાની નીકળતા મહાર્ષિની તજારમાથી ઉડી જાય
 તે પોના પ્રિયાના સમાચાર એમની કનેથી મેળવી વડ

(પામે જઈને) અહો સનિનરામી ખગરાજ,

અસંતતિશ્ચક કૃત

અત્યાતુરા ઉડિ જવા સર માનસે હે,
 હેઠે મૃણાવ મુકસો, રિર પાછુ લેજો.
 ટાળો જિ શોક મુજ ભાળ દઈ પ્રિયાની !
 ઠેલે સ્વકાર્ય પર યાચન કાજ સન્તો.

(એકને જ જોઈ રહી) આ તો હવે મુખે જ જોઈ
મહો છે તે બધે જણાવી દે છે જે માનસસ્ત માટેની લગનીમા
મે આજુબાજુ જોયું જ નથી

વાડુ, પણ —

પુણિનામા ૭૦૬

પદિ, હંસ, નિહાળિ વાંકડીભૂ
સરતીરે મુજ તે કદા નહીં તે,
પદ, તરુકર, ચોરિ કયાંધિ એની
લટકાળી વિલસિત ચાલવીલા ? ૧૬

(૭૬ પામે જઈ હાથ નેડીને) માટે જ રીતદૂ રૂ. —

અનુક્રમ ૭૦૭

દે કે હંસ, પ્રિયા મહાળી, ચાગી તેં ચાલ એહની;
અંશચારે હરે તેણે દે દેખુ જ બધુ પડે. ૧૭

(ખડખડ હસતો) હ રૂઢા ! દૂ રાગ નો ચોગને ઈનારો,
એમ બધથી એ તો બોડી જ ગયો !

(પરિહમતો) વાડુ, આ મોકો છે ચકનાક એની પ્રિયા મોકો
લાવ, એને પુઠિયે

અનુક્રમ ૭૦૮

રથાંગ, દુ પડ્યો છોડે રથાંગા મખિરી ચકી;
મનોરથશતે પૂછું તુને જોડ મહારથી. ૧૮

(ટીકા સાબળીને) ચૂ ? “કે કે” ! બસ, બાઈ,
બસ ! તે મહતે ન જોળખ્યો ?

અનુક્રમ ૭૦૬

સૂર્ય છે માહરા નાના, દાદા છે રોહિણીપતિ;
વમુધા ઉર્વશી બે ચે વરેલો છું પતિ સ્વયં. ૧૯
કેમ મોં બીડી દીધું ? તો તો એને કપકા દઈ.

હરિજી ૭૦૬

કમલદલ વાંસે ચે તહારી સહી પક્ષ જો સરે
અસહ વિરહદોષે ત્યાં તો મતાર છું આરંડે;
રતિ છુજ દિસે આવી, આવી વિયોગદુખે દશા,
તદપિ વિરહી હૂને શાને વૃત્તાંત ન કહે કશા ? ૨૦

બધાં ! અરેરે, આ બધું અત્યારે મહારાં કમતગીમનું જ
પરિભ્રમ લાગે છે.

તો માત્ર, શવ, બીજો સ્થલ

(થોકુ પરિક્રમી) ના, ના, નથી જવું.

અનુક્રમ ૭૦૭

મહુને રોકે છ આ પક્ષ અલિંગુત્તરવે ભર્યું,
અધરક્ષતસીતકારે ભર્યું શૂં મુખ એહનું. ૨૧

વારુ, અડીથી ગયાનો પરનાવો થવા ન પામે માટે આ
કમલમેરી મધુકરને પણ વિનંતિ કરી લઉં

(ડોકું ધ્રુણાવતો)

માલિની ૭૦૭

મધુકર, મુજને દે ભાગ તે પ્રેમદાની
નથિ પણ મુજ તેં એ દિવ્યવામા જ ભાળી :
વળિ તળિ પડ મોહી શૂં છુ આ પક્ષવાસે,
પરિમલ યદિ જાણી એહના શાસની તેં ? ૨૨

એટલે આવો બીજો જ.

(પરિક્ષીને) આ લખો કદમ્બડાણે સુંદ ટેકવતો ગજરાજ
કરિણી સાથે. પ્રિયાના સમાચાર એની કનેથી મેળવીશ :—(એની
ચેષ્ટા તપાસતો) પણ અધીરાઈજી નહીં.

આર્થ ૭^{મું}

તાજી જાતે માદા
દિયે સરસ શાખ શલ્લકીકેરી,
હોતે મધુર્મધી તે
ભાસે પ્રથમ એહ આરોગ.

૨૨

(કાણુ વારે) હાશ, આ નિત્યકર્મથી પરવારી ગયો. હવે
પૂજી બેઠું. (પાસે આવી જઈ)

અનુમત આર્થ ૭^{મું}

મયગળ જૂથ પ્રવર,
પ્રમદાજૂથે કલેન્દુ રી મહારી
—કેશ ખેશ લુધભૂષિત,
અમર જોખને મંડિત,
મુદર્શના, દુરે સ્થિત
પણ દીઠી તેં, ન વા મીઠી ?

૨૪

(ગજ હાસે છે તેથી સહર્ષ) મન્ય બાગ્ય ! આ એની
થેરી મીઠી ગજના પ્રિયાના સમાચારનો પૂર્વોક્તાપ હોય એમ

જોઈ રહના જેવા વાર લણુ મનને સંજોગન લેમે લીધા છે.
પેલી પંક્તિનો એક જ સમાસ લેના ને અર્થ બાગ તે બીજી પંક્તિના
જેવા સંજોગ લઈ લીધો છે.

ટાડક વળે છે વળી તું અને હું સમાન ટ્રેડિના એમ પણ તું
ઉપર મહારો એક ઉભગાય છે

સાદુલ્લખિત દત્ત

હું ફૂલેવાઈં ધરાધરાવિપતિ, તું નાગાધિરાજ વડા,
દાને જાયકૃદને વિઝવિચે જોડાળાં સદા આપણે;
તહારી આ કરિણી થયા પ્રિયતમા, સ્ત્રીરત્ન મહારી તથા,
સૌ વાતે સમ આપણે, - વિરહની ના પીડ પીડા લહેને ! ૨૭

ભલે આપ આપના મુખ માણતા રહેા !

(પરિક્રમતો) આન, જીવ. (એક જાજુએ લેખ) પંને
દેખાય મુરનિકન્દર ગેરિરાજ, સુન્દરતાને માગે ખાસ જાણીતો,
અપ્સરાઓને સરિશંખ જાણ્યો એની પ્રાન્તભૂમિમા જ પ્રિયા
મળી જાય તો !

(પરિક્રમતો) શૂં ઈલકાર થયો ! તો વીજળીએ
વીજળીએ વધીશ અરેરે ! પાપકર્મોના ફન નજા જ કરે છે,
આ મેવ પણ વીજળીનિરહિત મધ થયો !

(પરિક્રમતો) તથાપિ આ જૈનસ્થાને પૂજ્યા નગર
તો પાઠો નથી વગુ

(સામે ઉભો રહી)

કુલધિગમિન દત્ત

વન અર્નગવિલાવન તાદરં
મહિ, મહાનનિતમ્બ, નિતમ્બિની
મુજ અર્નગનિકેતન અંગના
મંદ પદી તુજ દર્શ મુ-શર્ના ?

કેમ જવાબ જ દેતો નથી ? (સારીક) બહુ દૂર હોવાથી
ન પણ માબજ્યું હોય તો એની પામે પોતાની પૂછુ

(પગિંમીને મોટે અવાજે)

અલ્પકૃપા છંદ

મયાંદ્રિગોત્ર રાજ્ય તે' ભાળી સર્વાંગમુન્દરી

રામા આરામ રમ્યે આ તહારે મ્હારી છુટી પડી ? ૨૭

(સામળીને મોહનાચ) શૂ ? ભાળી એમ મોહ્ય
મોહ્યો ? આમ હે પ્રિય મિમળાત્મના ! ત્હને એથી પ્રિયતમ
માબજનાનુ મળજે !

(બળી મોઢી) તો એ મ્હારી પ્રિયા ક્યા છે ? (સામેથી
એ જ શબ્દો પાછા સંભળાતા સવિધા) અરેરેરે ! આ તો છે
કન્દૌરમાથી મ્હારા શબ્દોનો જ પડો

હાય ! થાકી ગયો હાન આ ગિરિનદીકાઠે જઈ જરા
એના તરંગાનિય સ્પર્શે તાજે થાક આ પૂરના પાણીએ મેલી
હે નોપણુ વાગે છે તો મનોરમા

શિખરિણી વૃત્ત

તરંગો ભૂલ્યો, કવણુત વ્યતક્રમેણિ રસના,
કિણો તાણે એ એ અસમ રુપથી તેહ વસન;
વહે વાંકી ચૂંકી સ્ખલન મન ધારી શું પળતી,
- નદીસ્વાંગે આ તો દિસત ન શુ ચણ્ડી મુજ ખરે ! ૨૮
(સવિનંદ) હાય, તો એને જ જાનુ (હાય નેહીને)

દુનવિવર્ણિત વૃત્ત

હૃદય તૂમય, નિઘ પ્રિયંવદ,
રતિકસૂરવિરોધિ સદા ય ધી;

નિરખિયું મુજ દોષકણૂં ય શૂં
ત્યજતિ, માનિનિ, કે નિજદાસને ? ૨૯

અથવા, આ ઉર્વશી ન્હોત્ય, સાચે નદી જ છે ઉર્વશી
પુરવાને છાંડીને સમુદ્રગામિની બને પલ્લુ નદી.

(ઘોડી વારે)

વિભાવો ક્યાં કર્યેં ઐયો મળે પલ્લુ નદી. તો પાછો જઈ
તે જ મથળે જ્યાં આગળ એ મદારી મુનયના નયને અદશ્ય થઈ ગઈ.

(પરિક્ષીને) હારા, એના માર્ગની એક એધાણી તો આ
દેખાવ.

આર્થ ૭૦૬

આ તે કદમ્બ રાતો
ઘર્માન્તસૂચક કુમુદ જે તરુનું
બરછટ, અપૂર્ણ કેસર,
તદપિ રસીકી ધ્રુવું કેશે. ૩૦

(બેઠને) હા, પ્રિયાની બાળ માટે આ પૂજ વાળી બેઠવા
કરતીમૂળને વીનવી બેઠ.

અનુક્રમ ૩૧

શામસરયામ તૂં જાણે કટાક્ષ વનદેવીનો
દેહધારી થયો બેવા વર્ષાવૃષસમૃદ્ધિને. ૩૧

મને દાદ ન દેતી રૂપ એમ એ તો મ્હોડું ફેરતી નામે
છે ને શું ?

(તે ભણી જોઈને) ના ના,

આર્થ ૭૦૬

નાથસમીપ પળતી

મૃગી લઇ થાન મુખે હિલી રાખે,

તે શિશુજનની જોવા

નર નિજ કંધરે ભણે વાળે.

૩૨

હે પ્રથમનિ,

મનુષ્યાપિણી ૭૦૬

કંઠિ જોઈ હોય મુગ વહાસિ આ વતે

મુખે ખાસ લક્ષણ જણાવું એહનાં :

દગ છે અપાંગ તુજ અંગના જશી,

વળિ વીક્ષણે મુલગતાય તેહી. ૩૩

ઠોભો થઈને પણ પ્રિયા સામે જોઈ રતો છે તે ખ્દારા ખોલ
ગણકારે જ રોનો !

એમ જ હોય. દગા ફરી જતા બધેથી જ પાછા પડવાનું.
ચાલો અહીંથી.

(જોતો જોતો પરિક્રમે છે ત્યાં જમીન પર જોઈને) અરે,
આ શિયા વચ્ચે તગડમા આ લાવ્યોજી શું દમે ?

સિખરિણી ૭૦૭

ઝને પોતે આખો નહિ હરિશિકારેત્ય કણ આ,

નહીં અંગારો આ, ગગન વરંધું છે મન મુકી;

(ઓળખાતા)

આરો દક્ષાસોકરેત્યક ચક્રિ ચે લાસ મણિ આ,

સમુદર્શી એને રવિ નિજ મું લખ્યાવત કશે ! ૩૪

દિલમાં વમી જાય એવો છે. લાવ, ઉપાડી ચડે. પશુ-
પાણી —

ઉપભતિ વૃત

મંદારની દિવ્ય મુગન્ધમ્હેદે
તે કુન્તલે આસન લદ્દ જેઠું,
— ગે વદનલા તે, અતિદુર્લભા તે,
— કરું શું આને મુજ અમુદુષ્ટ ! ૩૫
ડોક પ્રણાવ છે.

૧૫

(ન ચમ્પમાં)

વત્સ, છાં લે, લેછ લે !

આવાં ૭૦૬

છે એ સંગમનીય,
મણિ એ ઉમાપદરાગદિરણોને;
મહાવ એનો — સત્વર
પ્રિયજન પુનરપિ કરે લેળાં. ૩૬

૧૬

૨૧ જી

(સાંભળીને) આ ઉપદેશ મ્હને કોણુ રેતું દશે ? (ચોનાઈ
જોઈ) અરે, દશે કોઈ વનેચર મુનિ ભગવાન. (મોરથી)
ભગવન, આ ઉપદેશ એ તુમારો પાડ. (મણિ ઉપાડી લખે)
અરો સંગમનીય,

૧૦૨૨૪ વૃત

બને છું સંયોજક હું વિયોગિનું
કરીયિ તે સિંહ કૃષોદરી સહ,
મુરતન, સંમાન્ય છું મોલિરતન તો
બનીશ મહારું, શશિ જેમ ધરિનું. ૩૭

(પરિશ્રમે) અરે, આ વેલીને ફૂલ જ નથી, તોપણ એ
ભી જાય છે, કેમ વારુ ? અથવા એ મનોરમા ઘાગે જ
છે.

શાફ્તપિતિવિત વૃત

પદસ્ય અમ્ભ મેઘસલિલે, ધીતૌષ્ઠ શૂં આંમુરે,
૨, વિયોગધી ઝકતુતણા નાવ્યાં પ્રસૂનો તતઃ ;
૫૬૫૬૧૫૬ તે શૂં અમુએ રૂખી જ ચિન્તાભરે.
૧ ગણિ માહરી પ્રણતિને, મંત્રેત તેથી જ શૂં ! ૩૮
લાવ તો એ ઉર્વશીની દાવનની મર્તિ મળી થતાને બેઠું
રો (તેમ કરે છે)

આ જ પ્રકારે છે ઉર્વશી.

(આખો બંધ જ રાખીને મોક્ષાત્ર) અહાહાહા ! જણે
ના જ ગાત્રોનું અર્થસુખ અનુભવુ છું ! તોપણ અહા
! નથી

૧૦૨૧૫૬ વૃત

મહૂં જ જે જે કંઈ ઉર્વશીતણું
એજ પળે તે બદલાવું થે સહું ;
૫ તો પ્રિયામ મમધન્ય આ ક્ષણે
શુભાવું મીઠી, — નહિ બોલું વીક્ષણે ! ૩૯
(અહુ જ મંદ મંદ આખ ઉરાડીને) શૂં ! અગેખાત ઉર્વશી !

ઉર્વશી

(ગદ ગદ) જ્ય મુદારાજનો જય !

૧૮

૨૧ બ

અનુકુપ ૭૮૬

ઝોરી તદારે વિચોગે હું અન્ધકારે કુખ્યો હતો,
પાઝી મળી તું, કે ભાગ્યં ! શબને ચેતના જંશે ! ૪૦

૧૯

૭૪૧ શી

આપને જે દંધ વીત્યું તે તમામ મરને ગૂંદેન્દ્રિયો વડે
પ્રત્યક્ષ જ હતું.

૨૦

૨૧ બ

એ ગૂંદેન્દ્રિયો એટલે શું વળી ?

૨૧

૭૪૧ શી

કલીશ. પણ મેં કાપમાં તણાઈ જઈને આપને આટ-
આટલું વીતાડ્યું તે ક્ષમા કરીને પ્રસન્ન થાવ.

૨૨

૨૧ બ

દમ્યાણિ, મહારી પ્રસન્નતામાં વળી બાકી જ શી છે !
તદારાં દર્શને જ મહારો આત્મા બહારબીતર આખોય
પ્રસન્નતાતિપ્રસન્ન થઈ ગયો છે. પણ બોલ જોડ, તું આટલો બધો
સમય મહારા વિના રહી ચકી કંઈ રીતે વાડુ ?

૨૩

૭૪૧ શી

સાંભળિયે મદારાજ. પુરા કિલ્લ બચવાન કાર્તિકેયે અખેડ
બ્રહ્મચર્ય ત્રણ લીધું અને ગન્ધમાદન ગિરિમાલાના અકબૂર નામે
આ દમ્ભમાં પોતાનો અત્રમ દેખો, ત્યારે આ પ્રદેશ પૂરતી આજે
પણ દુરમાતી હતી.

૨૪

૨૧ બ

શી વાડુ ?

૬૪૧

‘જે કોઈ સ્ત્રી આ પ્રદેશમાં પગ ચૂકશે તે લગ્ન મળી જશે,
અને ઔરીચરણરાગજનિત મણિ વિના લતાલાવમાંથી મુક્ત થઈ જ
નહીં શકે.’ • શુભા શાપે હુ, લાન જૂતેની, એટલે ન ત્હમારા
પીનવણાં લેખ્યા, ન આ દિવ્યમર્યાદા સાબરી, અને આની લાગી
આ કુમારવનની ઈંદર, જેમાં પેસતા જ સ્ત્રીભાવ શુભાનીને
વાસન્ટી લતા બની ગઈ

૨૧૭

બધું ચે અમઝાયુ

આર્થા ૭૦૬

રતિ પછિ નિદ્રિત મુજને

સેજે પછુ તૂં ગણે ગયો બીજે,

તે તૂંથી મુજ લાંબો

વિરહ ન કેમે સહો જાય.

૪૧

તેં આ કલ્પુ તે સંગમનિમિત્ત રિયે મુનિયો મળ્યુનામાં
આવેલુ અને તૂં મહેને પાઠી મળી આ મણિના જ પ્રત્યારથી.

મણિ લખાડે છે,

૬૪૨

અહો, આ જ તે સંગમનીય એટલે જ મદારાજ બેગા
તે જ કણે મહારો અસન દેહ મહેને પાઠો મળી ગયો

મણિ લખેને પોતાના કપાળની ટોચે મુખી બુધે છે

૨૧૭

મુન્દરિ, રહો એક કણુ આમ ને આમ

આર્થા ૭૦૬

બોરસ્યલે મુકાતાં

આ મણિના પ્રસરતા કિરણ એવા

સેકલ વદન તુજ બાણે
આસાતપરસ્ત કમલ બને.

૪

૨૬

ઉર્વશી

અરે મારા પ્રિયવદ, રાજ રાજધાનિ છોડવાને કેટલો બધો
સમય થઈ ગયો છે તે તો જરા સંભારિયે ? મિત્રીઓ આજ
દેશે મહને ચાલો ને પાછા !

૩૦

રાજા

જેવી આજ્ઞા

૩૧

ઉર્વશી

તો મહારાજની મુસાફરી વિશે શી ઇચ્છા છે ?

૩૨

રાજા

મધુભાષિણી હૃદ

ઝમકેત વીજ, વિલસેત કેતુઓ,
ધનુ ઈંદનું અજળ જેનું લીધન,
હિડતું રમંતું ગગને વિમાન શું,
પછાણ ચાલ ઘન-યાન નૂતને.

૪૩

સી બધ છે

શનિ આંક રક્ષિ

અથ ઝીંક પમેા

રથપ . ઝીંકારીને સ્વેગમ ઉપર તીચુઓ : પછીનું અનિર્દિષ્ટ
સમય : ઝીંક ઠના ઝીંક પંડી અનેક વર્ષે

મરેરો હે આનંદી દેખાતો વિદુષક

૧

વિદુષક

અહોહો, પ્રિય વયસ્થ અને ઉર્ડાંશી નન્દન આદિ દેવેને ધ
બહાલા વનવનોઆ સામે કાળ વિહારભોગ ખાણીને સુખે પાછા
આવી ગયા છે. મિત્રીઓ અને પ્રગ્ન એમના અનેકાનેક સત્કાર
પ્રસંગ યોજના કરે છે અને એમ સૌના આનંદો રાગમા રાગ્ય
આવે છે અને વખત વહે છે પરિવૃત્તિમા ખામી માન એક
હે, કે હજી ગાદીનારસ સાપજો નથી

આજે તો પર્વણી હોવાથી મહારાજ અને દેરીઓ
ગીગાયમુનાના સ્વેગમમા સ્નાનાભિષેકે પવિત્ર થયા અને હવે
તીખૂમા જઈ વસ્ત્રાલીકાર સજે છે લાન લૂ પણ વધમના તીમૂ
આગળ હાજર થઈ જાઉં અને ગંધપુષ્પાદિમા સાગીપદ
ભાગ પડાવું

૨

(ને પચ્ચ મા)

અરેરે ! હૈંડી થઈ ! આ રસમી ઉમાન પાથરેય
ઠાનડીમા હુ નાણીઓના ચૂકમણિ ચા રત્નને આણતી હતી,
ત્યા એને મુઠે ગીધડે માસ ધારી ઝડપ માગીને ઉઘારી લીધો ને !

૩

વિદુષક

(સાતળીને) અહો આહત !

એ સૈગમનીય નામે ચૂડામણિ તો વયસ્યનો ખાસ માનીતો !
વસ્ત્રાદિકાર સજ્જા પડ્યા મુકીને આ ચોતે પણ આમ દોડી
આવે ! આણ, આણ, હું પણ પ્લેઝી જાઉં.

પરિચે પ્ર.

મનેરો છે રાત્ર અને પરિજનો એકાએક.

૪

રાત્ર

અનુક્રમ પુત્ર

ક્યાં છે એ ચોર સીંચાણે જાતે છૂંટે છ મોત બે,
મહેલી ચોરી કરે છે જે સ્થાનકે પ્રતિપાસને. ૧

૫

ય જ ની

આ જાપ, આ ઉજો જાપ એ, ચાંચમાંથી લટકતા હેમની
દોરવળા મણિ વડે જાણે આશમાં રેખાઓ પાડતો પેસો જાપ.

૬

રાત્ર

હા, દોઢો.

ઉપેન્દ્રવળા પુત્ર

ઉડે કુંડાળે ઝડ, ચાંચમાંથી
લડત દોરે મણિ એ કુંડાળાં
રવ્યે જતો આ નલ શુભ્રમાંહે,
જાણત શું વર્તુલ અમિતેરાં. ૨

તો શં કરીશું વારુ ?

૭

પિદ્મ વક્ર

(જાતી પ્લેઝી) અરે એના ઉપર દવા ઢેરી, મુનેમારને
સગ જાવડે.

૮

રાત્ર

ખરં. અરે ધનુજાણુ સાવ તો !

૬

ચ વ ની

૭.

હાહી નય છે.

૧૦

રા ભ

અરે કયાં ગયો એ ?

૧૧

વિદુ પક

આં જાવ એ સજવાર મહાંખાઉ દિશિયુ તરૂં.

૧૨

રા ભ

હા, હા.

અતુષ્ટ પ ઉંદ

તેજે મણિ જણાતો એ મોટો, ગોરા અસોકના
સમ્રા; જાણે સજાવે છે પંખી બોર દિશામુખે.

૧૩

ચ વ ની

(હાહી પ્રવેશીને) શ્વામિ, આ સ્ત્રી ધનુષ્યાણુ અને
દાચરખી.

૧૪

રા ભ

હવે શા કામનું; એ અભક્ષ્યાહારી તો જાણુની મોટથી
આગળ પચુ નીકળી ગયો.

આર્ષા ઉંદ

હાહી ગયો ખગ દૂરે,
જાગ્રાવ ડાઘા સહ મણિ નલ આરે;
રજની ગગને ઘેરા
પયોદ સહ મિગળ સરીખો.

૭

(કિયુદાને જોઈને) આર્ષ ઘાતત્વ, કોટવાયેને કહી આવો
મ્હારો છુકમ, જે આ વીખીતરુર સાઠ પછે જ્યાં એસે તે ઝાડ
પરથી જ એને પકડી લેવો.

૧૫

ક° સુશી

આગા, દેવ !

જય હે

૧૬

ચિદ્રૂપક

આપ મિરાળે હવે. એ મહિનમિશે એમ તે કર્યા ભરાઈ
શકશે જ્યાં એને આપનો દેડ નહીં પોતેની વળે !

જન્મે એસે હે

૧૭

૧૧ ભ

આર્ષાં ૭૦૬

એ મંત્રમનીયે મુજ
સંગમ પુનરયિ પ્રિયાસહુ સાધ્યે
પ્રિય તેથી એ મુજને,
નહિ કે અભૂત મળિ તેથી.

૧૧

૧૮

ચિદ્રૂપક

આપ બધી યે વાત મ્હને કરી મુક્યા છે

પ્રવેશે કે મહિ અને બાણ લઈને ક° સુશી

૧૯

ક° સુશી

દેવનો જ્યજ્ઞકાર !

ઉપભતિ વૃત્ત

આ બાણ રૂપે તવ દેડ ધાયો,
હૃદયો પહાડો ખગ ઘાતયોગ્ય;

સુભ ચર્મ છે અપરાધપૂરી,
આ રત્ન હયો વ્યોમ ખજે હરેલું.

હી આશ્ચર્યે નેષ રહે છે.

આ ચૂડામણિને ઝીંગાજલે પખાળ્યો છે; એ કોને સોંપું ?

૨૦

૨૧ બ

પવનિ, એને અગ્નિશુદ્ધ કરીને દાખડીમાં મુકાવજે.

૨૧

ક વ ની

છ.

હેમકેશવાણી સંમજનીય લખને ભય છે.

૨૨

૨૧ બ

અને કાનઅ, આ તીર કોનો તે જાણે છે ?

૨૩

ક° સુ ડી

નામાક્ષર દીસે છે ખરા, પણ મહારી દષ્ટિએ હવે ઉકલે નહીં.

૨૪

૨૧ બ

મહને આપો જોડે.

ક° આપી દ છે,

૨૫

ક° સુ ડી

મહારાં કામકાજ સંભાળવા રત્ન લઈ છું.

ભય છે.

નામાક્ષર સાંચતા રાખ પોને પિતા હોવાની વચ્ચતાજ નિષ્ણ કહે છે.

૨૬

ચિ દૂ પ ક

કેમ, વચસ્વ, આમ ?

૨૭

૨૧ બ

માંજળી, વચસ્વ, આ તીર મારનારના નામાભિધાન.

વાંચે છે.

અનુક્રમ પુત્ર

ઐસ વેશે ડપ્સરા માતા તણા આયુ ધનુર્ધર;
તેહનો તીર તાતો આ છેદશે આયુ વૈરિનાં. ૭

૨૮

વિક્રમક

ધન્ય ધડી ધન્ય દહાડો ! આપ તો પુત્રવાન !

૨૯

૨૧ બ

પણ, સખે, એ સુભાગ્ય શી રીતે સંભવે ? એક નૈમિષેય
સત્ર માફ; બીજે કાંઈ પણ સમયે ઉર્વશી અને કું વિખ્યાં
રહ્યા જ નથી. એને ગર્ભ છે એમ પણ મેં જાણ્યું નથી, તો
પ્રસવની વાત જ શી ! હા, થોડાક જ દિવસ દરમિયાન

આચાર્ય ૭૦૬

મૂચુક રથામત, મહેરો
પાણકુર લવલીલતાદસ સરીખો,
અર્થચળાં જરિ લોચન,
-એવાં 'તાં ચિહ્ન એટલડાં. ૮

૩૦

વિક્રમક

અરે, બવતી તો સુરંગના, દિગ્ગમલાવે ધણું ગૂઢ રાખી
શકે; માનવી ગર્ભવતીનાં બધાં એન એમનામાં દેખાય જ નહીં.

૩૧

૨૧ બ

માનો કે એમ; તોપણ પુત્રવાન છાનો રાખવામાં શો હેતુ
હોઈ શકે વારુ ?

૩૨

વિક્રમક

મહારાજ મદને જુદ ચયેલી તો નહીં ગણે એવી ધાસ્તી.

ભાષણ ૩૨-૩ ૬૦ કે કાંબા નથી.

૩૩

૨૧ ભ

અટ્યા, આવા વિષયમાં ય હસતુ' ! જરા ઝીંબીર બનીને
વિચાર કર

૩૪

ચિદ્ વ ૬

દિવ્ય વ્યક્તિઓનાં ચરિત વિષે કાઠનો ય તક' શા કામનો ?

૩૫

ક° સુ ઝી

(પ્રવેશીને) દેવશ્રીનો જય ! દેવ, મહર્ષિ અવનના આશ્રમ-
માંથી કાઠ તાપસી એક કુમાર સાથે પધાર્યા' છે અને આપનાં
દર્શન પ્રાપ્ત છે.

૩૬

૨૧ ભ

ધીનેને આ કાણે પ્રવેશાવો.

ક° નહાર જઈ તાપસી અને કુમાર સાથે પ્રવેશે છે.

૩૭

ક° સુ ઝી

ભગવતી, પધારિયે આમ.

૨૮

ચિદ્ વ ૬

(કુ° નજરે પડતાં રાંતે જ) જેના અર્ધઅંદ્ર તીરે ગીધને
વીંધ્યો તે આ કુમાર તો જાતે દુઃખ જણાય છે, વળી
એવેસેરે આપને ખૂબ મળતા આવે છે.

૩૮

૨૧ ભ

(વિંતે જ) હા. વળી —

વસન્તતિલક વ્રત

લીની લિની મુખ નિહાળિ નિહાળિ આંખો,
વાતસલ્ય વૃદ્ધ રદ્ધ ઉરે, મન ઉલ્લસે છે;
અંગીગર્કપદરકે બનનો અધીર.
તે એહને અહુ' છ ખૂબ જ બેચ્છાને. ૯

૪૦

૬૦ સુ દી

ભગવતિ, અહીં થોભશે

ત્યાં અને કુલ હલા સ્થે છે.

૪૧

૨૧ વ્દ

માતાજી, વૈદન.

૪૨

તા ૪ સી

મદામાગ, સોમર્વસવેલો ત્દમારાથી વધોકાતો !

(અગત) વગર કલે પલ્લ આ રાજધિનો અને આયુગો
પિનાયુત્તર્નૈધ જાણાઈ જાય છે.

(પ્રકટ) વસ, વડીલને પગે લાગ.

કુલ મુખ્ય જાણી રાખી બે હાથ બેઠીને તેમ કહે છે.

૪૩

૨૧ વ્દ

ચિરિ જીવ !

૪૪

કુમાર

(રવગત)

આર્થો ૭૦૬

ઉદેશિ ઉછળે આવી

માત્ર સાંભળી વહીસ એ મુત જુ;

ઉછરે ઉછળે તેનાં

વહીસ શૂં હેત તે કેવાં !

૧૦

૪૫

૨૧ વ્દ

માતાજી, ગીદ પધાર્યાં વારુ !

૪૬

તા ૪ સી

સાંભળો મદામાગ, ઉર્વશીએ આ દીધીયુ આયુકમારને
જન્મપો તેવો જ કોઈ કારણવચ્ચાત્ મદારા દાથમાં મુકી દીધે

દ્વિત્રિય જાનિના બાલકને ઉચિત ભતકમાંદિ મિસ્કારો બધા ય
મહર્ષિ અવન ભગવાને આના યથાવિધિ ક્યારે છે વિદ્યાકયા
ભણીગ-ની ધનુર્વેદમાં પણ એ નિષ્ણાત થઈ ગયો છે.

૪૭ ૨૧ ભ

પૂરે ભાગ્યગાળી

૪૮ ભા ૫ સી

પણ આને કળકૂલક-ધનાદિ આજુવા ઋષિકુમારે માથે
ગયેયો, ત્યાં એણે આશ્રમવર્મથી વિરુદ્ધ આચરણ કયું.

૪૯ વિદ્ય ૫ ક

(બોલી ઉઠે છે) શું વારુ ?

૫૦ ભા ૫ સી

માસ લાવેલો ગીધ એક ઝાડને મથાળે ઠયો, ત્યાં કહે છે
કે કુમારે એને તીર માર્યો

૫૧ વિં ૨૧ ભ સામે જુવે છે.

૫૨ ૨૧ ભ

પંત્રી ?

૫૩ ભા ૫ સી

અને મહર્ષિને આ સમાચાર થતા તેમણે મદને આજ્ઞા
કરી. આ ન્યાસ મૂલ પણીને મોખી આવેલ એટલે દેવી ઉર્વશીને
મળવા હમ્મુ છું.

૫૪ ૨૧ ભ

તો માતાજી જરા આસન સ્વીકારો.

(પરિજન ઉચિત આસન આવે છે, બિને બેમે છે.)

લાનન્ય, ઉર્વશીને અહીં બોલાવી લાવો.

(કં ૦ "છ" ક્ષીને જાપ છે)

(કુ ૦ ને) વ સ, આમ આવ તો !

આર્થ ૭૦૬

અર્ગીંગી મુસ્પર્શ
મૃત, ચડિ આવી ઉછંગ મુજ કેડે,
કર ખુબ રાજ દિલ મુજ,
ચંદ્રમણિ ચંદ્રમયૂખ યથા. ૧૧

૫૪

તા ૪ સી

૧-૨, વડીલને રાજ કર.

કુલ રાજ કરે આવી આજીવન કરે છે

૫૫

રાજ

(બેટીને) વત્સ, મહારા પ્રિય વયસ્વ બ્રાહ્મણી રમે બ્હીતો,
એમને વેદન કર !

૫૬

પિ ૬ ૪ ૬

રાને બ્હીરો ! આશ્રમવાઝીઓમાં ઉછરેલો વાનરોથી અભયો
હોય જ નહીં.

૫૭

કુ આ ર

(સરિમત) ગોર કાકા, વન્દન !

૫૮

પિ ૬ ૪ ૬

સ્વગિત !

-૭૦ અને ૬૦ પ્રકરે છે

૫૯

કુ મુ જી

રેવિ, આમ પધારિયે.

૧૦

ઉર્વશી

(આપનાં કુળને લેઈ સ્વયં) આ કોણ દમે વાતુ !
દાપમાં ધનુષ્ય છે, અને મહારાજે અને પોતાની સોડે ૧૫

મેસાઓ છે, વળી એના જુદા અવસ્તે મીઠાવીક દરી રહ્યા છે
તે ? (તાંને બેતા જ) અહો, આ તો સ્વપ્ન હતી ય આપ્યા
તે, એને એ તો મહાગે પુત્ર આપુ મોગે બધે! થઈ
ગયો ને !

આવે છે.

૧૨

રાજા

(કોંને આરાતી બોલે કુંને)

નવગુરુ ૫ ૭૮

આ આવી તુજ જનની દર્શનસ્થ ઉતાવળી;

અહો પાનો સ્વપ્ન એને, ફૂલે લીજાઈ કાચળી ! ૧૨

૧૩

તા ૫ સી

(કાળી થઈ) રામ !, આ ત્હારી માતા આવે, તેને
જઈ મળ

૧૪

ઉર્જા

કું તેમ ૪૨

માથ, પગે વાગું છું

૧૫

તા ૫ સી

પુત્રિ, પતિની માનીતી થજે

૧૬

કું આ -

મા, પગે વાગુ છું

૧૭

ઉર્જા

(મુખ બિચે લઈ એને બેગીને) મેટા, પિતાનો એવક મનજે
(રાગ કને આવી) મહાગજનો જય !

૧૮

રાજા

પધારો પુત્રવતી, અહીં મિરાતે

અર્ધસને બેમાડે ૩

માત્ર. મિગનિયે

મી ઉચિત રથને લેમે છે.

આ ભવેનોગમેનો આયુ હવે કયમ ધારણ કરવા થોડા
વપનો થઈ ગયો છે એટલે એ તારો ન્યાસ લેને તારા પતિ
મન્મથ મોખી ફડ હુ અને હવે ગળ ચાલું છું. અટી જેમથી
વાર થાય એમનું ન્દાગ આશ્રમધર્મનું અનુધાન પડે.

માત્ર, વામે કાગે મગો હો એટલે લ્હમને મત્થાની વૃષ્ટિ
થાય એમ નથી તે વ લ્હમને રાજવા પણ અર્પમ, એટલે બને
સિધાવો, પણ માત્ર, કરી મળજો રો !

માતાત્ર, અરન ભગવાનને મહારા પ્રભુપાત પડે ચાકગી.

૬૪-૨

મા, ખડે પાડી ની ૭, તો ન્દને ૫ સામે આશ્રમે
લેતી ની

મેગ, તારો પહેના આશ્રમનો કાળ પૂરો થયો હવે તો
ત્દા નીન આશ્રમમા પ્રવેશવાનું

નમ, માપનો એન પાળનો એ ૬૪ પુનધર્મ

૭૬

કુમાર

બહે. પણ આટલું કરજો.

આર્ય ૭૦૬

જોજો જે સૂતો 'તે,
શિખરુડ ખણુતાં સુખી થતો 'તો જે,
થયો કસાપી છે જે,
તે મુજ મહિરૂંક પાઠવજો.

૧૩

૭૭

તા પરી

(સરિમત) બહુ સાડ. મોને ૫ સ્થિતિ !

ભા. ૭.

૭૮

રા ભ

કન્યાણિ !

અનુકુપ ૭૦૬

તારા મુપુત્રથી હું તો પિતાશ્રેષ્ઠ બની ગયો,
પૌલોમીના યથા પૂર્વે શતમન્યુ જયન્તથી. ૧૪
૬૦ મદસા અમુપાત કરે છે.

૭૯

વિદુ પ ૬

યયય, લખતીને એકાએક આમ આનુ ઉભરાઈ આત્મા
તે શું દને ?

૮૦

ગા ભ

(અગિત)

વસ તતિવસ કુત

હુંને મહાદરખ વંશદકાવ પાગી
ત્યાં કેમ મુરિ દને તમ અમુપારા ?
એકાવલી રુદિ દકાન્થ ક્રમે મુશાલી,
મુજાદકામુશ્રગ ત્યાં રચનાં નવી રી ! ૧૫

૮૧

ઉર્વશી

(અનિશ્વાસ) સાંતળિયે મહારાજ, પુત્રદરનાત્માની પ્રથમ યજ્ઞમાં જુઓ મળેલી, તે આપનું ઇન્દ્રસંપ્રીતન કાને પડતાં જ મરને ઇન્દ્રે નીમેસો અવધિ સંભરી આવ્યો અને હૃદય પિત્ર થઈ ગયું.

૮૨

રાજા

એ અવધિ ?

૮૩

ઉર્વશી

મહારાજ જ મહારા હૃદયમાં આવી રહેલા એટલે તું બાળ જુઓ મળેલી, ત્યારે શ્રીમદેન્દ્રે આના કરેલી -

૮૪

રાજા

શી વાત ?

૮૫

ઉર્વશી

- જે " એ મહારા પ્રિય મિત્ર રાજર્ષિ ત્યારી કૃપે પામે વેશકરનું મુખ જુવે, એટલે તું અદો મહારી મેવામાં પાત્રી દાનર થઈ જજે. "

આપનો વિગોચ અને નેટલો આવો કેવાને માટે જ મેં આ પુત્ર પ્રમથો તેવો એને ભમરામળવાને નિમિત્તે પ્રાપ્તિ આપી સવરતીને ભમરાન અપરના આશ્રમમાં મોંપી દીધા. એ દવે પિતામેળને યોગ ઉભરનો થઈ મળે છે એમ જોઈને આવી મહારા દીર્ઘાંજુને આજે અદો પાઠે લાગી.

એટલે, મહારાજ, આપનું સંદર્ભમારનો અવધિ આવ્યો જ.

હો પ્રમદીન જાં જાં જે.

૮૬

રાજા

(અનિ.પામ) અદો દેવ ! મુખનું દુરમન જ !

વસંતતિથક વૃત્ત

પુત્રોપસંધિસુખની જ પળે મુધન્ય,
તું બહાલિ ચાલિ મુજને અહ ! છેક છાંડી :
આ તો તરુ પ્રથમ વૃદ્ધિથી ઠરે, ત્યાં
માથે પડે છે કકડી વિજળીની ઝાળ ! ૧૬

૮૭

ચિદ્દેવક

(સ્વગત) અર્થમાથી જ અનર્થ પર અનર્થ પુટે તે આનુ
નામ ઉર્ણશી જતા જ મળે વાગે છે કે મહારાજ પશુ વફકવ
ધારણુ કરી આ'યા જશે તપોનનમા

૮૮

ઉર્ણશી

અરેરે, મહારા કરમ ! લપ્પાગપ્પા પુત્રનો મેળાપ ચતામા જ
હું ચાલી જાઉં સ્વર્ગે, એટલે મહારાજ મહારે વિધે એમ જ
માનશે કે મહારી મનકામના મેળવીને હું તો મહારે મુખી
થઈ ગયો

૮૯

૨૧ બ

ના, ના, બહાનિ

આશિની ૩૮

પ્રિય નિજ કરવાના ભોગ સેવા દિયે મું-
પ્રિયવિરહ જ દેતી ! - સાધ તું તો ય સેવા !
તુજ મુત શિર ન્યાસી હું ય આ રાજ્યસાર,
ખગમૃગકુલવાસ્થ્યાં જંગલે જૈશ આલ્યો. ૧૭

૯૦

કુમાર

ખલિવંદે જેએથી પુગ ખેચવાનું વાલ્ડાનુ ગજુ નહીં

૯૧

૨૧ બ

ના, ના, કુમાર

હરિણી કૃત

ઈતર ગજનો ગન્ધી રાજ, લલે વય દૂમળી,
અહિ ઇતરથી ઝરે કારી ભુજંગ, લલે શિશુ;
અવનિ શિશુરાજને માને, ન માનવ અન્યને,
- સ્વપદભરબેગાં સત્વો છે, વયે ન હિ, જાતિમાં. ૧૮

આર્થ લાતઅ, મંત્રીમિડળને મ્હાફે શામન શ્રુણાવી ઘો, કે
કુમાર શ્રીઆયુના ગન્ધાભિરેકની તૈયાગીઓ કરે.

૬૨

કૃતુ શી

આશા, દેવ.

સખે. નય છે

સૌની આખ એકાએક અંજલિ નય છે.

૬૩

૨૧ બ

(હંથી નજરે) આ શું! આ ચોકખા આકાશમાથી
વીજળીઝટક શી!

૬૪

ઉર્વશી

(નેહને) અહો, આ નો ભગવાન નારદ આ લોકમાં
અવતરે છે!

૬૫

૨૧ બ

એ દેવર્ષિ જ !

વસંતતિલક કૃત

ગોરાયના-કસ મુનેરી, જટાકલાપ,
ને યજ્ઞસૂત્ર ચળકે જ્યમ બીજયદ્ર;
સોહી રહ્યા ઝૂગ્રજ મૌલિકદામતેજે,
સોનેરિ પૂંજ મય જંગમ કલ્પવૃક્ષ !

૧૯

દેવર્ષિ માટે અર્ધ આણે અર્ધ !

૬૬

ઉર્વશી

(આણીને) આ ભગવાન માટે પૂજપો.

નાર. પ્રવશે છે,

૬૭

નારદ

જય, મધ્યમયોઽપાય પુરવાનો જય !

૬૮

રાજા

(હિન્ના દાઘમાથી વળને સમર્પિતો) ભગવન્, અમાગ
વર્ણન રીક્ષાગ્રિયે

૬૯

ઉર્વશી

ભગવન્, પગે લાગુ છું-

૧૦૦

નારદ

જોડી અખંડ રહો !

૧૦૧

રાજા

(શવગન) તો તો સહુભાગ્ય જ !

(કુમારને આગળ આણી) કુમાર, ભગવાનને પગે નાગ.

૧૦૨

કુમાર

ભગવન્, ઉર્વશીનો આયુ પ્રણામ કર ન.

૧૦૩

નારદ

દીર્ઘાયુ !

૧૦૪

રાજા

આ દર્શાવન, ભગવન્

નાર બેસે છે, પછી તો બેસે છે

(અતિનય) હા, ગી- પધાર્યા છે !

૧૦૫

નારદ

મહેન્દસંદેશ લાગ્યો છું, સાંભળો.

૧૦૬

રાબ

હા, એકામ છું.

૧૦૭

નારદ

દિવ્યચક્ષુ મહેન્દ ત્હમારો વનપ્રસ્થાનનો નિશ્ચય જાણતાં
ત્હમને ફરમાવે છે —

૧૦૮

રાબ

હા, હા —

૧૦૯

નારદ

“ ત્રિકાલસ્ય મુનિઓએ જાણેલો દેવદાનવવિમુદ્ધ અવસ્થા-
ભાવિ, અને ત્હમે છો દેવપક્ષના જડવીર મુખદ, ત્હમારે શસ્ત્ર-
સંન્યાસ અકર્તાવ્ય; ભલે આ ઉર્વશી આપુખ્યાવધિ ત્હમારી
સહધર્મચારિણી રહે. ”

૧૧૦

ઉર્વશી

હાથ ! હૃદયનુ શસ્ત્ર જ નાણે કાઢી લીધું.

૧૧૧

રાબ

સુરેશ્વરના હુકમને તાબે જ છું.

૧૧૨

નારદ

ઉત્તમ !

અનુક્રમ ૭૦૬

કાર્ય ત્હમારું કરો ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રનાં ઇષ્ટ તું કરો ;
સૂર્ય પાવક અન્યોન્ય ઉત્તેજ્ય એ ય વાધતા. ૨૦

(આકાશ પ્રતિ જોષને) રમ્ભે, આ કુમારના પૌવરાજ્ય-
પદાભિષેકની શ્રીમદ્દેવે જાતે સજ્જવેલી સામગ્રીસમૃદ્ધિ આણે।

જામી સામગ્રી સાથે અપ્સરાઓ પ્રવેશે છે

૧૧૩

- રમ્ભા

આ અભિષેકસામગ્રી, ભગવાન

૧૧૪

ના ૨૬

આયુધ્માન આયુને ભદ્રપીઠે પધગાવે।

૧૧૫

અ પ્સ ૨૧ બો

પવાગિયે, કુમાર.

ભદ્રપીઠે બેસાડે છે.

૧૧૬

ના ૨૬

(કુળને માથે અભિષેકનો કગાર મથાવિધિ આવઈ)
રમ્ભે, બાકીનો વિધિ ત્હમે સૌ કરો

૧૧૭

૨ રમ્ભા

(અભિષેકસમાપ્તિએ) કુમાર, ભગવાનને અને માતાપિતાને
પ્રણામ કરો

કુળ સૌને યથાક્રમ પ્રણામ છે.

૧૧૮

ના ૨૬

રનરિત !

૧૧૯

૨૧ ભા

કુન્ધુર્ધર બનો !

૧૨૦

૭ ૧૧ શા

પિતાસેનક બનજો !

(ને પશ્ય માં વૈતાલિકા)

૨૧ ખડે લો વૈ૦

જય શ્રીકુવરાજનો જય !

માલિની કૃત

અજમ્લત પરમેષ્ઠિનો, વળી ઇન્દુ તેનો,
 ભુધ શિતકરકેગે, જેમ તેના જ દેવ;
 બન પિતુરતુયાચી તું ય સંસ્કારસત્વે,
 અતિશય ધૃતિવૈતા વૈશને ચોગ્ય થાજે ! ૨૧

૨૨ બોલો વૈ૦

માલિની કૃત

મહિપતિમહિમામાં શ્રેષ્ઠ તહાગે પિતા છે,
 અડગ દઢ છું એ છો વિક્રમાપત્ય પ્રોહ;
 યુગલકર વિષે આ રાજતી રાજલક્ષ્મી,
 હિમગિરિ ઉદ્ધીમાં ગંગ રી સંવિભક્તા ! ૨૨

૧૨૩ ૨ અભા

મહારી પ્રિયસખીને વધાઇ, પુત્રના મુવરાજપદે દિવ્યા-
 ભિષેકની, હૃદયવસ્ત્ર સાથે અવિરહની !

૧૨૪ ઉર્વશી

અતિ દિવ્યસખીઓ, આ અબુદ્ધ્ય તો આપણો સૌનો
 જો ! (કેવો દાઢ આણતી) ગાણો, કુવરાજ, રાણીની
 ચરણરજ લખ્યો

૧૨૫ ૨૧ બા

જરા રહીને, થોભો, સૌ સાથે જ જવડ્યુ.

૧૨૬

ના ૨૯

અનુક્રમ ૪૪

આયુની યૌવરાજ્યશ્રી પેખતાં સાંભરે મહને
મંદ્રાલિપિક્ત દિવ્યશ્રી સ્વર્સેનાની કુમારની. ૨૩

૧૨૭

ના ૩૦

ભગવાનનો હું પર કેવડો મોટો અનુમલ !

૧૨૮

ના ૨૯

અરે ખેસો મગન, મહેન્દ્ર તહમારે ખીજું મૂં શું કંપાણ
કરે ?

૧૨૯

ના ૩૦

શ્રીમહેન્દ્રપ્રીતિયકી યે આથી પ્રિયતર મૂં મચ્છી શકું ?
તથાપિ, ભલે આ પણ થાવ.

મરત વાક્ય

અનુક્રમ ૪૫

નિસર્ગવૈરિણી છે બે, જવલે એકઠી જડે,
સંગમે સીતકલ્યાણે તે શ્રીવિદ્યાતણા હજે ! ૨૪

બના નય છે.

પ્રતિ અંક પમે

વિક્રમોર્વશી નાટક સમાપ્ત

ભા. ૧૨૭ ખીન્ને પાઠ - ભગવાનનો આલો અનુમલ છે તો એ તેને લાયક
પણ થવાનો જ !

શ્લોકસૂચ્ય

ડાબી બાજુના આંકડા ૧થી ૫ અંકની સંખ્યાના છે; જમણી બાજુના આંકડા ૧થી ૪૩ અંકમાં તે શ્લોકની સંખ્યાના છે.

૩ અંગ અર્ચન૦	૧૬	૪ કદિ બોધ૦	૩૩
૫ અંગાંગી૦	૧૧	૪ કમલદલ૦	૨૦
૫ અજસુત૦	૨૧	૩ કર્તવ્યે૦	૪
૪ અભ્યુચિત૦	૩	૨ કાયા તો૦	૧૮
૪ અત્યાતુર૦	૧૫	૫ કાર્ય ત્વમાસં૦	૨૦
૧ અન્ધારાંધી૦	૭	૩ કુલ સતા૦	૧૪
૨ અસુસલ૦	૬	૪ કેપેલી૦	૨
૫ આ આવી૦	૧૨	૫ ક્યાં છે એ૦	૧
૩ આ ખભે૦	૧૧	૫ ખોળે જે૦	૧૩
૪ આ તે કદમ્બ૦	૩૦	૪ ગણું જ જે૦	૩૬
૧ આનો સર્જક૦	૮	૧ ગમતું મુજ૦	૧૬
૫ આ બાણ૦	૬	૪ ગળીત આંસુ૦	૧૭
૪ આ બોધીજી૦	૫	૨ ગુનેચાર૦	૨૦
૫ આયુની૦	૨૩	૧ ગોરગોટ૦	૪
૪ આ રેત૦	૬	૪ ગોરી ત્હારે૦	૪૦
૩ આશામધુર૦	૬	૫ ગોરોચના૦	૧૬
૪ આ સોનેરી૦	૪	૨ ચક્ર૦	૨૧
૫ ઇતર ગજ૦	૧૮	૧ ચક્રિજાળે૦	૧૧
૫ ઉડી ગયો૦	૪	૩ ચાહે છે૦	૧
૫ ઉટે કુંડાળે૦	૨	૫ ચૂસુક૦	૮
૩ ઉદયરાગ૦	૬	૩ ઝગરયાન૦	૨
૫ ઉરોર્મિ૦	૧૦	૩ છપીરૂપૂર૦	૧૫
૫ એ સંગમ૦	૫	૪ છે એ સં૦	૩૬
૫ ઐશ વૈશ૦	૭	૧ જતી ઉડી૦	૧૮

૨ જપ હાતું	૧૬	૨ નહી જ કળી	૧૧
૪ જલધર	૧	૪ નાથ સમીપ	૩૨
૨ હવે કેમ	૧	૧ નારાયણ	૩
૪ જોઈ રહ્યો	૮	૫ નિસર્ગવૈરી	૨૪
૨ જોયો મી	૧૪	૪ નીલમીલ	૬
૪ જો પોતે	૩૪	૧ ને આ સ્વર્ગ	૧૩
૪ મયકૃત	૪૩	૪ પરદુઃખ	૧૩
૪ તન્વી પદ્મ	૩૮	૩ પગિન	૩
૪ તરંગો જૂ	૨૮	૨ પપ પપ	૧૦
૧ તપસી	૧૨	૧ પુરા નાગ	૧૪
૪ તાજ બને	૨૩	૧ પેલી હેમ	૧૦
૨ તાપે કાયર	૧૨	૫ પ્રિય નિજ	૧૭
૩ તિરકરી	૫	૫ પુત્રોપવશ્ચિ	૧૬
૨ ત' વર્ણવે	૧૫	૨ કુલ કુલ	૮
૫ તેજે મણિ	૩	૪ બને તુ	૮૭
૧ લહે અઽમાન	૬	૪ બોરસ્થવે	૮૦
૫ લહારા સુપુત્ર	૧૪	૫ બીની બિની	૬
૪ મયિત અદિ	૧૦	૨ બ્રૂષણ દેડ	૩
૧ દામગણ	૨	૪ મન્દારની	૩૫
૪ દિગાઓ મે	૧૪	૪ મધુકર	૩૨
૩ દુખ માયે	૨૧	૫ મહિપતિ	૨૨
૪ દુલી લહે	૧૧	૧ મહિમા સ દિ	૧૫
૪ દે રે દેમ	૧૭	૨ મીડી સમાન	૧૩
૦ દેવીએ	૧૭	૨ મુનિશ્રી	૧૭
૧ ઘો જુ	૧	૩ મુલાલ ણી	૧૩
૪ ના વાક	૧૨	૪ મેળળ	૨૪

૨ મેદીરક્ત૦	૭	૩ ચરિતાપટ૦	૮
૪ મદને રોકે છ૦	૨૧	૨ સાક્ષાત૦	૨
૪ યદિ હેસ૦	૧૬	૩ માત્રાન્નમે૦	૧૬
૪ ગ્નિ પઠિ૦	૪૧	૨ સિંચતો૦	૪
૪ રથાગ૦	૧૮	૩ મુમન શ્વ૦	૧૦
૩ રવિમાં૦	૭	૧ મુશરિ૦	૫
૩ લાગે મુશીત૦	૨૦	૧ મુરેશ૦	૧૭
૩ લોકોત્તર૦	૧૮	૨ મુલખ૦	૯
૪ વન અર્નેગ૦	૨૬	૪ સૂર્ય હે૦	૧૬
૩ વિગ્દમમય૦	૨૨	૨ રવામ અન્નાખી૦	૧૨
૪ ગમસરયામ	૩૧	૧ દળિ ચે૦	૬
૨ સખે ઉપ૦	૫	૪ દ' હેવાઉં૦	૧૫
૩ સંકેત સાડી૦	૧૨	૫ હને મહા૦	૧૫
૨ સંભાપૂં૦	૧૬	૪ હુત્થ વૃંમય૦	૨૬
૪ સર્વાદિ૦	૨૭		

વિક્રમોર્વશી મનનિકા

પ્રકરણ રજું

અંક ૧૯૦

[કાલિદાસના નાટક ઉપરની મહાવી મનનિકાઓના મહત્ત્વને રથને તરતુમાના ન રેખાપ એક પક્ષ આવુમ પડશે, તે તૂટ સંસ્કૃતભાષી તરતુમામાં આવવી રહી ગયેલ વસ્તુએ વિરૂદ્ધ જણાશે, અને તે ખૂબ જીવે તરતુમાને સાચેમાચે રાખીને અભ્યાસ કરનારાઓને માટે ઉમેરેલું છે]

૧ ઘો ભૂ વ્યાપિ ૦ *

અનવય †— તે એક, તે રથાણુ, ઉપનિષદ કહે (છે) ઘો (અને) ભૂ(ને) વ્યાપી (રહેતાં ય) વમે (છે); તે જો(ને) અન્ય કે ગોચ્ય ના (જોવા) 'મધિર' પદે યથાર્થ ક્રિયોદધાય (છે), તેહને મુમુક્ષુ(ઓ) નિજમા મોગ (અને) ધ્યાન વડે અન્વેષતા (અન્વેષ્યા કહે છે), ને (ને) દૃઢ ભક્તિએ સુક્ષ્મ છે : તે આપ સૌને એમ ખટવો.

તે અનિર્વાચનીય, સર્વશક્તિમાન, મહત્ત્વ મહીમાન; એક અનન્ય, રથાણુ અચિચલ, અચિકારી, અવાધાર, સનાતન; મધિર તમામ જાતિ અને કારિની શક્તિઓ જેની, અને જેનામાંથી જ બીજો કયા ય નેચરે, પીઠ કાઢને ધણુ મળે, તે પ્રભાવમિધુ, દેવાવિદેવ.

આ સર્વવ્યાપી કહેવાય છે, ધણુ જીવે કહે છે કે આખા અભ્યાસને વ્યાપી લેતાં ય એ તો વચે છે, પુરુષસૂત્ર (અગ્રેદ) કહે છે

* તરતુમામાં રહેક કલ્પિત સુખાવી આંક, રહેક ઓકને દેવતાનરી આક આવશે છે; અહીં અનનિકામાં તે જ આક ને ને ઓક કે દલિત નિર્દેશ છે.

† તરતુમાના વચારે અધારા કે કિયજી બારે કિયજી મોકાને ન અનન્ય આવુ પું.

“દશાગુલ” વધે છે, જે ઠેકાણે ‘દશ’ સન્ધનો ‘વણાં’ ‘દેટર્ણા’ એવો અર્થ પણ લાઘ્ય થકાય; અને હરિરની અનન્ય અતિક્રમતાની આવી ઉક્તિઓ આલસ્યો અને ઉપનિષદોમાં પણ અનેક છે.

મુમુક્ષુ મોક્ષ એટલે પરમ પદ માટે મથનારા યોગસાધનાએ (પાંચ પ્રાણના વિધિપૂર્વક સંયમે) તેમ જ્ઞાનમાર્ગે જીને પોતાના ઈનર્શમમાં મોક્ષી રહે છે તે એ જ.

યોગ પદ્ધતિ (જ્ઞાનમાર્ગ) કે સદાયરહેણા કર્મમાર્ગ કરતાં પદ્ય એ હૃદ લક્ષિણે મુદ્ધમ છે : તે પરમેશ્વર સિવા આપ મૌને ક્રિયા (મનુષ્યને પ્રાપ્ય સર્વે પદાર્થોમાં શ્રેષ્ઠ એવો મોક્ષ) ખટવો. જ્ઞાનાં નાટકોમાં મિથ્યાચરણના મ્લોકમાં કવિ ગિવને પ્રાર્થે છે, રમકે વૃત્ત નાટ્યકલાનો દેવ અર્ધનારીશ્વર જ્ઞાનના નટમાજ સિદ્ધ છે, જુવો માવત્રિકામિમિત્ર એક ૧ મ્લોક [૪].

૨ આરિય સુત્રધાર પોતાની નટ્યમૂર્તિમાં બાબુમોતે ન્યાપક, ભાવ, માગિય, પારિપાત્રક, વગેરે જુદી જુદી પદવી પ્રમાણેના નામથી સવિનય ભોવાવે.

૪ વિક્રમેર્વશી (૧) વિક્રમ અને ઉર્વશી: (દ્વિતી સમાસ) (૧) એ નાપક નાપિકાવાગ્યું નાટક વા જ્ઞાન વા કમાનિ જે દેવ તે (મમાસ), (૨) વિક્રમ, વિક્રમચિન્ન, વિક્રમાલિય, વગેરે તે હકલ્પ વિશેષનામ નર્તો; એટલે — પદ્યએ નાપિકા ઉર્વશી મેળવાય છે જેમાં તે નાટક, એમ પદ્ય વિમલ થઈ રહે. પણ ગુજરાતીમાં મધ્યમપદ્યોના અમામની જરૂર ભાગ્યે.

૨૨૮૧ પોત્તું છું (ઉપાસ્થાસ્યે) એ ઈંગ ભોવે-એનની આરતિ (ઈ. ૧૮૪૫) અને મોનિયર વિલિયમ્સનેપાદિત ઈન્ડિયન ઈન્ડિયા ઈપ્સની આરતિ (ઈ. ૧૮૪૬)માંથી ઉમેરી લીધા છે; પદિન સંસ્કૃત (પોત્તે ઈ. મીનીટ) કે જાન મોરેશ [મોવાય નાસાળ્ય અંક ૩૫૨].

મુંનાઈ ૧]ની જાણીતી અને પ્રચલિત આવૃત્તિઓમાં નથી આ ચાર આવૃત્તિઓનો હવે પછી નિર્દેશ અત્રે બોલ, મોં, પેં, કાં, એ દ્રૂંડી સિદ્ધાંતો વડે. શકુંતલા નાટકનો નિર્દેશ શાં સંદર્ભે, માનવિકાન્નિમિત્ર નાટકનો માલો મેંજાએ, કાવિદાસનો, કાલિં સંજાએ, તીકાકાર કાટપથેમનો કારં, રંગનાથનો, રંગ

૨ દામગણેં હાસ આપના મેંદકા અને નરો.

૪ મુનનાથક 'શુભ વસ્તુ વા શુભ પાત્ર'ના માનમાં, એમ પણ તજ્જનો થઈ સહે; અને મૂંજાના પુત્ર સમ્મનો આમ વધારે બાપક અને મામાન્ય અર્થ લેના, તેમાં નાથક ઉપનામ જવા અંદામાં ચિત્રનથ આવે છે, પમા અંકમાં નારદ આવે છે, જોવા પાત્રોનો સમાવેશ પણ થાય.

કાલિદાસનણી ભવમૂર્તિ અને બીજા કવિઓ આ રથજો પોતા પોતાના પૂર્વજોના, પોતાની વિદ્યા આદિના વખાણ મુક્ત કૃતિ રાવે છે : બળે રામક જાહેરખમર ચિતરતા હોય. કાં પોતાના અને કૃતિના નામ ઉપગત કરૂં જ આપનો નથી એ એની રિનમ શિષ્ટાચારી.

૭ અંતરિક્ષ પૂત્રી અને મુરલોક વચ્ચેનું આકાર.

૮ કુરૂંડી ત્રીટાડી, બીજાની નીની ચીમનાગુ ન્હાન આકર્ષક પૈમી ॥ જુવો પેં નુ દિપ્પણુ મંથમ મહામયે ધબ્બા છે; તથાપિ આપજુને ખુંચે ય છે, કેમકે કવિ પોતાની અંજન સમીક્ષન આદરે કે (કાવ્યપ્રદીપ જેવામાં) કવિને પોતેન જાણાવે તો તે મેળવવાનાં બીજાં મંથમ જ માધન કીરૂં વાહમયમૃદ્ધિમાં ઉગરવા પામ્યા છે.

૩ નારાયણેંદુ

૪ રાપ્સરા અખગણોમાં ઉત્તમ ધનેશ કુમેર, અવકાપુરીનો ગ્રામિ. જેવી જુદા જુદા દેવોની જમણમથે મેવા કરવાને અપ્સરાઓની

વા । પ્રમાણે નીમણુ થતી પુ રા ગજ આ જ સમયે સૂની મેરા
 મરીને પ હો વળના હોય કે તે પણ આવા પ્રમિદામાનો જ એ
 નાવો । ગ નધિગજના દરમિયામા તેની આણુ તમેના રાજ્યો
 મેં નિકા સુમામેનારનિઓ અને બીજા મોગ અમનવારે પ્રતિગે પ્રમોગે
 હાજરી આરે મનેન અને હમા ગ ને નમતી અમુ અમુ અમુ
 નાજી પગ ઉપાી નેરાના મેગા મા । એના બાળીના રાજ્ય
 રિવાજો ઉપ થી મરિઓ નગરોએ હ નોકમા પણ એને મળતી પાશ્વ
 મ પી મહાી

નામરન સં કૃત નાટકમા આમુખ, પ્રગ્તાનના કે આપના આવે
 છે, તના પચ રાર ગણાય છે તમથી આ પ્રગતે પ્રયોગાતિશય
 ન હ આ તનની પ્રગ્તાનનામા મેગનાય હતા મોહમા નામના
 નાયક નાયિકા વસ્તુ મુખ્ય ના મિનાણુ વળના આદિના સૂચન
 આણુનાની જ નથી નેરફન મીનારા તથાપિ તેમા એના મૂચનો
 રાજવામા રાને છે, ત એમનુ અતિપાંડિત્ય જ છે અત્ર મિતો
 એવા સૂચો । આજનાનો આશન પણ દના ખરો એમ માનીન કરી
 આપનુ કે નેમવિન ભવ નાડનુ અશ પ છે

હ રા લીન માનમા અપણા રમા નામે લગવાતા તમા
 સાધનમામત્રી અર્થેન ઓડી અને સાદી વડ ચનારી નેના પ્રેક્ષકની
 મ પના અને નગેના મીકેતિક અભિનય ઉપર જ ધજો બાગ આધાર
 ગખનામા આવતા નજી એ હાથમા ચો । જોરેન થનુ મોક
 ચિત્રપા અને બી નદાયમા રાશ અને ચાણુ હોય બી ને ના તનાથી
 મે મ પાજી ગુ એને આ તો ન્યા મ ગજ અને મારથી
 આ પા એમ પ્રેક્ષક અમત્રી ના નામ્યગાજના મીથોમા અભિનયનોના
 પ ડી ત્રીજુવથી સ્વર્ણના હ

૧૦ મોઠની વાચના જગ દેવી છે : ‘સ્થાને આરાધીને પાછા જતા આ પુરવા કને આવીને કહે, લવનીઓ, જે.....’

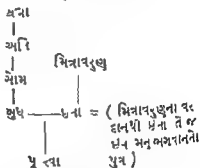
૧૬ શ્રી વિણ્ણપત્ની જ્ઞામી. હિરણ્યપુર અસુરોનાં નગરોમાંનું એક. યમ અને કુબેરની દિશા ઉત્તર, સૂર્ય અને ઈંદ્રની પૂર્વ, આ અને બીજા અસુરનગરોને એ બેની વચ્ચે દિશાન દિશામાં આવેલાં કહ્યા.

અતિતપસ્વી સાર્થ ઘણા યજ્ઞ કરીને કે આને ઉગ્ર તપ વડે માણસ હિંદુનું પદ પણ મેળવે પૃથ્વી પરના ગણ કોઈ પોતાની સામે ઉપાડે કરી પોતાને ઉચ્ચતાની પણ પાડે એવા શત્રુને જામનો જ કામી દેવા મથે, તેમ સુરભોકપાને ઈંદ્ર પણ જામનો રહી આના કોઈ મહત્તા-દીક્ષી દાવી ન જાય તેમ તેમની પ્રગતિઓમાં બનતા વિદ્યન નાખ્યા જ કહ્યે. અતિમહત્તાકાંક્ષી વિશ્વામિત્રના ઉગ્ર તપમાં ભંગ પાડવાને ઈંદ્રે મેનકાને મોકલેલી અને, સૌ જાણિયે છ કે, તેના જાલવલ્લભાન રૂપથી ચકિતમોહિત વિશ્વામિત્ર બોગવિકાસમાં પડી પણ ગયેલા. પુરાણોમાં આવાં બીજાં કથાનકો પણ છે. નારાયણ ઋષિ વિશ્વામિત્ર કરતા પણ અતિપ્રાચીન કાલમાં, ગૃહિણી આદિ કાલમાં, થઈ ગયેલો. ઋગ્વેદમાંનું પુરુષસૂક્ત એનું મનાય છે. આદ્ય નર નામે બીજો ઋષિ પણ હતો. અને નરનારાયણની જોડ આજણા ધમમ્મોમાં મારી પેઠે પ્રસિદ્ધ છે. શુવ અને કૃશ્વરની જોડ જેવી આ નન્નાગણની મનાય છે. અનુન તે નરનો, શ્રીકૃષ્ણ તે નારાયણનો અવતાર પણ મનાય છે. આ નરનારાયણનાં મિદિરે પણ પુગતન કાલથી ચાલ્યા આવે છે, અમુક સંક્રાંતિમાં ઘણા દુગે, હજી પણ કેટલાક છે ખરા.

નાગાયણ ઋષિના તપ અટકાવી દેવાને ઈંદ્રે આસુરજોને મોકલી, ત્યારે આ ઋષિમત્તમે પોતાની જ્ઞામાયી એ અર્ધના ઉપને આજી દે જેવી ઉર્વશીને સર્જ, જેને જોના જ ઈંદ્રની મુશીબનાઓ નીનું ધાલીને ચાલી ગઈ. પછી ઉર્વશીએ પોતાના આ સર્જક કને કર્નવ્ય-

દેવે માધુ, ત્યારે નાગયલ્લે એને ઈંદને જ ભેટ આપી દીધી, અને ઈંદની પણ ખાતરી થઈ ગઈ. કે આ મહર્ષિ તપ કરે છે કોઈ મહારાજાકોણની ખાતર નહીં, તપ એને મન ખીજ કોઈ પણ પ્રાપ્તિ સાધન છે નહીં, તપથી ચરિયાનું ક્ષય એ સ્વીકારતો જ નથી, તપ જ એનું તો નિઐષમ્ છે

૧૭ સોમધોત્ર સોમ નદ પુત્રવાનુ વૈનરક્ષ આ—

મિત્રાવદુલ્લ ધર્મ એવને પુત્રના મૂર્ચ્છાદિત્ર પણ ખરો જુવો આગળ એક ૪ સ્તોત્ર ૧૮ મનુએ પ્રજા મેળવના મિત્રાવદુલ્લને આગળ આને ને આગળના ૥૬૨૫૦ યજમાથી ધના જન્મી તે મનુએ કહ્યું મારી મદરમચરિની થા દયા એ પ્રથમ મિત્રાવદુલ્લે પૂછું ત્યાંથી કુમાર કુચુ તુ જ મનુપુત્ર હન આ હન નામ મિત્રાવ કરતા એના અરધમા પાંડુ કે તેમા એ પુત્ર પગ મુકે તે ની થઈ ના. આ પ્રમાણે હન પાંડુ હન થઈ ગયો, અને સુધને તથા ધનાને અનોન્ય નામ પ્રાપ્તતા નેમને પુત્રના પુત્ર થયો તે પછી ધનાને યાજમાથી મુચ્છિ મળી અને એ પાંડુ હન થયો આ પ્રમાણે કથા છે પુત્રના ઉર્વશી ૥૬૨૫૦ કથા હન કુચેથી ચાતી આરે છે, તે નિર્મ કુચેથી માણેને છેક મ્યામિમાવર સગીના ઉતારા

શ્રીઆત્મે પેની છેતની આવૃત્તિમા ટાકચા છે. એ યમામા કેટલાક
 ઈગ અરપટ છે કેટલાક જુદે જુદે ઠેકાણે જુદા જુદા છે, જે ઈગો
 રપટ અને ઘણાખરામા તેને તે જોવામા આવે છે તે પાણુ આપણને
 કા તો અસંભવિત અને કા તો અનુચિત ત્રાગે જોના છે આ મર્
 કયાજીવને પલાહભૂમા જ રહેના દહને તેમાથી અતિ થોડા ઈગ નીણી
 બા સાથે તેમા જેમે જોના નરા ઈત ગૃથીને કાનિદાગે પોતાની મુનિના
 વસ્તુ લેખે જે રપમા યથા આપણી આગળ મુકી છે, તેમા તેની
 યનાની ઉત્કૃષ્ટતા જ પ્રવક્તા થાય છે, કેમકે તેમા અનુચિત
 કે અપાટ ત્રાગે અથવા કોઈ પણ કાળે આપણને ખૂબે જોવો
 એ પશુ ઈશ આ મહાકવિએ ગહેના હોવો નવી. વળી મુરપતિ,
 સુરલોક, અપ્સરાઓ દેવો અસુરો અને જ્યોત્સ્નાગી દેવોપમ દેવમુહુ
 મનુષ્યો એટલી કલ્પનામા જે કલ્પ અસંભવિતતા આપાઆપ આરી
 જાય, જે આપણે આ પાત્રો અને આ વસ્તુની સાથે ગ્રીકારે જ
 છટકા, તે ઉપર્ગત અસંભવિતતા કે અમલૃતિની રિગણ માના પશુ આ
 અતિસાવધ વનાકારે ઈદગ જાનના હોધી નથી એવું જ નહીં પણ
 આપણી એ સર્વેકૃષ્ટ જાનનાના પ્રતીક જેની આખી કથા આલેખી
 આપી છે (જુવો અક ૨ ઉક્તિ ૧૧૭ ઉપરતુ મનન પોને ફરીકારેવા
 ઈગ કરિએ કષ કષ કથામાથી અપના વા, એ દ્રેક ઉડા અભ્યાસીએ
 એ વાર તો સમગ્ર નેષ લેતુ ઘટે, પણ એ નિક અનેનશુ અભ્યા
 મીને પોતાને માટે રહેના દહિ છુ શ્રીઆત્મે આપેના અતરણોમાથી
 કેટલાકમાની કથા તો આ કાનિદાસૃતિ ન્યાયા પડી તેની અસર તમે
 જ વખાયા છે એટલું જ્યાનમા ગળનાની ચેતણી માત્ર આપુ છુ
 એટલે આ નાટકના અભ્યાસીએ એ પુનરા-ઉર્ગીની પુગણી અદ્ભુત
 કથાના ઈશો યથાવત જલણવાના વૃથાપાંતિની પણ જરૂર રહેતી
 નથી, તો એ કથા મૂલ ઉપા અને સૂચના નિત્ય દેખાના દુદગતી
 બનાવ ઉપરથી ઉપજેવી કૃત્તી દેવકથા (નેચરમિથ Nature-myth)

છે, એના મનસુખ ન જોવાના અનુમાનના પશુ આપણે મારે
અમંગુલ છે

૪ જોડેજોડો

આ પ્રેમીની પત્ની પકિતનો અર્થ કે તા મમર્થ પકિતોએ પક
થાર ખાતી કે. મેરપુજ મોઝાઓના દાગડાથી અને પૈલી કચનાના રેણ
રેણ થઈને ઉઠે, પણ તે તો ગયે તો વેગ જેમ વનારે નેમ વેગો ય નાક તો આખી
વિલાસે જોતો નાગે, એને મેરપુજ પાળી જ નથી જતો અને સામે નથી
પથરાતી દેખાતી જોઈએ એમ લાગે, કપિ તે રણગોડાને તથા મેરપુજ
ગયેની આગળ આગળ ઉડી રહેતા મેમ વડુંવે છે, તે આ પકિતોને
સમજાયું જ નથી ખરી વાત પાઠની બાદ્યએ પણ એ રણગોડા સામે
લગી ઉડી નજા દેખાય, આગગાડીનો ધુમાડો જેમ આગગાડીની ઉપર
દિશામાં ઉડતો પથગતો દેખાયા કરે તેમ પડેનું દિગ્ગમપુત્રની ગિને
મૈત્રીમાં પેખી જઈ મુન્સિન થયા માટે પૂ પાડ સાગના અમુરને ફર
ગરનામાં દોષ ત્યા જ પકડી લેવાને એનાથી થ પધારે જ પૈલી રોડ
કરના રાગને પોતાની પાળની માનુએ નજર કે રાને એક રિપન નવ
શાની મને વારુ ! મેરપુજને જાતે એક દોકોગે આ તા અરતઅરત થઈ
જાય એના સમનપર આકૃષ્ટિતા, પૂરપાટ આરાતા ગયના ધમ્મથી જ
આગળ પથરાયના મેરપુજ પણ રણરેણ થતા નવ છે, અને એ
આમના રણગોડા જ કરિનું કન્યામય નાથમયનું નારા જુવે છે તેવા
અમ વડુંવે છે એ રણગોડા પોતાના દાનડા અને પૈડાના આમાનથી
થોડા ને એમ કરિ કરેલો જ નથી, પકિતો આ અશ માનો
ઉમેરી લાગે બરા મોગાગો જાતે ઉભો કરે છે

(આ)ક મહાનારતમાના રથ મેઘા પૈલા અને ઢિયરી વાડત

૭ આગની પત્ની પથને આ રથને આ, ચીલને છ, નાથને છ (૭)ની ઘી
મૈત્રી આપી છે, મનિકાયા સવર

છે નાયક અને મૂન ન્યમા એના છે તેમને પણ એ મોગ પેડાના ઉપના ભાગ દેખાયા જ કરે, એમને એ ઉના ભાગના દમન જ અન વાલુન છે

(૪) આ પૈન્તિ રથગતિ આગ્યાની સ્વર ડગા કેદી તેા એમ્સખી છે, મોડા બિનડન ઢેડડા વગની ફાગો ઉપગઉપર ભરના હોય એવી એક સખી છે, એ ગતિ વાળા અને હનાન ઉપર જેથી આચકાનુ તેા નામ નદી એમને પણ તે એમ્સખી છે, પાણીની મોગી મના હોડાનુ નામ નદી એના અતિઠાથી વહન જેની એકમખી છે, - તે દમીકત દર્શાવે છે આમર મે કાન વચ્ચેની ડાબી કાબી વગી

(૫) આમરથી જિએ રથધ્વજ મૂમરીની મે માટ મોા બેડેના, તેના અગ્ર ઉપર ડાયા મીયા ધ્વજસ્ત્ર મથામે દે. આગળ પોમો અને છેડે અણી ૨ એવો ત્રિકોણ રથધ્વજ આ ગથેચને સીવભામી કુકાની હવાએ ખુની મરો છે, ખુદનો જ નટે છે, અને ગથેચોત્થ એ સારુ-મનાક પણ એવો તેા એમ્સખી છે કે એ ધ્વજના પથગટમા કનચગી નામે પગી નથી સ નએના ગથના ધ્વજ ચીનીનુના એમને ગમી અતનનતા જેની ધારી વણાના નજનદાર, તેના ઉપર તે તે નાનનુ વાંકન બીને માજ ભરન દોમથી નગી રથારે નજન ૨

૧૪ ઉતરેચાતુ, પૃથ્વીથી સિમગ મના નથી, આગમમાંથી ગિખરે પારે છે જુવો થરે અને ૧૩

૨૩ હુમેલ મેનામુ મ, મનામ, નમ્મતો મૌથી આાગ થ કમો નિમામ, The van of an army *

૨૮ ઝંખિન્તા આ પા મોા અને મો નો ડ પિા અને નાનો પાદ 'ઉછળના' 'ફન્દના' છે, તે મોગ નાગે છે, જુવો ૪

* નમ્મતો અને આપણા ત પાળીયા મ્મલોડ મ્મમા કરે ન - સેનાનો 'પાખે' જ મ એવા એડ અથ એવામા આવ છે

પાઠ આસતા નાન કદક મેં ગતિએ આવે એમ વળે તો જ એ પાઠ એમ, પણ ઉર્વશી ચિત્તનેખાને સખીએને મોખી દેતા વગી રાજ ધીરો ના જ પડે

મોમદત્ત (૧) મોમે આગેનો, (૨) મોમદત્ત નામનો

હરિણહીન ચંદ્રમામા ડાઘા દેખાય છે તે હરિણાકૃતિના મધુપ છે એને ચંદ્ર નેમ ચંદ્રશીએના વીજન લેમે હરિણાકૃતિ જ ક પાવ. રથમા ॥ મધુપો આદિ ચ્ચદ દેખારા માટે તે પેલા મધુ ફરથી મધુ તેના 'મધુ ઉપરતુ' આતુ હીજન રપદ દેખાય પણ રાજ એની નો ઝપથી આવે છે પત્રીની જ પો રથમ ની આકૃતિએ પણ દેખારા માટે છે.

'મુપક કમનિની ઉપરતુ એકન મોડુ મધુ નિશા નક્ષે બીજે પા' 'હા ઉમે'

૬ મતનો વ-એ મતનો વ-એનો ભાગ મતનો ઉપનો ભાગ પણ ઉવાડો, એવા જ વખામુવલુ આપણા પુરાતન ચિત્રો મનિઓ આલિમા નેનામા આવે છે

આ નામકમા ક્ષેપ (પાળથી ધુમાડાયે) મોડો ઓઠા છે, એવા ક્ષેપિકાની શરુઆત અહીંથી થાય છે, કેનીક પ્રનોમા અહીં આ એકના બે શ્લોક નેનામા આવે છે

૩૩ જાણે અપ્સરા જ ન હો મૂર્ખા મ સાનગે તો ખરી એમ માની નેને પાનો ચક્રાનગને આમ મોગે છે "અવધન કરો" સામગે, હવે એક છે ઉક્તિ ૨૦-૨૧

૪ (અ) 'માડ' ચારે પદિતમા લેતુ અધધારાથી પ્રત્યય વાગતા એકનયન કે અનેકનયનનું અનુસ્વાર જાય, એવો નિયમ મધ માટે સારો છે, પણ પદમા અનુસ્વાર કીક વાગે ત્યાં તે બને રહેતુ એવો નિયમ

પણ ગામવો † (આ) [રાત્રે અગ્નિ કળણી જવાને પરિણામે તેનું
જનનન ધૂમ્રગદિત ગાય તેમ.] (ધ) કાદા તૂટી પડતા નદી
કાંઠાવાળા જાય, તે મળ કંઈક નાચે ફેરે, કંઈક તણાવ જાય, એમ ઠાપી
નાખીને પાણી પાઠા નીતગ મોહી રહે તેમ

(ધ) રૂપસી સુંગી

૩૬ દિવ્યપ્રભાવે જનાન પ્રત્યક્ષ જન્યો ના હોય તથાપિ જાણુવો
હોય તો જાણી શકે એવા પ્રભાન, દેવોની દિવ્ય શક્તિઓમાની એક

૩૮ - ૩ આના મહાનુભાવના ઉપદ્રાવ તમે આવનાનો એના પ્રત્યક્ષ
સ્પર્શનો આલો મને છે પુનઃની કાર્તિ મુરનોડમા એવી પ્રસંગેની કે
તેના પ્રિય ઉં જાણુ તો છે, પણ એને નજરે નેચો આગે જ, જેમ
ગાત્રએ પણ ઉંને

૩૯ નાપમ્નાયિકા પ્રથમ દષ્ટિપાને જ અન્યોન ધરાય, એરી
તાનમૈનિયા પ્રેમોત્પત્તિ જ વળુંદરી દરિઓને અતિ પ્રિય છે

૮ આનો મર્જક૦ શકે દ્વાય હોઈ રાત્રે હિમકરો ગીતળ
નિશોવાગી જ્યોતરના (કૌમુદી)નો નિધિ (ધ) કેપે નામરૂપાદિ
માયાએ (ધ) ઉપાકર (૧) રૂપની ખાણુ, (૨) પદ્માકર એમને
ઉત્કૃષ્ટ પદ્ય તેમ ઉત્કૃષ્ટ રૂપગીતી

૪૦ કેવીક દશામાં - કયાં કહ અને કહિ શકે આ ઉક્તિમા
એકએ, તે મે સમ્મ જુદી જુદી પ્રતોમા છૂટા પડી ગયા છે જુવો
રાગની ઉક્તિઓ, પ્રથમ એ જનાન દે છે કહનો, અને પછી કહિનો,
એમને મેમાથી એક જ રાખવાનું કરાવિયે, તો જ રાખવું પડે કહ

† નેશણી નિયમામાં મજામનિ ગામ્યા જ કરશે, સાચાસિદ્ધિ નવા લા
શિખરશિખરને એ ગ્રીષ્મવટોડ પૂરત અને નિશક રાગ રસન્યાપી સામાન્યોમા
શબ્દે ગમે અદી જઈ લાગી કરાવ્યા નહીં કરે ત્યાં લાગી અને આ અર્થમા પૂરે દૂત
મુગમય મહારા જેવા વિકલ્પવાદે જ સારશે, ન અન્યથા

૧. રૂઢપ્રણયી જ્ઞાના કાળથી જન્મેના સ્નેહકર્મધનાળી પિં વાને
હે રૂને રથને આર્દ્ર પ્રવાહી લસનસના પોતાને પ્રથમ દષ્ટિપાતે જ
આગ્રઆગ્રો સ્નેહનગ કગી વીધો, એ હમીકન નાજ આમ આડકતરી ગીતે
હી લે છે, તે, આપણે સમજવાનું છે કે, એનો કુનીન રિણ છે
આપણે જડ ન સમજીએ તો ઉં પોતે તેને ઝુટ કરે છે

૨. આ પ્રોકામા રથને રથને આવતા ઉપમાનોમા ખામ
ઔચિત્ય એ છે કે નાયક ના નાયિકાની સગખામગી ઉત્તમોત્તમ પદાર્થો
નેડે જ કરનો કરનો નિર્ધેનની પોકાતગ્નાની છાપ બરામર પાડે છે
અતિગોકિતઓ પણ એકસખી અને નિગપનાદ માનામદ આ પા કરે તો
મત્રગ ડાપ સ્વભાવોમિતની પડે છે નાયકનાયિકાની અમાધારણતા
આપણા મન પર આરનામા કુસન કરિ ફારી જાય છે, એને આ રિગત
નમય અથવા જુલુ કોઈ પણ એક અનંકારના ખાસ ઔચિત્યનું નર્દો
નેતુ આખી માસામાધી નિષપન્ન થતુ, બીજી શબ્દોમા, શીવીતુ
ગણાતુ વગેરે એક ઉક્તિ કે એક પ્રોખના નધુપમા અર્થ અને નય
તથા રવની સાથે શબ્દ અથવા એકબીજામા હમીમગીગળી અનોખ
ખીનની રહે તે "પ્રમા" ખગે માન શબ્દશાસ્ત્ર શબ્દમાધુર્ય કે
નગદાય રહે "પ્રમા" કહે છે, તેઓ તો પ્રસાદ ગુણ-અર્થમૌન ને
કા નના ખાલ દેહ પુરનો જ આળખે છે પરંતુ એ નુપપનો શબ્દરૂપ
અને અર્થનમ દેહ અને આત્માનો પ્રસાદ કેવન પ્રસાદમિદુ છે, ત્યારે
આમ નાના નિઆરમાનુ અસાધારણ ઔચિત્ય સૌરીપ્રસાદ ગણાવાને
પાત છે

'ઉત્સુક' નામે પોકા ને ઠેકણે પ૦ માંમા 'મોડી રહી
પુનગિ' છે એ પા' ચદ્રમાના નિરોધુ તર્કે જ લેવો પડ અને
'પ્રદણુ છૂંચો'ની પુનક્રિત જેવો છે વગી 'ઉત્સુક નયને' પોકાની
માથે તેમ સખીઓની સાથે ય લઈ સમય

સખીઓ ઉર્સીને તો ઉં રાગને ધારીધારીને બેઠી રહી છે. માત્ર તો પ્રથમ દૃષ્ટિપાતથી ઉંને જ બોધ રહે છે. તટસ્થ અને સૌનો બેઠ જ, આ સૌ તાલ જ બેનારી એક ચિત્તલેખા છે; ઉંની એટલી એને કંઈક રમજ પણ પડે છે. એટલે —

૪૫ પૈં કાંએ એની ઉક્તિ આવી છે (હજા પેળ) તેને બદલે તરણમાં (હજા કિં પેળવિ એ) બેાંનો પાદ લીધો છે.

૪૬ વિશાખા વૈરાખ માસના આ જાણીતા નક્ષત્રમાં એ ત્રીણા નારા નરી આંખે દેખાય છે. ચંદ્ર સત્તાવીસે નક્ષત્રનો નાથ એટલે પું ઉંને પશ્ચિમે એવો ધ્વનિ પણ અહીં લેવાય, જાકે બોલનારી પોને એ અભિપ્રાયથી આ ઉપમાન વાપરતી નથી.

૪૭ મનમેષ ઉગવાનો, તેના નવા અંકુર જેવા મેઘોય જુવે. માસવિં ૪, ૧.

૪૮ અંગદ (૧) ખેાથી, જાગૃત્તવ, (૨) અખતર

૪૯ ફેના દિગ્બયગુના કિંસાકાટ સગ કન્યા પડે એમ ગાંનિ આખી મેના મોકલેથી.

આશુભા જવો મૃદું ૧૭, માસવિં *

૧૦ પુંની કે નાગયમુ ક્ષણિ માથે મરખામણી મૂલવના ચિત્ત-રંગને કવિ દગ્ધાગિઆની આટ્રિજિહ્વામાં પૂરેપૂરે કાંમલ નિરે છે.

૧૧ મદિમા એ દિવ

મદિ = તે જ - કારણ છે, આપણે આવી અને ગીતમાં સદી (કોનો તો મદી: વાર, જગ એમા તો મદી વગેરેમાં) ઉક્તિમાં બાર ઉમેરવાને વાપરિયે છિયે, તેનું મૂલ આ સંસ્કૃત મ દિ જ છે.

[* અહીં અનુવાકે અખતર જેનો સંખ્યો છે.]

દાક્ષિણ્યમાં રજા પણ ન ચુકનો, રાણીની ઉદારતા અને ધર્મિયતાનો વાત કેવળ સ્વાર્થીયણે પૂરુંપૂરું કાઢ લેવામાં જરાય જોડું ન બેસે, આ ગાન પગથમે અને ધર્મિય પ્રજાપાત્રને દેવોનો પણ માનીતો છે, અને મોમ, જુધ, મિત્રાપદુણ એ એના પૂર્વજોથી જાતી પેઢીઓ ગણેલી નથી એટલે દેવોના અમોહ જેવો જ છે. અને નોપણુ 'હ બ્રમિપિન્નું પિક્ક જીવંતી તો સારીશના', એ બેનેની વાતવર ધિનિ વચ્ચેનો મદતોટો બેડ પણ એના ખ્યાલમાં છે જ. આ પ્રગટની મમમ ગ્રાપના જુદા જુદા ઝીગામા કાઠ પોતાને તેમ એના મમપતા ધોનાપ્રેક્ષકોને વેગ પગ મિશ્રાય કે અનુમતુ સાદચર્ય લાગતુ જ નહીં, એટલી ઔનિદાસિક દૃષ્ટિ દર ગણીને જ આપણે આ નાટક વાચતુ ઘટે આપણા કન્યા અત્થેન મિત્ર એરી આ દિવાને તેની પોતાની નજરે નેવા જેટલી કંપનાગતિ જે ધોના-વાચકમાં નહીં દમે, તે આ નાટકની ખૂબીઓ કે એના કંતોની પ્રતિભા સમજી જ નહીં નકે, સંસ્કૃતનો આગે પીડિત લગ તથાપિ માત્ર સમ્બાર્થ પામજે, અમર સાદિત્યના અવગણ જેમ પ્રાચીન તેમ વાચકને આરી ઔનિદાસિક દૃષ્ટિએ અમૃતનીરકારી કદાપના અને સદાનુભૂતિ માગી જ એ છે

(આ) લેખણદશિ [લાલમુદ્ર, મીનાનો સાગર]

૧૮ મધ્યમ ત્રિભુધામ : ત્રિભુ ત્રિવિક્રમ છે, ત્રણ ડગલે આપું પ્રહીત વ્યાપી લેનારો. એ ત્રણમાથી પહેલે ડગલે તે આખી પૃથ્વી વ્યાપી લે છે, બીજે, ત્રણે, મધ્યમ ડગલે એમ અને સુલોક વ્યાપી લે છે

ઉં = રાજકી, પું = મૃણાલ ઉંનું પરમપ્રિય આવ, રાજકીનીનું મૃણાલનો ગર્ભ તેમ, રાજનું તેના ઉપરના પ્રેમરમે સ્સાર્દ હૃદય. ઉં આગલ ગાતના એ સ્સાર્દ મૃણાલગર્ભ જેવા હૃદયને ખેંચીને તેને

ખાતી ખાતી તેનો ઉત્તોન જાડી રૂઝાએ મહત્તી મહત્તી દીડી જય
 કે જનને, અને અલગ પાતી જાએ માનવસંગેવ પ સુનોખા, તે
 એનું પ-મપ્રિય નિવાનગ્યાન.

પનાલે પ્રાપ્તી, અજાનનાને પ્રણુ. પાતુ, અપાતુ, વગેરે
 સમઢ આપના જૂના સહિયમા આ અર્થે રજવા વપનાવતા છે
 પોતાના ન્ના ઉના પ્રાણુ એવું ઉના અર્થા, પ્રેમથી અર્થ
 અર્થ રૂા રૂા રૂનાર નો ખના, પાણુ રૂના રૂના રૂના.

છેદી નાનદી ને ન્યાવને નાને ઉદે છે, નાનન ન્યા દરગી-
 નિમિત્તે મને નાણુ નાનીને વીધ્ય છે.

આ નાના નીકોના નાન પારેલા કેવા ય જેવામા આના નથી
 આપણે પાવા નાથ નો અર્થ રૂના તા મિત્ર, રૂના રૂના રૂના
 પાનાની ન્યાવણુગ, રૂના ના નો વિગેરેના, રૂના રૂના રૂના
 પ્રસદ એવા પાડી શમિયે.

આ નામને રૂપક રૂના ત્રોપક રૂના, મારો ફેર પડેનો નથી
 રૂમા પ્રધાન અને બૃચ પોમચ પાત્રોના મિત્રજુવાણુ, એ એ સમજેજ
 ત્રાટકે અપરિત પાનાસમા નામકે માટેનો સ્વસામાન્ય રૂમા નામ
 નહીં, રૂપક છે) થી નામ પડે છે અને આ દિસાપે રૂકોત્રામા ય
 રૂના રૂના રૂના — કેવાએ એને રૂમાપ્રવાન પાણુ મને, કેવાએ ન થે
 નસે, પાત્રોમા નેનમા, સુનુમતી, માનવિ, [માનીવ] અને દાસરૂની
 આવે છે, વગી વનવીઓની અઢીકિક વાતી રૂમાપ છે, અને રૂમા
 પોતાના અમિશનજુમા રૂિય વાણુ રૂમા રૂમા છે, — એને નેમા ય રૂમાનો
 થોગે પામ નો છે એમ રૂમાનર પ્રાપ્ત થાય છે સામિત ન્યાવણુ
 આપણને વાના સમજ પૂ પૂના ધ્યનમા લેવા પ્રે છે, તે ઉના
 નેમનો રૂમા ઉપરો નથી.

પ્રકરણ ૩૭

અંક ૨૭૦

પ્રકરણ

૧ પાઠ પેઠા આદિ કે જે ભાષા બાધી વીધા તેમ તે પેટાળ દ્વારા પાંચ દેખાય અથવા પત્રી જાવતી હતી વધાર ખાતા પેટ પોતે કાલકાલ થાય...

કાર્યામન નિદ્ધાકની પ્રાકૃતમા નામ છે કમ્પાસ આપણા ગુજરાતી 'કળિયા' મળેનો પિના છે આ કમ્પાસ જેને તે પોતે છે નિદ્ધાક કાર્યનો પુન, અને ન્યાયખાતાની પગિયાણામા કાર્ય = મુદ્દમો (કેસ case)

વિમાન (૧) વ્યોમવાન, (૨) પણ મોટું હોવાને વસવા લાયક મીઠિર, (૩) કોઈ પણ અતિ ઝડપુ મોટું મકાન, મહેલ. વિમાનોત્કર્ણ (ખીને પા - વિમાનપરિચ્છેદ) આ મહેલનું વિશેષનામ

૨ ચેટ્ટી દામી, હોડી. આમાની ટાલ કેટલેને રાલી પોતાના આખા પગિવાળી ઉપરી બનાવતી, અને લગભગ મળી જે રી મણાતી

૩ સ્વાધ્યાય રાહુદા અભ્યાસપા' પ્રયોગાદિ ક્રમ, ગજમહેલો સુઅનરિચન હતા તે પ્રાચીન કાલમા દામદારીઓ કને મેવા લેનાતી, ઉપરીત દરેકને તેની તેની ચોઅના પ્રમાણે ગિફ્તલુતારીમ પણ અપાતા. રાજગણી પોતાના મુખ્ય કામકાજ કરી લેતા નહાય જમે તે પહેલા એટલે મધ્યાહની આમવામ, તેમ આ ગાળાઓમા અભ્યાસપ્રયોગાદિ પણ એ જ નામમા નિય નિયમિત રીતે અને ક્રમે ચાલી રહેતા પુલો માનવ અંક ૧ અને ૨

દિમિત્રિયસ, કુશાન રાજાઓ, મિનેલકા, તૈમુર આદિ વિજેતાઓએ હિંદના કારીગરો કલાકારો આદિને ધણી મોટી નિષ્ણતા માન પધ્ધતિ પોતાની નગરીઓમાં વસાવી તે તે કલાકારીગરી મધ્ય અને પશ્ચિમ એશિયામાં ફેલાવેથી કલાકારીગરીસંસ્કૃતિ આફ્રિકા આવા મિશ્રણમાં આ ચડાઈઓ વગેરેએ મહામોટો ભાગ ભજવેલો. વિશિષ્ટ પ્રદેશમાં કાગો કંદર, વિશ્વથી પ્રદેશમાં લીલાકાંતર, એમ આ પ્રથમ દર્શાવે માત્ર યોદીવૃદ્ધાણ અને વિનાશક દેખાતા બનામોની યોગે માત્ર એવાની આદ્ય શાસ્ત્રીય શોધક કળાની વડે

૬ અલ્પદિન 'અણધારી' એ ગીકાદર કાલવેમનો પાઠ પણ સાંગ છે

૧૩ વેતાવિક સંગીત સાથે ચોધડિયે ચોધડિયે નાનને પ્રગણિતરોક નિખળાનાં એક વા એ દેખી, દરનાજ ઉપગની માદમેડીના બીજના નકળામાં એમની શે'ક નાનને સખામૃદ્ધ મેનમૃદ્ધ કે ન્યાયમૃદ્ધમાથી મહાર નીકળી જતા દરથી જેના જ તેઓ પોતાનું ચાલવાનું શરુ કરે

૧ નમતિમિર ઓ પાપાચરણ અત્યાચારો અન્યાયાદિ પણ આમાં આવી જાય, સૂરતેજ મુખ્યત્વે અધિકાર અચાન અને નજનમ પાપ પ્રવૃત્તિઓ ધમકે, રાજનેજ મુખ્યત્વે વધારે સૂક્ષ્મ પાપપ્રવૃત્તિઓ ધમકે, સૂરતેજ લોકપાનક ધનવાન્યાદિ ઉપજાવીને, રાજનેજ લોકપાનક એ ઉપજાવનાની પ્રવૃત્તિઓમાં અને ઉપજેલ ૬ પની નેચણમાં મનુષ્યો અને ન્યાય વર્તન પળારીને

(૪) પલ ધોએ મધ્યાહની આસપાસ થોડી વાર સૂર મગન રોએ સીબી જતો વાગે છે, તે સમયના એના પ્રખર તેજથી અંતઃ જતી આજીવી આજુને એમ લાગે છે, તે ઉપથી ઉત્પ્રેશ કે એ થોડા વિચારો ને છે.

(૫) મધ્યાહને ખરી રીતે તે પછી થોડી વારે આજીવ, મન, કાર્મિક, આદિના અર્થશાસ્ત્ર, ધર્મશાસ્ત્ર (મતિ), નીનિશાઓમાં

રામની દિનચર્યા ઝીણવટથી નક્કી કરી આપેલી છે, અને નાટ્યમાના રામ તો આદર્શ રાજાઓ, એટલે તેઓ એ વ્યવસ્થા પાળે જ એમ માની બંધને નાટકકાર પોતાનું વસ્તુ યોજે. દિવસના બાર કલાક, તેના દોઢ દોઢ કલાક (ગાંધી)ના આદર સરખા ઈશ ગણી, ઈશ ૧૨૦ અમિરોત્રનો ઈશ, રજને શ્રાવણ તર્પણનો, પછીના ત્રણ બેઠે બેઠે કરાના રાજકાપોના એટલે ન્યાયવ્યવહાર સભામંડળાદિના, અને ૧૬૦ પિસામાનો ઈન પુરમાં મનાનખાનપાનામિ રાજ ગણે, એમ આ વ્યવસ્થા ફરમાવે છે. સેનાનિરીક્ષા, ગદનિરીક્ષા, ત્રાણામ, આદિ કર્તવ્યો પાઠના પ્રહરતા એ ઈશ માટે નીમેના છે. મૂર્ચોદય પહેનાના અને સૂર્યોત્ત પછીના મમય માટે પણ ચોગ્ય કર્તવ્યો જાણીને આ આખી વ્યવસ્થા રામને રાજ પંદરબોળ કરામ્નુ એવસરમુ નિમમિત ઉદ્યોગી પ્રગટિતપગપણુ છત્રન ફરમાવે છે.

આર્યસંસ્કૃતિના આપણા ભાવનાશીલ પ્રશ્નિકો ઈંધોમા આવુ આવુ વાચના જ, મસ રાજાઓ પોતાનો મજબૂત આ પ્રમાણે પાળતા જ એમ માની બે કે અને મસ આ ભારતવર્ષની જાહોજવામીના પ્રાચીન ઠાનમા નાનઓ પણ આરા આરા હતા એમ કુલાય છે રાજાઓ કોમ પણ યુગમા કે પ્રદેશમા ખરેખર કેવુ છત્ર ગણતા, તેની માહિતી માટે આ “ પોથીમાના રીંગણા ” નગભગ નકામા છે એને માટે તો વાસ્તવિક નોંધા નેહએ, જે બહુ જૂન જ મળી આવે છે અને આ આદર્શ સિતનાથી અત્યંત મિત્ર ઠાપ પાડે છે.

પુરૂષના રાજા ઉર્વશી અખરા અને તેમનુ આખ્યાન તો કેવળ ક્ષિપ્ત વસ્તુ, એમાના મુખ્ય તંત્ર કનિના પોતાના કપેવા નહો, જૂની પરંપરામાથી એણે “ કનિલાસ ” માનીને અથવા ક્ષિપ્ત ગણીને ઉપાડેલા, પદ્મ તેથી તે ક્ષિપ્ત મગી જ ના શક, એટલે ભાવના (આદર્શકપના) અને વાસ્તવિક હકીકત વચ્ચેના બેની અહીં વિશેષ ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી

(ક) પદ્ધતિને ગુજરાતીમાં અનિર્ણયિત લાગે માટે જ તેને કેમકે મધ્યાહ્ને લખ્યું છે આ પ્રોકની એક વિચિત્રતા માટે જુલો આ ઈકના ડેલના પ્રોક ઉપરનું ગ્રિપલ

ગાળીના જાળુરામાં પુરનાના ઉરંશી ઉપરના પ્રેમની દહીકત રી રીતે આરી તે રપ્પ કરનાને આ પ્રવેશ વખાનો છે એમાં નિરપેનો નિરપેગીસીરાદનો બનાવ એક રના બનાવ પત્રી થોડે દિરસે બનેનો ગણી ગણાય અને પત્રી તુર્ત તે જ નિરસે એક રના બનાવ બને છે, એવી કરિની યોજના છે વચ્ચે ઘણો વખત વીતી ગયો હોય તથાપિ બે કે રધારે બનાવો એક જ નિરસે બનતા નિરપી રમના રોય, તે નાન્યસાન્ય તે બનાવોને એક જ વિમે એક જ ઈમા નિરપવાની કવિને છટ આપે છે કાંતે ચોતે આરી રૂ લે છે તેનો ઉલ્લ દાખનો માલિંત નાટકનો ઈ ૧ છે જુલો એ ઈક ઉપરની માલિંત

કેટલાક નમત લગી આનેની કામતિ નિરદ થયા આદિતુ નિરપણ નાટકમાં એવો એક જ પ્રસંગ નિરપીને પ્રનાની પ્રનાની રીતે તે સંસ્કૃત ગ્રીક ઈંગ્લેશ આપિ તમામ નાટકમાં જોવામાં આવે છે માંની કૃતિઓમાં જ આના ઉલ્લ દર્શન માટે જુલો ૨૧૦ ઈક ૬

નિરૂપક વણા સંસ્કૃત નાટકોમાંનો વિદ્યુક વા રા જોવા વેશનો, ખાનપાનગાળી, રના દહામરકરી કરનારો, કેલતુ માન ન રાખનારો, મૂર્ખ તોય હુચ્ચો ખટપતી જા છેનારો પકડાઈ જાય એવો, રાજના પ્રણયોમાં તેનો મીઠો વગેરે સંકેતિક (કન્વેન્શનલ conventional) લક્ષણોનાનો હોય છે એક માત્ર માલિંત નાટકમાં માં આ પાત્રને કેવળ સંકેતિક ખીમાં (દાખ type) જેવું ન રાખતા તેમાં નિરપ લક્ષણો ઉમેગીને સજીવન ન્યમિત સર્જે છે

૧૫ આ પાત્ર કામાતુ છે એમ પ્રેમને જાણના સીકિતિ ચિહ્નો
માટે જુવો માં દર્શન

૧૭ ન્યાસ મોપયુ (ટ્રસ્ટ trust) (૧) અમૂર્ત (એબ્સ્ટ્રેક્ટ
abstract) અને (૨) મૂર્ત (કોન્ક્રીટ concrete) ક્રિયાના
અનુચિત મને અર્થમાં, સોપણી તે અને મોપેની ચીજ તે મને ન્યાસ,
ધર્મિપણે પૂરેપૂરી સારવાનીએ સોપણુ આ કરવાની અને નસતુને ધણી
માટે તાકે જેની ને તેની પાડી મોપી દેવાની

૧૩ અરે આગમવાય

૧૪ વિચિત્રિ નાનીને ખરાય, ગણી જરાય, ચરાય, ચૂમાય,
અને પીનાય એના એમ ખાનપાન પાત્ર જતના

૨૬—૨૮ ત્હમે એના તો ખૂનખૂન ડા કે કોઈ પણ યુગની
ત્હમાન પર મોડી પડે જ જુવો માલુમ ગાં

૧૧ ફ્રાન્સ નિઝલિન દિશિયુની પ્રતોના પા મેગેમા ઝમેક પ્રતમા
રહેને ઢેમલે — નાન પદપાન ગાડીને વિચારની ઘે એમ છે.

૩ (અ) બીજાએના કિને હાર સોબાવે, આનો ક હારને ગોબાવે,
એરે

૩૪ ૨૨ (૧) પાણી, આનપણે (પ્રણય) ગાનપણે ચાલક નહાતુ
અમથુ પ્રિયગી નાની પૂછડી અને પ્રમથુમા જુ ગાંચી તાણેની
મમગીએ ચાલે તીલ્લા જેની કનગીવાગ પંખી ચાલ નીગી કડીને
પાની પીસા પાડીમા મોજવા જામ ત્યા આ કનગી આડી આગ્યા
કની દોડ, એને તે ગાંચી ચાલે મળા નકે નેનુ જ પાગી પી નકે,
તોમથા છે કે આ પળી આગને બને જુલમી આગુ જતી, તેને તેના
જામને કારણે વધુએ મન્તા મન્તા ગાગેની એને ને નની ગાંચ આસ
દેહનુ પંખી જુવો પંખાં વાંચુ પ્રિયમુ

આ ઉક્તિનુ બીજુ વાચ્ય બોલ અને કાલભાષી ઉમેગી લીધુ છે
જોકે આનંદ્ય તો ના ગણાય

૩૬-૩૭ દક્ષિણ (૧) દક્ષિણ દિશા-જાણે મનપાચનથી
આનંદો (૨) દાનિષ્ઠ્ય ગુણવાળા નાયક જેવો, મુવતીઓ અને
મામાતાર્ પ્રતિ ચિનરી અને મહિર સદાનુભૂતિવાળો

જા માધી લતા પ્રૌઢા નારિય માવળી નવેળા સિંચણુ અને
રેનેહના રથન પ્રાચિન અર્થ માટે જવો પડેનુ ગિપ્પણુ કાલમા કનાક
પ્રાચ આપણને અનુચિતર એવુ આવે છે ખરૂ જોકે બહુ જ થો
મધ્યમાનીન સાધિયા રસગૃત્તિનો વિનિવાન જોવામા આવે છે તેનો
આરંભ કાલના સમયના સમૃદ્ધિની સાથે જ વળગેન અનિરિનામીપણાથી
થવા માટેનો કાલ પહેના રચાયત કામદાસજી જોતા આની ખાતરી
થઈ જવ કુટુંબીમત કાલ રાગીનુ અન મધ્યમાનીન છે

પ્રવેશથી માડીને ઉક્તિ ૩૮ નીનો ભાગ મુખ્ય પડતો (ખાન
Curtain) ની ખ્હાર ભજવાય અહીં તે ઉપડના મેચાર કુડા કપારા
અને ન્હાનામોઢા ચિનપગેની ગોઠવણ વડે આઠા આભાસ જેવુ કે
માત્ર સૂચન પૂરતુ ઉત્તરવેનુ પ્રમંચનનુ દશ્ય થયુ થાય તેમા રાં
અને વિં વાચન થાય અને આવી જ પરિક્રમતા જગ ઓરને ભાગે
કુને પાથરેલી બીજાન દોષ તે " નતામી " મા જોસે આ દશ્ય ઓરના
ઔત નગી

૫ અહીં મામાર્ષિ ચમકાને બંને તો ઉતરી વધી પડે છે

૬ મહારા મામાર્ષિ હૃદયને પ્રમંચનના મે મિત્રો પેરુ કદામે છે
એક મનપાચન બીજો સ્તુરાજ મન મોકમા સ્તુરાજ વસંતનો
નિર્દેશ નથી પણ કાલની વિચારસરણીને અનુસર હોવાથી લખતા
આની ગરો તે ગેવા દીધો છે

(ઇ. ઈ.) ત્યહિં વનમહારો, ત્યહિં પત્રો વિનાના
મલયજ લલરીએ, કુંપજે તાજિ રૂદામે -

એટલું જ મૂલમાં તો છે. સહુકારે ઉત્તમ જાતના આંખા. મદનના
પાંચ ખાણમાંથી એક આખાનો પાંચવ - મોડનો ગણાય છે.

૪૨ સુખદને ઠેકાણે બીજે પાંચ આપનો સહાય.

૭ (અ) કુરબક, કુરબકપુષ્પ; લાલ પુલવાજો તે કુરબક, પીળા
પુલવાજો તે કરુટક. (આ) ખાણાજોક પાંચ પલ્લુ છે. (૩) પીતપુટ
જેના રજપુટ કપિશ છે. (ઈ) મુખ્યા વર્ચનથી ઝડપથી મોટી થતી
મુલતી ખતતી આવે છે, અત્યારે બેને અવરથાઓનું સુખગ મિશ્રણ
નેવામાં આવે છે.

૪૬ વસંતઋતુની એકથી વધારે મોટી અને પુરુષ કુલોવાળી
લતાઓને અતિમુક્ત, માધવી, વાસન્તી કહેતા, અતિમુક્ત, તે મૂળ
મોમરવેલ, અને માધવી તે મૂળ મુખ્યાવતી હશે, પરંતુ કથું ચોક્કસ ન
કહેવાય કવિઓએ આની બાબતોમાં શાસ્ત્રીય પરિબાધાની એકી જ
મર્માઓ જાળવી છે; લતા સમ્મ નિતારી શુભ કે નહાના માડના
અર્થમાં પણ વપરાયેલો દેખાશે.

૮ (આ) આ પ્રમદવનમાની. અને દિં રીક્ષમા ઉમેરે છે, એટલે
સુખમ પણ

૫૦ વૈદ્યને ઠેકાણે વજ્ર પાંચ પલ્લુ છે, બેને દુર્બોધ, દિં-અહવાની
દેવકથા (મિથ Myth)માં દેવોના વૈદ્ય કે દિંના વજ્રે કથો ભાગ
ભજવેલો જણાતો નથી. પુરુષાઉર્વશીની દેવકથામાં બેને છૂટા પાટી
ઉર્વશીને પાટી સ્વર્ગવાસિની કરનાનું કામ દિં વજ્રને - એ કથાના
એકમે રૂપમાં - સોપે છે અને તે વજ્ર પાંચ ઉત્તરે પણ છે પરંતુ
અહીં તો પુરુષને પોતાને ઉર્વશી મેળવવામાં મદદ કરેલો અને ન
કાવેલો વજ્ર દોષ તો જ વાક્યાર્થમાં બેમે એમ છે. પોતે આ કાવ્ય

સંપૂર્ણ વિનય ગણુવા ચાહતો હોય તો તે થ જાને ! મનો-થ - હોમ-
મૂનમા છે બહુવચન ફરી ફરીને થયા જ કરે છે તે ધજગ તે પ્રેમનાઓ

૮૭ અપ્સરા લોકોત્તર પાન ઉં અપ્સરાઓમા ક્રેધ મર્થ
પ્રેમીની નાગણી પીડા ધગસ કગતા એની અનેકગુણ વગી મુદ્ધમતર
રીતિતિને ઝનતી ન જાને દોહર મારી અભિસારિકા બનીને એ અહી
નગી દોડી તો આવી, પણ અહીં પહોચતા તો એ સુદમતમ લાગણી
એ લોકોત્તર સંવેદનાનાળા પાત્રમા એટલી વધી પડે છે કે તેના શુરસાને
લીધ જ સમાગમપ્રિય - જે વીળીને એ દોડી આવેલી તે - આ કાણે તો
જોનાથી ન સરવાય એની બની નાથ છે આમ ઇષ્ટ ફન મારેની પ્રતિ
પોત જ તે ફને તે કણે અનન્ય બનારી દે છે, - અને કથાર્તુ દ્વિમાથ
છે આ પ્રગાણે ઇષ્ટદનાથ આદરેલી પ્રતિ પોતે પુત્ર તો નીવડે
રિપરીત ફન દેનારી એના પ્રસંગ કાસિંની કના અનંક વાર લાગી
મુકે છે અહીં સમાગમમા વિવેક સાથે બીજુ ફન ઉંની પ્રેમપત્રિકા
અન તે પરાણીના દાષમા આનતા વેણીને રાગના ઉર્વશી ઉપરના
અને ઉંના રાગ ઉપરના પ્રેમની ખાતરી ચર્ચ નાથ છે તેથી જ એ
ધર્મિં પત્ની પોતાનો વિરોધ દામી દેવાનુ મહામોહ તપ - અસાધારણ
આત્મભોગ, જે કરો તે - રીકારી લે છે અને આમ પરિણામ
પરિપરવ્યે જે પ્રતિપત્તિ તત્તમ ફન પ્રતિષ્ઠા, તેણે છે, પરિણામ
મોહ મોહ પુરેપૂરે અનુકૂળ નીવડે છે કાસિં મહાકરિ છે એના
પ્રસાદગુણથી એના પાનાલેખનમા ડંગરખાતેજ આંત્રી મુકે
રાસતરિખાની સાથે મનોહર ભાવનામયનાના સુમેળથી, તેમ એની આવી
માનસરૂપિની સુખ વેષક દર્શિને લીધે પણ

૧૨ રેનામ, અવગણી

(અ - આ) લક્ષ્યાર જેણ (ઉત્તમ) રેનેલી પ્રતિ પદ જો
(લાગણીથી) બલો કો, જેમા લક્ષ્યારો દોરે રેનો, કેમ જે કે પુ
લક્ષ્યને અગાણી.

(૭) છેલ્લા ત્રણ ગ્રંથને કેટલાં જીએ પાઠ - શર સમ સાથે કા ?

પારિજાત હારશુંમાર. આ સુંદરનાટક કુલ અને કુલનાક મૂળ અર્થનું, શ્રીકૃષ્ણ સમ્બન્ધામા માટે પૃથ્વી પર આપ્યું, એ દેવકથા જાણીતી છે. પણ - પણ - પુરવાનો સમય શ્રીકૃષ્ણના કરનાં ઘણાં ય પ્રાચીન નહીં ? - એવા એવા તારીખ સ્થલ આદિને સગતા સ્થૂપ સવાલ દેવકથાએને તપાસનામાં ઉઠાવાય નહીં ને ! જોકે અહીં તો પારિજાતને નૈદનવનનું જ કુલ ગણ્યું છે, પુરના સુરસોક નૈદનવનથી પરિચિત એટલે પારિજાતથી યે પરિચિત એમ જ ગણ્યું છે, અને એ દેવકથા સામે રીકા કાઢીંતી આ ગીનિથી તો ઉડી જ શકતી નથી.

૫૦ વગેરે આ ગીનિને એ ગાથા ગણી ૧૨ અને ૧૩ના આક આપે છે, એટલે હવે પછીના સ્લોકોના આકમા એકની ઘટ ઈકના ઈન લગી ચાલ્યા કરશે. -

હવે અહીં ૫૦ની ટીકા ખરોખર નથી. રાજ્યએ ચેતાનેા અનહદ પ્રેમ સ્લોક ૧૧ નહીં જ કળતીં વડે જણાવી દીધા, તેનો જ આ ગીતિ વડે જવાબ દેવો ઉંને પ્રાપ્ત થયો. એટલે ‘મહારો પ્રેમ મહારી આર્તિ પણ સમાન જાણીને હવે એ શંકાદેશે વાડુ ?’ - એટલે જ આ ઉક્તિનો ભાવાર્થ છે. ચિંતી ઉક્તિનો પણ ૫૦નો અર્થ ટીક નથી, કાઠો કમવનાય પ્રમાણે “કંટકિત” અર્થ કરે છે, તે જ ખરો છે.

૧૩ વદનને પરસ, સુમન જેવો જ જાણે અત્રિત પ્રિય સ્વર્ગ.

૧૦૨ કાવો સાવતી રાષ્ટ્ર, પણ ઉં પોને આતી જાણો !

૧૧૦ કેશીથી રક્ષી ત્યા મદનની વધાતે મોટી આક્રમ આતી પડી છે, તેમાંથી પણ આપ જ મહારી દયા જાણો.

૧૫ તું વર્ણવેં મધિ મહારામા, ન્હાને માટે.

અર્થ પૂરેપૂરો દર્શાવી ગઈ એવું ઉપમાન યોજવામાં મહાકવિએ ઉપમાનવસ્તુની પોનાની મુદ્દતાને અગણે છે. અથવા તો પ્રચલિત ગદ્યેવત જ ટાકતા હોય એવા વખાણે ઢાકે છે. અમે એ અર્ધાંગી છિયે એકખીજાને કાળે જ મદને પૂરેપૂરો તપાવેલા, પુદાર લોહના લાનબોળ બનેના મે કંઠકાને એકદમ જોડી દે છે તેમ કરી નાખ્યું એ જ હાગી મ નૂતિની અમ બેવની હિતેમણુ સખીની ફગ્ગ.

૧૬ ઇંદ્રને જ "જય પામે !" વચને નમસ્કાર કરનારી તુ મદને અત્યારે તે જ વચને પ્રણમે છે, તેથી જાણે તુ મદને ઇંદ્રના જેવી જ ઉચ્ચ પદવીનો મનારી દે છે ! સરખાવો ચૂંક ૩ શ્લોક ૧૮મે.

૧૧૭ પોણ વાક્ય પૈ૦ કે કાઠમા નથી, ઘોઠ અને માઠમાથી લીધું છે.

૧૭ (આ) આઠ રસ : રસસાસ્ત્રીએએ શાંતરમ પોતાના શાસ્ત્રમા મોડા રીતારેલો અને સૌથી છેલ્લો ભક્તિરસ નાટ્ય : સંગીત અને નૃત્ય સાથેની અભિનયકના (આ) લાસ્ય : કામન (તાણડવ : ઉમ) (ઇ) મુગ્ધ=દેવ : મનુતેશ=ઇંદ્ર, માનુતિ શબ્દના (૧) વાયુપુત્ર (૨) દેવપુત્ર બંને અર્થ છે (ઇ) સખા, દેવો, લોકપાલો દેવીઓ અપ્સરાઓ આદિ સર્વ ઇંદ્રના નિમિત્રણે એકઠા મળેના એવી સુરવો=પરિષદ જુવો મીયસન - []

જુવો ૮૭ ઉપરની ટીકા સુરલોકમા ભજવવાનું આ નાટક અપારે નાયકનાયિકાના મિનનનો પોલી હારો જ અંત આણે છે પરંતુ એ નાટક ભજવતા ઉ૦ (પુરુષા ઉપગ્ના રોહમા સન્યસિત) જૂન કરે છે અને ગાપ પામે છે, તેથી તો એ બેનો સમાગમ નિર્વિધને અને ઉનમે ગદ્યેવો સંધાય છે પુ૦ અહીં જ પ્રથમથી કહી દે છે (ઉક્તિ ૧૧૨) કે

સુરપતિને અનુકૂલ નહીં એવું કશું પણ ઉં કરે એમ એ ચોને જ ઇચ્છે નથી એટલે સુરપતિની અનુસા વગર - જેમ પટરાણીની અનુસા વગર - સંયોગ અશક્ય હતો, અને જીતેના અન્યોન્ય પ્રેમની ઉત્કટતાએ જ જીતે અનુસા મગે છે; એમ - જોકે મોડો મોડો પણ ગમે તેવા મોટા વિસ્તારને ટાળાને - એ ઉત્કટતા જ પ્રેમનો વિજય ચિહ્ન કરી આપે છે, અતિ પ્રાચીન અને સાગી પેઢે અસ્ફુટ દેવકથા ઉપરથી નાટક ઉપનવનમાં કાલિંગના ક્વાસિવિધાનમાં એની મર્જકતા આખી કૃતિના નિખરવાને સાચો ઉત્કટ પ્રેમ વિજયી નીવડે જ એ ભાવનાને જ ગાયે છે. નિક્કમોર્ત્ત્વની નાટકની દિગોર અને પુરાન હૃદયોમાં અમર લોકપ્રિયતા, એની કદપનાર્મુદ્દર ગલપદ્ય કવિતા અને એની ઉદ્વિગ્ધિએ પન્થવો અને પુષ્પો ધરતી ગૈથી ઉપરીત એની આ માગ્ધૂન ભાવનાને સહો છે. બીજી રીતે જોતા, પુનઃ અને ઉન્નુ "લગન" છે તે માત્ર ગૌવર્ધનિવાહ, તથાપિ તેને કવિ મુનપતિ અને પટરાણીની અનુસા વડે જ સાધી આપે છે. મનસ્વી અને શ્રીક્રમેર વિવામચેષ્ટા અને પાશ્વર તૃપ્તિનો લવકાર જ દોરેલા પડે, એવું તે આ નાટકમાં પણ કયા ધ લખતો જ નથી. અને આ ધર્મમર્થાઓના પાવનને લીધે જ દુનિયાની અમર સર્વોદ્કૃષ્ટ પ્રેમપ્રશન્તિઓમાં નિક્કમોર્ત્ત્વની સ્થાન અવિચલ છે

૧૨૫ જુલો પિંઠ માયું હાથપગ આદિ અશ્વત્ર માત્ર ઠાળી દહ રમે હગ્યો થઈ જતા, એવો શબ્દાર્થ છે. હજ પણ ન દેકે એવો કાગો દ્રાગ્દો ગંધ ગ્રાગવા દેતા, એવો શબ્દાર્થ પણ છે.

૧૮ તત્કાલ સમાગમ વિષે હતાગ થયેલીના નિઃશ્વાસપરિપગના શ્વામોચ્છવાસ, તે જાણે કે એવું દમ્પ એના ગરીબી વિષ્મૃત્ત પડી મદાગમાં પ્રવેશવું હતું તેના દરાકૃષ્ટ : પન્નુ કામાર્તિ વિદ્વાર્તિ આદિમાં દરાકૃષ્ટ ઉત્પ્રેક્ષાઓ તો હોય.

૧૩૨-૧૩૫ જુલો માલિંઝ અંક ૨ ધગરતી નિપુણિતાનો પ્રમદ-વનમાં પ્રવેશ

૧૪૨ પ્રાચીન દિંદિમાં જગીયાઓ સિંગળ ગચ્ચામાં આવતા અને તેમાં ઋતુએ ઋતુએ આનંદે એવી બાળભાનની ગોબાખામમી રચતા. જુવો માયગ મનનિકા, અને 'ભુદ્ધ' ઉપર દિંધળુ કીડાકરી માં જુવો મેધજલ, ઉત્તરાઈ, સ્તોક [૧૪] *

૧૯ (અ) મંભાર્યુ એકફું કરેલું. મધુ વર્મનઋતુ (આ) વૃધા કેમકે એ નો ગ્રંથશૂન્ય (ધ) વાનાં વસ્તુ. એકલવાં આ પ્રેમગીતિ જેવા દુઃસ્વપ્ન હૃદયને અર્થેત ગમતા. હૃદયનાં આધાર જે અંજનાદયિત, પ્રેમીઓના માનસ કેવા હોય તે તુલન અનુભવે જાતો જ છે (ઈ)નો બોલે પાઠ — ઝંજામિમર્મિતું નાર્ત્તિગ્રામર્મી જાણે તે, ન તુ પ્રાર્થનાપર ઉગે દુઃખાવવા જાણનો

૧૪૫ પદ્મ વાક્ય પૈંડ કે કાંઠમાં નથી

૧૪૮-૬ મૂલમા સ્વાગત — દુગમત એ મ્યેવલીવામા કે, સાં આગમન — ખૂડ આગમન રૂડ નરી ન — જૂડ તગી ન એવો કટામ પણ છે.

૧૫૨ નિ દામામા મપડાઈ જતા નામક. જૂકુ બોલે, નામિકા આગળ પોતા વચન આપે, પામે લપાછને ખાનગી ગોઠી સાબળી લેવાની રીત, વગેરે કેવળીક કીણીમોટી આચરણ્યુતિઓને આપણી આર્થસંસ્કૃતિ દુગચરણ કે અસિદ્ધાચરણ્ય નહોતી ગણતી.

૨૧૦ અને ખીજ સંસ્કૃત નાટકોમા આના સ્થાનો આવે છે તેને તે સમાજ અને તે સમયના શિષ્ટાચારની હૃદયે સ્વીકારી લઈ આપણી જુદી મુરચિએ તેનાથી ન સુગાવાની ઉદારતા જ ઝળવવી ધટે. જેને એ સમય કે એ સમાજ દીકાપાત્ર કે જગ પણ અસિદ્ધ ગણતો નહીં, તેનો વળી ખચાવ સો કવ્વાનો હોય વારુ

૧૫૩ અપ્સરા ત્વમને મોહી પડી એ ત્વમાઈ મૌભાગ્ય

૧૫૪ પોતાને કમીને જૂથ લાગી પેતાથી મૂખાને અપાર એ જ નુકસાને છે

પેતા આમ યદ્વાનદા મેને છે તે પિતાપ્રકાશને વળતે જ જાણે, મીશુ અનુમાન રહે કરે, એ ભાવાર્થ કે જૂન આનિ રાગાકને મીઠા મીઠા ભોજને જીવ પાત્રા રિતે જુવે પિંડુ ટિપા

૨૦ તકને કોષ બપ-યો, એ જ દુલ્કારા કિંકના ગુનાની માનીતી

૧૬૦ ગ્રીષ્મી અપ કારણે “મા” - પતિ મામે રીસ - ચાતુ, કે રોજસાજમા પાત્રી મુજ નોતુ એમ મનાવે જડ એરી મહારી પ્રકૃતિ નથી

આ ઉક્તિ પછીના અંશના જનાની ઈશાન લેમે પણ ઉપયોગી છે કાંઈ પદસાધીની પ્રકૃતિ માસત્રિભા જ રખાયાનુયે આનેમે કે “નરી ના આનેખનમા પણ એ નાનમા કવિએ માં ધ્યાન આપ્યું છે

આ અંતેનો મુખ્ય મનાવ ઉં આરી અને તુર્ત એને પાછા જુ પડ્યું તે મંદુક નાનકોમા કાષગતિ મેંદ હાથ છે અને કાંઈ પત્રી આ લક્ષણ દોષ ગણાય એવું વધી જાય છે ઉં આવી ગણ તે પછીના મર્થની ત્વરા આ અંશમા આમ ધ્યાન બેને છે અને નગમગ દરે અંશમા કાંઈની કનાપદ્ધતિ મેં શરુવાન કરી ધીમે ધીમે વેગ વધારી કેન્દ્રબૂત જનાવ આણુવો અને નિરૂપવો, અને પત્રી અંકને તરારી નેકેની લેવો એની તેણે આભિપ્રાય યોગ્યેવી બેવામા આવે છે

૧૬૨ જુવો માસિભા દગનતી ચારી ગયા પત્રી વિં પડે પડેના રાજને ઉગડે છે તે પ્રસંગ અ-પ્રસંગ ડોળાયના

૨૧ કૃતક જનાવની પ્રમાન મોતી ગ્લ આદિ આપણા દેશમા ધણા જૂના કાનથી જનાવની પણ મના

૧૬૩-૪ અંશરમે આ મુ. પિંડુ ગગીને એગ દારા આપે